

ФАРЗАНДЛАР НИГОҲИДАГИ

ТҮЙҒҮ

Ёзувчи ва публицист **Ғаффор ҲОТАМОВ** билан суҳбат

Таниқли адиб Ғаффор Ҳотамовнинг адабиётга кириб келганига салкам ўттиз йил бўлди. Ёзувчининг дастлабки "Хат ташувчи бола", "Қайтиш", "Кудуқ тепасидаги ой" асарларидан тортиб мустақилликнинг дастлабки йилларида битилган "Азал ва абад", "Кунтуғмишнинг кулмаган бахти" қиссаларигача адабий жамоатчилик насримиздаги воқеа сифатида қабул қилинган, бу асарлар қизғин муҳокамаларга сабаб бўлган. Атоқли адиб ва олимлар матбуот саҳифаларида ушбу асарлар юзасидан таҳлилий, кўламли мақолалар билан чиқишган ва бу жараён ҳамон давом этаётир.

Ғ.Ҳотамовнинг қисса ва бадиалари ўндан ортик йирик илмий ишлар ҳамда номзодлик, докторлик диссертацияларига асосий объект бўлиб хизмат қилган.

Мустақиллик йилларида Ғ.Ҳотамов жамиятимизда рўй бераётган йирик ўзгариш ва жараёнларни кенг таҳлил этувчи ўнлаб мақолаларни марказий нашрларда эълон қилди. Бинобарин, истеъдодли ёзувчи Ўзбекистонимиз ҳаётидаги энг муҳим қирраларни журналист сифатида ҳам кенг ёзувчилар оммасига англата олиш қудратини намоён эта билди. "Кеча ва бугуннинг сабоқлари", "Озодликнинг машаққатли йўли", "Ёвузликка қарши турмаган..." китоблари мана шу меҳнатларнинг самараси ўлароқ дунёга келди. У кишининг муаллифлигида экран юзини кўрган бир неча ҳужжатли фильмларда озод юртимизнинг осойишталигига раҳна солувчи қора кучларнинг башаралари фош этилди, огоҳликка даъват этилди.

1999 йилда "Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган журналист" фахрий унвони билан тақдирланди.

Ғ.Ҳотамов 1985 йилдан 1993 йилнинг охиригача "Ёшлик" журнали таҳририятида бўлим бошлиғи, бош муҳаррир ўринбосари, бош муҳаррир вазифаларида тер тўкиб хизмат қилди. У кишининг таҳрир қалами остида ўнлаб йирик насрий асарлар, юзлаб ҳикоялар дунё юзини кўрди. Назар Эшонкул, Тўхтамурад Рустам, Шодиқул Ҳамроев, Абдуқайом Йўлдошев, Собир Унар, Муҳаммад Исмоил, Луқмон Бўрихон, Ислоҳ Ҳамро, Абдунаби Ҳамроев сингари кўплаб ёш ёзувчи ва шоирлар Ғаффор акани ҳақли равишда устозимиз деб билишади.

Бугун, айна кўклам фасли Ғаффор Ҳотамов элик ёшга тўлди. Таҳрир ҳайъати, жамоатчилик кенгаши, ижодий жамоамиз номидан устозни бу қутлуг ёш билан чин дилдан қутлаймиз, сиҳат-саломатлик, ижодда барака тилаймиз.

Таҳририят.

— Мамлакатимизда рўй бераётган бугунги иқтисодий-ижтимоий ва сиёсий ўзгаришларни элнинг уйғоқ руҳли бир адиби сифатида қандай талқин этасиз? Агарки, ана шу жараёнларда бугун айрим камчиликларга ҳам дуч келинаётган бўлса, уларнинг асл сабаблари нимада, деб ҳисоблайсиз?

— Агар сиз ўтган юз йилликка назар ташласангиз, олтинчинчи йилларда истеъмоқ қилинган сўнг саксонинчи йиллардан сўнг саксонинчи йилларрига қадар бир мунча таъминотли этганини, сўнг яна бу борада бебошланганини кўрасиз. Етмиш уч сурган шўро тузумининг қолган қисми қирғин ва қатағонлар, уруш ва кулфатлардан иборат бўлган. Деярли ҳар бир оиладан кимдир қатағон этилган, "қулоқ" қилинган, "халқ душмани" сифатида отиб ташланган, ёки бўлмаса, "пахта иши" туфайли жабр чеккан. Шундай сиёсат юритилганки, ҳеч ким менинг бобом ёки отам "халқ душмани эмас" деб айта олмаган, аксинча, отилган ёки қамалган одамнинг душман эканига ҳатто ишонган. Чунки бу жамиятда шубҳа уйғотиши мумкин бўлган иккинчи фикр ҳеч қачон ошкор этилмаган, бунга йўл қўйилмаган. Шунинг учун ҳам у "ёпик жамият" деб айтилган.

Ҳаёт шуни кўрсатдики, одамзот ҳамма нарсага кўникиб кетар экан.

Саксонинчи йилларда "пахта иши" бўйича одамлар қамала бошлаганида биз, ёшлар "адолат тантана қиялпти", деб ўйлаганмиз. Чунки ҳаётда фавқулодда ўзгаришлар камдан-кам рўй берар, унинг бир хил оқимидан бешиб, доимо бирон-бир янгилик бўлишини кутиб яшар эдик.

Ёдимда, ўн олтинчи пленумдан сўнг бир неча кун ўтгач, ҳаётнинг паст-баландини кўрган оқсоқол адибнинг иш столида деярли ҳар қатори қизил қалам билан чизиб чиқилган газетага кўзим тушган. Бу - ўша пленумда сўзланган, кескин танқиддан иборат бўлган маъруза эди.

Адиб ўйга ботган ҳолда менга тикилиб қаради, ёшларга хос беўйлик туфайли туғилган мамнуниятни юзларимдан ўқибми, асабий чимирилди, сўнг:

- Тилла топган гадога ўхшаб нега бунча хурсанд бўляпсиз? - деб сўради.

- Энди, қачондир, кимдир шу ҳақиқатни айтиши керак эди-ку! - дедим мен.

- Бу - ҳақиқат эмас, балки миллатнинг бошига тушажак мусибатнинг кўланкаси, - деди у. - Бу - қирғинбарот, деган гап, ука. Тарих такрорланмоқда: ўттиз еттинчи, эллингинчи йилларда ҳам, ундан илгари ҳам аввалига мана шундай маломат қилинган, сўнг душман қидирилган ва шу баҳонада миллатнинг пешқадам вакиллари қириб ташланган. Халқнинг бошига ёғилган бу қақшатқич кулфатлар ўз кўлами билан чингизийлар босқинидан асло қолишмайди, бу жараён миллий тафаккурни ҳам, миллатнинг уйғониши ва ўсишини ҳам юз йиллар орқага итқитиб ташлайди. Бунинг учун кулиш эмас, балки қон йиғлаш керак...

Мен ўшанда миллий қирғин ҳақида куюниб айтилган бу гапларга ортиқча аҳамият бермаганман. Чунки биз бундай кўргуликни бошимиздан ўтказмаганмиз, шу боис миллий қирғин нима эканини ҳам билмасдик.

Кейинчалик, Бухорода жамоа хўжалик раҳбарларидан бири - қамалиши муқаррар тус олгач, "Менинг қамалишим оилам шаънига иснод келтирмасин, ўғил-қизларим бадном бўлмасин", деб ҳатто ўз жонига қасд қилгани ёдимда. Лекин бу даврга келиб, "пахта иши" бўйича бири биридан ваҳимали гаплар ёйила бошлаган, мана шу сиёсат одамларни ўз домига тортиб кетган. Шу боис аксарият кўпчилик бу фожиа замирига жиддий назар ташламаган.

Ўша "тозалаш" ва "қама-қама"лар навбатдаги сиёсий қаталон экани ниҳоят ойдинлашди. Аммо буни англаш учун учун йиллар керак бўлди.

* Худди шу каби ҳаётда биз англаб етмаган фавқулодда ҳақиқатлар мавжудки, уларни идрок этиш учун вақт ўтиши, эврилиш ва йўқотишлар оқибатида инсоннинг кўзи очилиши керак бўлади.

Тарихнинг аччиқ сабоқларидан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, халқимизнинг озодликка чиқиши мисли кўрилмаган ноёб ҳодисадир. Амир Темур олиб чиққан рўшноликдан сўнг олти юз йил ўтгач, бундай саодат халқимизга қайта насиб этди. Лекин ҳаёт шуни уқтирмоқдаки, энг аввало, ҳар бир инсоннинг ўзи мустақилликка муносиб бўлиши даркор.

Бу - нима дегани?

Ким эрку ҳаёт деб жон берса агар,

Эрку озодликка ўша муносиб,- дейди Иоганн Гёте.

Энг мураккаб масала - инсоннинг яшашга тайёр бўлиш-бўлмаслиги, мустақил фикрлаш-фикрламаслигидир.

Аксарият кўпчилик одамлар тайёр фикрга ўч бўлади, нимани эшитса, шунга ишонади, ҳатто уни муҳокама қилиб кўрмайди ҳам.

Яқинда бир шоир, олдин ҳаёт бошқача эди, ҳозир бошқача, дея фикр билдирди.

Ҳақиқатан ҳам шундай. Олдин ҳаётда кўтаринки романтик руҳ ҳукмрон бўлган. Биз, болалар эртақларга ишонгани каби йўқ нарсаларга ишониб яшаганмиз. "Аргументы и факты" газетаси шу йил апрел сонида Юрий Гагарин, Зоя Космодемьянская, Алексей Маресьев каби шахслар аслида қандай одам бўлганини ҳеч ким, ҳеч қачон била олмайди, чунки совет сиёсати уларни афсонавий ўйдирмаларга ўраб-чирмаб тақдим этган, деб ёзади.

Бугун эса ҳаётга муносабат кескин ўзгариб бормоқда. Одамлар дунёга очиқ кўз билан қарай бошлади. Воқелик юзидаги пардалар олиб ташланди. Яхши яшаш учун қаттиқ ишлаш керак. Бу эса олдинги кайфиятда юрган одамга, табиийки, ёқмайди. Лекин бозор муносабатлари, бари бир, ўз ҳукмини ўтказди.

Нимага десангиз, инсоний муносабатларнинг мана шу йўли кишилик жамияти тараққиётини белгилаб келган.

Бозор муносабатлари ҳалолликни талаб этади.

Биз ўтган асрнинг бошларида, яъни шўро тузуми ўрнатилгунча (қаранг, ҳатто оқ подшо ҳукмронлиги даврида) дар-

возаларга кулф илинмагани, бозорда эса дўкондор бирор-бир юмуш билан уйига кетса, дўконни очиқ қолдиргани ҳақида кўп эшитганмиз. Демак, одамлар бир-бирига ишонган, бировнинг молига кўз олайтирмаган, бировнинг ҳақиқага хиёнат этишдан хазар қилган. Қўли эгри, нопок ва мунофиқ кимсалар тезда элдан чиқиб қолган.

Минг афсуски, ўтган етмиш йил ичида бу тушунчалар бузилиб кетди, туйғулар емирилди.

Бунинг яна қарор топиши осонликча бўлмайди, албатта. Ўзгаришларга тўсиқ бўлаётган - эскича кайфият ва нафс балоси, фикрий ва жисмоний танбаллик, десак, ўйлайманки, хато бўлмайди. Таъмагирлик, суиистеъмолчилик шундан келиб чиқади.

Нега бу иллатлар барҳам топмаепти, дерсиз. Бунинг сабаби шуки, мамлакатимизда ҳуқуқий давлат қарор топмоқда. Бундай шароитда таъмагирни тутиб олиб, эски замонлардаги каби қақшатқич жазо бериш демократик тушунча ва таъмагирларга мувофиқ келмайди.

Демократик ҳуқуқий давлатда ҳар бир одам ўз ҳуқуқини ҳимоя қила олиши, бунинг учун эса қонунни билиши ва унга амал қилиши, бир сўз билан айтганда, қонун устувор бўлиши лозим. Биз шу мақсад йўлида ҳаракат қилмоқдамиз. Шақлланиб келаётган янгича қарашлар билан бирга эскича кайфият ҳам яшаб келмоқда. Шу боис гоҳо лавозим эгаси бўлган айрим пастназар кимсалар ўз ваколатларини суиистеъмол қилади, устига устак, мен қилаётган бу қилвирликни ҳеч ким билмайди, деб ўйлайди.

Лекин бу "касал"лик вақти-соати билан йўқ бўлиб кетади.

- Сизни биз аввало қаттақон адиб сифатида таниганмиз. Шу аснода айтишим жоиз, "Тоҳир ва Зухранинг кулмаган бахти", "Азал ва абад", "Мен - ўша мен", "Ота", "Эврилиш", "Абадият нафаси" асарларингиз аллақачон мухлисларингизнинг қалб мулкларига айланган. Лекин бари бир биз, биринчи галда "Қудуқ тепасидаги ой" қиссангиз орқали етук ёзувчи сифатида қабул қилганмиз. Ва унинг бетакрор тасвир услуби ўқувчига берадиган улғур руҳиясини бугун ҳам унутганимиз йўқ. Хуллас, суҳбатимизнинг эндиги йўналишини бевосита адабиёту ижод томонга йўналтирсак, деган эдим. Айни кунларда қандай бадий асарлар устида ишляпсиз?

- Бадий асар вақт талаб қилади. Бугуннинг гапини одамларга етказишда публицистиканинг имкониятлари чекланмаган. Жамият ҳаётида туб ўзгаришлар бўлган даврда бу жанрга талаб гоят кучаяди. Яқинда "Озодликнинг машаққатли йўли", "Миллат хотираси", "Ёвузликка қарши турмаган..." деган китобларим нашр этилди, улар мана шу соҳадаги изланишлар натижасидир. Шу билан бирга, "Тинчлик учун

кураш”, “Йиллар армони”, “Мен нечун севаман Ёзбекистонни...” каби қатор ҳужжатли фильмлар устида иш олиб борилди.

Ҳужжатларга ва ҳаётнинг ўзига таяниб ишлаш дунёни англашга қўмак беради.

1997 йили “Янги ой чиққан кеча” деган романининг журнал варианты (“Ёшлик” журналида) чоп этилган. Ҳозир уни қайта ишлаб, нашрга тайёрлаётман. Бундан ташқари, танланган қисса ва ҳикояларга тартиб бериб, нашриётга топшириш ниятидаман...

- Сизнинг севган мавзуларингиз? Бугунги адабий жараён ҳақидаги фикрларингиз?

- Бугун адабиётга талаб ҳам, унга муносабат ҳам ўзгарган. Кўпчилик китобхонлар бир қадар енгил, саргузашт асарларга ўч бўлиб бормоқда. Ва бу ҳам табиий жараёндир. Лекин жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, бу - жиддий адабиётнинг барҳам топишини билдирмайди.

Ҳозир шеърят ҳам, наср ҳам парвозга тайёргарлик кўраётган лочинга ўхшайди. У куч йиғмоқда...

- Сиз нафақат таланти ёзувчи, иқтидорли публицист, республикага хизмат кўрсатган журналист ҳамсиз. Шу аснода 50 ёшни қоралаган бир адиб сифатида Сизни ўйлантираётган муаммолар нималардан иборат? Ёшларга қандай тилакларингиз бор?

- Мана, сиз эллик йиллик умр ҳақида гап очдингиз, мен эса инсон бу даврда бошқача яшаши, ўзидан бошқача из қолдириши ҳам мумкин, деб ўйлайман.

Дунёдаги энг тенгсиз неъмат - умр, энг бебаҳо бойлик - инсон умрининг лаҳзаларидир. Аммо уни абадиётга муҳрлаш, афсуски, ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Вақт эса дарёнинг оқар суви янглиғ бир маромда ўтиб кетаверади...

Саксонинчи йилларда “Литературная газета” да москвалик ёзувчининг бадиаси борилган. Ёзувчи олтамишчи йилларда хизмат юзасидан Эфиопияга борганини ҳикоя қилади.

У уйдан чиқиб, лифтнинг олдида борса, “Ишламайди”, деган ёзув. Шундан сўнг зинадан пастга тушади. Кўчага чиқиши билан: “Ҳой, кўзингга қара, қудуқнинг қопқоғи йўқ”, деган ҳайқирикдан хушёр тортади. Қараса, ҳақиқатан ҳам “қудуқ”нинг қопқоғи йўқ.

Қопқоғни жойига қўйиши лозим бўлган учта ишчи эса йўл четида ичиб ўтирибди.

Орадан йигирма йил ўтади. Эфиопияда, яйдоқ чўлда йирик шаҳарлар ва улкан sanoat корхоналари барпо этилади. Бутун мамлакат ўзгариб кетади.

Сафари қаригач, ўша ёзувчи яна Москвага қайтади. Ўз уйига яқинлашганида: “Ҳой кўзингга қара!...” - деган ҳайқирик қулоғига чалинади. Қараса, қудуқнинг қопқоғи йўқ, учта ишчи эса йўл четида ичиб ўтирибди. Лифтда: “Ишламайди”, деган ёзув...

Бу ҳикояда аламли истехзо яширин.

Эҳтимол, ҳаётда шундай воқеа бўлмагандир, лекин узок вақт шунга монанд кайфият ҳукм сургани тарихий ҳақиқатдир. Шунинг учун ҳам ўша йиллар “турғунлик даври” деб ном олган.

Хўш, мана шу йиллар асорати табиатимизда сақланиб қолмаганими? Ҳаёт фақат қозон қайнатишдан иборатми?

Бу ҳақда ҳам ўйлаб кўриш керак.

Мен бир пайтлар Лев Толстой ёш ёзувчи Иван Бунинга қарата: - Ҳаётда бахтнинг ўзи йўқ, унинг учкунларигина бор, холос. Шуни қадрланг, - деганини ўқиб ҳайрон қолганман. Нимага десангиз, Толстой нафақат улуг ёзувчи, балки Русиядаги энг бадавлат граф бўлган. Аммо шундай одам ҳам бахтни мукамал ҳолида тасаввур этмаган. Ёши бир жойга борганида ўз уйини, мол-мулкни, қасрларни ташлаб, бош олиб чиқиб кетган...

Умрнинг ҳар бир лаҳзаси шоирона кечинмаларга йўғрилган ҳолда кечмайди. Ҳаётда байрамлар кам бўлади. Ноёб жавахирлар янглиғ саодатли дамлар ҳам минг машаққат билан қўлга киритилади, шунинг учун ҳам у тансиқдир.

Нима бўлганда ҳам инсон ўзини енгиб яшай олиши керак.

- Шу фикрни янада ойдинроқ ифода этсангиз.

- Биласизми, бу дунёда тирик жон борки, яшайди, кун кўради. Лекин яшаш билан яшашнинг ўртасида ер билан осмонча фарқ бор. Бугун тараққий топган халқлар жуда илгариллаб кетди. Ҳар бир халқ жаҳон ҳамжамиятидаги ўз ўрнини йўқотиб қўймаслиги учун муттасил тараққиётга интилиши лозим, бу ҳақиқат тарихда ўз тасдиғини топган.

Агар ажодларимиз соҳибқирон Амир Темури давридаги ҳамжиҳатлик ва ўсиш-улғайишни қўлдан бой бермаганида, ҳозир қандай халқ, қандай давлат бўлишимизни бир тасаввур этинг!..

Гоҳо телевизор орқали қирқ йилдан буён ўз ҳақ-ҳуқуқи учун курашаётган жафокаш халқ ҳаракатини намойиш этади, улар ўзларига қўшни бўлган мамлакатнинг ўта замонавий қурол-аслаҳасига қарши палохмондан тош отишади...

Ўйлайдиган одам учун бунда чуқур ҳикмат бор.

- Сиз учун энг улуг ва ардоқли фазилат нима?

- Инсоннинг ўз салоҳиятини тўла рўёбга чиқара олиши. Мана шундай оловқалбарни астойдил қўллаб-қувватлаш.

Фазилат деганда биз одамийликни тушунамиз. Меҳр-оқибат, ҳиммат ва саховат, мурувват ва савобталаблик, кечиримлили, хуллас, бу гўзал хислатнинг турлари беҳисоб ва унинг ҳар бири ўз ўрнида азиз ва мўътабардир. Миллат ва Ватан озодлиги хавф остида қолган маҳалда ватанпарварликка тенг келадиган инсоний фазилатни қидириб топиш мумкинми? Кимдир савоб истаб боғ яратади, кимдир йиқилгани турғазиб қўяди, кимдир етимларнинг бошини силайди ва яна кимдир... Биласизми, олижаноб фазилатли инсонлар бўлмаганида, бу дунё чок-чокидан сўтилиб кетар эди.

Ҳа, инсон умрининг кечмиши ажаб,

Гоҳ тўнғар, гоҳо у яшнар қулф уриб.

О, балки бирон-бир фидойи сабаб

Юрибсан сен ҳаёт нашъасин суриб...

Бун билган билади, билмаган билмайди.

Мен оққўнғил, бағри кенг, ҳаммага яхшилик тилаб яшайдиган, собит ва иродали инсонларга ҳавас қиламан. Бундай одамлар тиниқ фикрлайди, ҳаёт зарбалари олдида эсанкираб қолмайди, ўзини йўқотмасдан яна дадил олға интилади ва ўз мақсадига эришади.

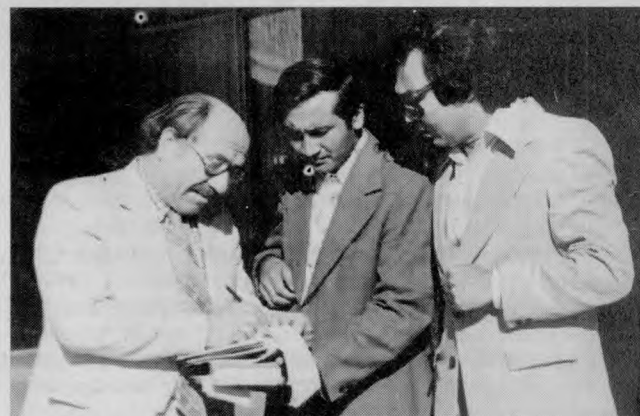
Асфальтни ёриб чиққан гиёҳни ҳеч кўрганмисиз? Азбаройи, у ёруғликка ташна бўлгани учун шунга интилган, ўзида куч йиғиб, сабр-тоқат ва машаққат билан тош-метинни ёриб чиққан. Дунёда ана шундай ғайритабиий қувватга эга одамлар бор. Турмуш ташвишлари муттасил уларни шоширса-да, ипсиз боғлаб қўйса-да, бари бир, юзага чиқади.

Тақдирнинг зарбалари ҳар қанча эзиб ташламасин, бари бир, улар йўқ бўлиб кетмайди. Енгилмайди. Афтидан Яратганнинг ўзи уларга марҳамат қилган, шу боис улар тутдай тўкилиб кетмайди.

Мана шундай ажойиб тақдирли одамлар ҳаётда кўплаб учрайди.

- Эллик ёш, унинг ҳикмату неъматларини нимада кўряпсиз?

- Сизнинг саволларингиз мени бир лаҳза тин олиб, босиб ўтган ҳаёт йўлим, яхши-ёмон кунларим, топганларим ва йўқотганларим, яқинларим, уларнинг муносабатлари

ҳақида ўй ўйлашга даъват этди.

Болалигимиз ўтган қир ва адирлар, ҳарф ўргатган биринчи муаллимим, синфимизни гуркиратиб ўтирган ўттиз олти ўқувчи, ўсмир қалбимизга ўт солган сулув қизлар худди сурат каби кўз олдимда турибди.

Булар хогира сифатида ҳамиша азиз ва қадрлидир.

Мен шу тобда ўзим беминнат яхшилик кўрган ва бир умр қарздор бўлган улуғ инсонлар қошида хаёлан бош эгдим; кеча бирга бўлган, бугун тириклар сафидан ситилиб чиқиб кетган кўнглимга яқин одамларнинг унутилмас хотирасини ёд этдим.

Абадиятга дахлдор асарларни қўлга олиб, ҳаёт пайдо бўлганидан буён яшаб келаётган мўъжизаларни бир-бир хаёлдан ўтказдим.

Қаранг, Байрон нима деб ёзган:

*Одам Ато даврдан токи бу кунга қадар
Бахтсиз бўлмаган, ахир, доим инсон боласи.
Ёруғ жаҳон жаннати битмагандир сарбасар,
Уни намоеи этар севгининг илк бўсаси...*

Бу сатрлар баҳор эпкинлари каби кўнглингизда олам-жаҳон таассурот уйғотади. Беихтиёр бошингизни кўтариб, дераза оша барқ уриб келаётган ям-яшил хиёбонга тикиласиз. Бир-бирига тўймай термулаётган қиз билан йигитга кўзингиз тушади.

Бу сатрлар худди улар ҳақида ҳозиргина ёзилгандек бўлиб туюлади. Аслида бу шеър битилганидан буён неча юз йил ўтиб кетди. Аммо сатрлар қатида силқиб турган юрак ҳарорати оҳорли ва таъсирчан. Шундай бўлгач, унинг қачон ёзилганининг нима аҳамияти бор?

Кишини ҳайратга соладиган бундай мумтоз асарлар озми? Фақат уни яратган одамлар бир юлпатни жуда яхши англашган: инсон бармоқларида туйғулари нима абадиятга муҳрлайдиган иқтидор яширин.

Мен бугун юртимизда бўлаётган ўзгаришларда мана шу иқтидор муҳрини кўраман. Табиийки, шу юртнинг бир миннатдор фарзанди сифатида эртанги кундан умидларим катта...

Сўхбатимизни куйидагича якунласам, деган эдим. 1986 йили биз Адриатика денгизи соҳилида бўлганмиз, ўшанда чиройли кийинган ширинтой ўқувчилар бизнинг олдимиздан чиқишган. Улар табиат дарсини табиат кўйида ўтишар экан.

Этак - майсазор, нав-ниҳол кўчатлар киприкдай тизилиб турибди, ундан нари - тоғ, ям-яшил арча билан қопланган.

Кўққисдан бир сайёҳ дуркун ниҳолни босиб-янчиб майсазорга ўтди, шунда уч-тўрт ўқувчи бирваракайига югуриб келиб, эҳтиётлаб ниҳолнинг қаддини ростлашди.

Уларнинг сайёҳ хатти-ҳаракатидан хафа бўлишгани, ўша ниҳолга жони ачишгани яққол сезилиб турар эди, улар бизга: - Бундай қилмаслик керак! - дегандай ёзгириб қарашди.

Бу - азиз туйғу. Мен ўзгалар, айниқса, фарзандлар нигоҳида мана шундай туйғунини кўришни истаيمان.

Азим СУЮН

ЭЙ ДҶСТ

(1001 битик)

341.

Эй дўст!

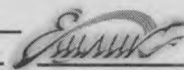
Баҳор ўзганики, куз ўзингники,
Қулоқ ўзганики, кўз ўзингники.
Чибин ҳам лақманинг оғзини пойлар,
Тилинг ўзганики, сўз ўзингники.

342.

Эй дўст!

- Учиб чиқар бир қуш ўз ошёнидан,
Унга қайтиб кирмас, қандай қушдир у?
Бу қушнинг номини айтсак, жонидан,
Уни "Сўз" дейдилар, жавобимиз шу!

343.

Эй дўст!
Одамким одамга ганимат эрур,
Барча билгай буни, лекин ким билур?
Мана, баҳор ўтди, ёз ҳам ўтибди,
Куз ҳам ўтажакдир, қиш - кафтда турур.

344.

Эй дўст!
Кунлар гоҳ совуқ, гоҳ иссиқ, илиқдир,
Осмон чақмоқ чақар, эгар бошларни.
Бугдой донининг ҳам қорни тилиқдир,
Дарё суриб борар тилло тошларни.

345.

Эй дўст!
Маним дўстим санинг ганиминг экан,
Санинг дўстинг манинг ганиминг экан.
О, қандоқ яшаймиз телба дунёда,
Барчаси санингу ва маним экан.

346.

Эй дўст!
Дўст ким, сендан унга зиён етмаса дўст,
Мол, мартабанг олий мақом - кетмаса дўст.
Сувда, қумда - бирдек кўзи очиқ балиқ,
Не деюрсиз, бундай дўстлар дўстмас-а, дўст.

347.

Эй дўст!
Яшасин адолат - азалий дарахт!
Яшнасин адолат - абдий дарахт!
Кимдир бешик ясар гўдакка ундан!
Кимдир ундан ясар жаллодга кунда!

348.

Эй дўст!
Қолмади одамзот кирмаган гўша,
Еру кўкда, сувда ҳозир ҳамиша.
О, фақат ёнма-ён турару инсон,
Бир-бирин қалбига киролмай сарсон.

349.

Эй дўст!
Олтин отлиқ Бойни кашф этди башар,
Бугун унга ўзи қул бўлиб яшар.
Ўрмонга ўт кетган, ёнар қуруқ, ҳўл,
Қутулганлар бору кўз ёшлар мўл.

350.

Эй дўст!
Бу оламга ҳеч ким эмас ҳукмдор,
Азал-абад ахир ўз Эгаси бор.
Башар кўриб-билиб талашар уни,
Даъвогар, даъвогар қулу давлатдор.

351.

Эй дўст!
Ахлоқ - буюк қонун - ёмон-яхшига,
Аллоҳ ривож бергай ибрат ишига.
Дунёни сақлагай турлик офатдан,
Гар ул ёлғиз сарвар бўлса кишига.

352.

Эй дўст!
Жанг-жадалга рағбат жону қонда бор,
Дейлик, қўй сўймаса қонсирар қассоб.
Майл устувор ё ақл устувор,
На Ер жавоб берар, на Ой, на Офтоб.

353.

Эй дўст!
Инсон узилмоқда ўзагидан,
Дарё чиқиб кетди ўзанидан.
Чавандозин судраб учар учкур от,
Оёқ чиқмай қолган узангидан.

354.

Эй дўст!
Улуғлар тушимга киради бот-бот,
Кеча тонг тушимда юрибди Сукрот.
“Қаерликсиз?..” - ногоҳ сўрабман ундан, -
“Ерликман!..” - деб жавоб берди буюк зот.

ҚИШЛОҚДАН МАКТУБ

Инсон умрини оқар дарёга қиёслашади. Бу нечоғлик ҳақиқатга яқин билмадим-у, ҳаётнинг қадри, яшашнинг маъно-мазмунини умр дафтарини одамийлик сифатлари билан безай билмоқлик эканлиги бор гап. Ўзаро ишонч ва ҳурмат асосига қурилган дўстлик ҳам инсон умрини безайди. Садоқатли дўст ҳаётнинг баланд-паст сўқмоқларида, тирикликнинг бешафқат қурашларида ёрдамга келади. Ана шунинг учун ҳам дўстликни инсониятнинг энг эзгу “кашфиёти” дегим келади.

Мен шоир Азим Суюн билан бирга туғилиб ўсганман. Умримнинг салмоқли қисми ҳаётини эзгулик ва ватан хизматига бағишлаган ана шундай фидойи инсон, садоқатли дўст билан боғлиқлигидан бениҳоя фахрланаман. Наинки мен, шоир туғилиб ўсган, Нуротатов орасида жойлашган Накурт қишлоғи аҳли ҳам ана шундай истеъдодли фарзанд билан гурурланади. Юртимизнинг олий бурчакларида ҳам халқимизнинг Азимбойга бўлган эҳтиромига кўп бора гувоҳ бўлганман.

Бугун Азим Суюн китоблари кириб бормаган гўша йўқ, десам хато қилмаган бўламан. Инсоннинг қадр-қиммати у эришган муваффақиятлар билангина эмас, унинг инсонийликка, ўз миллий қиёфасига ва ҳаётини эътиқодига нечоғлик содиқ қола олганлиги билан ҳам баҳоланади. Ана шу мезон асосида олиб қараганда, айтиш мумкинки, Азимбой ажодлари, шажараси анъана-удумларига, яқинларига, уни шоир қилган ва ижодий парвозларга ундаган бетакрор табиатли қишлоғи, бир сўз билан айтганда, одамийликка содиқ қола олган инсон. Бешбармоқота чўқиларининг улуғвор салобати, Накуртсойнинг жўшқинлиги, қишлоқ одамларининг тўпори феъл-атвори Азим Суюн шахси билан уйғунлашиб кетган. Унинг самимийлик билан сугорилган ижодигина эмас, шахсий характери, ҳар бир ҳаракати, ҳар бир сўзи тоғ одамларини ёдга солади.

Эсимда, 1992 йилнинг кўкламида Азимбой она қишлоғига Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Уткир Ҳошимов, таниқли адабиётшунос Иброҳим Фафуров ва ёзувчи Дадахон Нурийларни бошлаб келди. Қишлоқ табиати, одамлар турмуш тарзи билан танишилгандан сўнг, дастурхон

355.

Эй дўст!
 Деҳқон ғалла эккай - эккай адолат,
 Униб чиқмоқлиги - роҳат-фароғат.
 Ўрмоқликни эгри ўроққа қолдир,
 Тўғри қилич учун йўқ бунда ҳожат.

356.

Эй дўст!
 Бўй етган қиз эмиш мартаба-амал,
 Қўлдаги муз эмиш давлат-бойлик, мол.
 Керилма! Бариси ташлаб кетармиш,
 Кузги дарахтларнинг барглари мисол.

357.

Эй дўст!
 Бу айтим жуда кўп эскидан қолғон:
 Бургут билан чумчуқ дўстлиги ёлғон.
 Тилло тошлар билан ётар қоришиқ,
 Лекин кўр ҳам уни ажратиб олғон.

358.

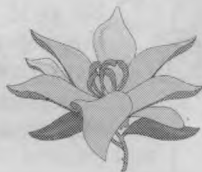
Эй дўст!
 Эл ҳикматин жойладим дилга,
 Сўзларимга ҳайрон турмагил:
 Ўғлинг бўлса кулма ўғрига,
 Қизинг бўлса гарга кулмагил.

359.

Эй дўст!
 Бир қашқир, тишлари қолган қамашиб,
 Ўтиб қолди бир қўй ёнидан сарсон.
 Аммо қўй кўзлари қашқирга тушиб
 Юраги ёрилиб жон берди шу он.

360.

Эй дўст!
 Сўнгги кучин йиғиб қартайган бургут,
 Ҳалок этмиш қояга уриб ўзни.
 Нақадар гўзалдир бу ўлим - бу қут,
 Гарчи даҳшатларга соладир бизни.

361.

Эй дўст!
 Одам бош суягига дуч келдим тоғда,
 Дедим: “Олисларда ётибсан нечун?”
 Деди: “Мени қавмим овлаган овлоқда,
 Сен каби тоғларни севганим учун”.

362.

Эй дўст!
 Оқ тухумдан қора жўжа чиқибди, кўр,
 Улкан филни митти сичқон йиқибди, кўр.
 Ақлим етиб-етмас дунё ишларига,
 Томчи тинмай ўз-ўзига кавлайди гўр.

363.

Эй дўст!
 Элчилик, ажойиб эртақлар тўқир:
 Бир касга “йўл кўрсат...” - дебди бир сўқир.
 “Ҳамёним қуп-қуруқ” - бақирибди у,
 Карқулоқ экан-да бул шўрлик ахир.

364.

Эй дўст!
 Каклик соддалигин айлайин баён,
 Қишда тулки уни қувлар беомон.
 Учиб, қочиб қорга тикар бошини,
 Думи очик қолиб, ўлжа шу замон.

365.

Эй дўст!
 Ҳар ёнда қаллоблик, алдов кўраман,
 Мол-дунёга ўчлик бир зов кўраман.
 О, ўзимникин кўрмайман, аммо,
 Ўзгаларникини дарров кўраман.

366.

Эй дўст!
 Сойдан балиқ тутар эди болакай,
 “Нима қилаяпсан?...” - сўрадим атай.
 “Балиқлар совқотиб қолибди, - деди, -
 Уларни офтобда бир исинтирай”.

атрофида севимли шоиримиз Эркин Воҳидов тўлкинланиб гапира кетди: “Азимжон бир вақтлар ёшигина йигитча, пойтахтдаги адабий давраларда тез-тез кўриниб қолади. Зимдан кузатиб юрамин. Кўкрагини кўтариб, ҳеч нарсага парво қилмай савлат билан юради. Биз эса бунини ўзимизча тушуниб, “Бу йигитчанинг ё зари, ё зўри бор” қабилида ўйлаганимиз рост. Йўқ, ундай эмас экан. Азимжон оддий оиланинг фарзанди, тоғ қишлоғида вояга етган очик кўнгилли йигит экан. Унинг баланд қояли тоғлари, соф чашма-булоқлари, содиқ дўстлари ва ўзидек танти ҳамқишлоқлари бор экан. Билсак, у ана шуларга суянган экан!”

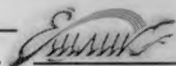
Улуғ шоиримизнинг бу сўзлари дўстимнинг инсоний қиёфасига берилган баҳо эди. Халқ орасида Азимбойнинг маълум ва машҳур бўлишига унинг одамохунлиги ва дилкашлиги ҳам сабаб бўлган бўлса ажаб эмас.

Дўстимиз Азим Суюн туфайли мамлакатимизнинг кўпгина таниқли кишилари қишлоғимизга ташриф буюришган, тоғларимизни сайр этишган, булоқларимиздан қониб-қониб сув ичишган. Накуртсойда чўмилишган. Шоир ва ёзувчи Абдусаид Кўчимов номида булоқ борлигини айтсам, кўпчилик ишонмаслиги мумкин.

Дўстлик инсонларни ҳаммаслақ қилади, кишини хайрли ишларга ундайди. Бундан тўрт йил муқаддам боғ барпо этиб, дўстимнинг эллик йиллиги шарафига унга “Боғи Азим” деб ном бердим. Ҳозирда “Боғи Азим” да 50 минг туп тоғ бодом, 1000 туп чучук бодом, 100 туп зардоли, 150 туп ток, 100 туп жийда кўчатлари парваришланмоқда. Аслини олганда, тоғ ёнбағирларида бодомдан бошқа мевали кўчатлар кўкариши қийин. Мен ўтказган кўчатлар эса кун сайин бўй чўзмоқда. Тоғ шабадаси тебранаётган ниҳоллар менга: “Дўстлик тарбиялаган фазилатлар, дўстлик ундирган ниҳоллар умри абадийдир. Яхши дўст инсонни камолотга элтади” деяётгандек...

Энг қизиғи, боғ яратилгандан кейин баланд тоғлардан бир гала какликлар тушиб келишиб, бу ерларда макон қуришди. Ҳар йили болалайди. Сахар-мардонда: “Қоқибоғ-қоқибоғ, обод бўлсин “Азимбоғ...” - дегандек сайрагани-сайраган.

Олтибой ДЕҲҚОН ўғли

367.

Эй дўст!
Бир хурсанд қилай деб ўз эгасини,
Соат илдамлатди юриш тусини.
О, буни кўрдию титради жон-тан, -
Деди: “Вақт-инсонга ягона душман!”

368.

Эй дўст!
Тарозига солиб айтдим ҳар бир сўзни,
Унутмадим кескир нигоҳ, ўткир кўзни.
Шамолларнинг ниятидан хабарим бор,
Тиконларнинг кўзларида кўрдим ўзни.

369.

Эй дўст!
Ҳар сезги-сезимга эрк берсанг агар,
Тубан майл-истак бўй берар тар-тар,
Рух - хаста олами билмас чегара,
Оқ-оппоқ сутда ҳам қон бор муқаррар.

370.

Эй дўст!
Бир нидо эшитдим мен кўкнинг қаъридан,
Бир пайт Ер чиқиб кетган ўз меҳваридан.
Ва тескари айланиб қолган, ишонгум,
Буни кўриб турибмиз башар феълидан.

371.

Эй дўст!
Куёш чиқар тоғлар оша мўралаб,
Айиқ балиқ тутар дарё оралаб.
Айиқ овчи эрур, овчидир одам,
Фарқи: одам овлар иккисини ҳам.

372.

Эй дўст!
Мен битта йўловчи - саргузашталаб,

Дунёни айланиб юрибман... Ё раб, -
Ёшим юздан ошмас - ўтди миллиард йил,
Кўриб тургум ҳар кун кўзгуга қараб!

373.

Эй дўст!
Сал мизғиб қолибман овда бир замон,
Қошимга тез учиб тушди зағизғон.
“Ҳа, ўғри” - дегандим, - “Боқ, гофил...” - деди.
Қарасам, бир илон келар мен томон.

374.

Эй дўст!
Тинмай кавшанади тегирмон тоши,
На сўнги бор унинг, на бордир боши.
Шодлигимга лоқайд ғичирлар, ё раб,
На раҳмин келтирар кўзимнинг ёши.

375.

Эй дўст!
Илон йўлда ётар кучала бўлиб,
Деҳқон босиб олди, шу - ўта туриб.
“Кўрмисан?..” - деб илон чақди деҳқонни,
“Йўлда ётма!..” - деҳқон чопди илонни.

376.

Эй дўст!
Табиатдан нусха олгайми инсон:
Кўрдим. Икки булоқ оқадир равон,
Бири совуқ жуда, бириси иссиқ
Ва лекин иккиси шундоқ ёнма-ён.

377.

Эй дўст!
Ўрмонлардан чиқиб келадир сўқмоқ,
Тоғларни оралаб еладир сўқмоқ.
Кимни кутиб олар, кимни кузатар,
Буни танҳо ўзи биладир сўқмоқ.

378.

Эй дўст!
Синчилик қил доим ўзинга ўзинг,
Кўзингдан қочирма эню бўйингни.
Кўрдим кимсаларни, ичишиб тузинг,
Отингни минарлар, ечар тўнингни.

379.

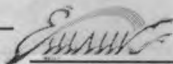
Эй дўст!
Тош устига дон сепдим, униб чиқди,
Чўғ устига сув сепдим, ёниб чиқди.
Нодон укамга минг бир ҳикмат айтдим,
Барчасидан у тониб-тониб чиқди.

380.

Эй дўст!
Ғайратинг зиёда, қайноқсан-қайноқ,
Орзиқиб манзилга шошасан, ёҳу,
Аммо ўз вақтида етасан қандоқ,
Ахир уловгинанг қари хўтик-ку.

381.

Эй дўст!
Рақибим кўплиги нечун, билмайман,
Жон дўстим камлиги нечун, билмайман.
Нимани билур, дўст, бу Азим Суюн,
Бас, эртан билурман, бугун билмайман.

ган дўст эдилар. Ўша байтга мурожаат этган олимлар ақалди: “Наҳот Ҳусайн Бойқаро таҳрир этган “Ҳазойи-нул мафний”да шунақа байт бўлса?” деган шубҳага бор-мадилармикан?

Тўғри, Ҳамид Сулаймонов мазкур ўқишдаги кўпол хатони ўзи сезган ва Алишер Навоий “Асарлар”нинг ўн беш жилдигининг тўртинчи жилдида 1963 йилдаёқ бу байтни қуйидагидек аслиятга мувофиқ вариантини эълон қилган:

**Эй Навоий, гар вафосиз чиқти ул султони ҳусн,
Топтинг элдинким тиларсен энди султондин вафо.**

Йирик олимларимизда илмга ёт бўлган бир “бағрикенглик” бор. Уларнинг нуқтаи назарича аввал китоб минглаб хатоликлар билан нашр этилади ва кейинги нашрларда бу хатоликлар тузатилиб борилаверади...

Юқоридаги хато байтнинг аччиқ тажрибаси ана шу улуғларимиз мулоҳазаларининг унча тўғри эмаслигини кўрсатади. Кузатдикки, эллик йил давомида минглаб ва ўн минглаб кишилар - китобхонлар Навоий ва Ҳусайн Бойқаро муносабатларини хато ўқилган тухмат байтга ишониб ҳал қилиб келдилар. Бу мақола ана шу байт такрорланишига хотима бўлади, деб ким кафолат бера олади?

Бу ҳақда сўз юритарканман, Алишер Навоий “Мукамал асарлар тўплами”нинг ҳар бир жилдида 500 дан 2000 тагачагача кетаётган нуқсонларни кўз олдимга келтирдиму... заҳматкаш нашрга тайёрловчиларимизнинг “саводхонлиги” кўнглимда ғалати таажжуб уйғотди.

Энди иккинчи байт тақдирига қизиқиб кўрайлик. Энг машҳур матншуносимиз - филология фанлари доктори Порсоҳон Шамсиев нашрга тайёрлаган Алишер Навоийнинг “Хамса” асаридан (1960 йил Ўзбекистон Фанлар академияси нашриёти. Тошкент. 1960) бир байт иқтибос оламир:

**Сидқ ила урғонда сало уммати,
Ояти “Каззобуна ло уммати” (92-бет)**

Шундай улуғ устозимиз нашрларга ҳам биз шубҳаландик. Чунки бизнинг ақли қосиримизча “Куръон”и каримда “Каззобуна ло уммати” деган оят йўқ. Балки бу фикрни Муҳаммад алайҳиссалом изҳор этганлар. Шунинг учун биз “Каззобуна ло уммати” гапни ҳадис деб ўйлаймиз. Хўш, “ояти” сўзи қаердан келди?

Алишер Навоий “Мукамал асарлар тўплами”нинг еттинчи жилдига - яъни “Ҳайрат ул аброр” дostonи матнига назар ташлашга уриндик. Чунки бу нусхони икки йирик навоийшунос олимларимиз, профессорлар: Абдулқодир Ҳайитметов ва Иброҳим Ҳаққуловлар “Ҳайрат ул аброр”нинг илмий танқидий матни асосида нашрга тайёрлаганлар:

**Сидқ ила урғонда сало уммати,
Ояти “Каззобуна ло уммати”**

“Ўзбекистон “Фан” нашриёти, Тошкент. 1991 йилда босилган ушбу китобнинг 208-бетидан матнни юқоридегача кўчирдик.

1960 йилги Порсоҳон домла нашрларидан бу байтнинг бирор ҳарфида тафовут тополмадик. Наҳотки бу олимларимиз ҳам бу иккиликдаги “Каззобуна ло уммати” гапни оят деб ўйлаган бўлсалар?

Ўттиз бир йиллик муддатда бу байтни тўғри ўқиш имкони бўлмади.

Орадан бир аср ўтди. 2002 йилда бу байт Ўрта мактабларнинг тўққизинчи синфи дарслиги - “Адабиёт” (Тошкент, “Маънавият”, 2002 йил) китобига кириб келди:

Лотин ёзувидан ҳижжалаб кўчирамир:

**Сидқ ила урғонда сало уммати,
Ояти “Каззобуна ло уммати” (34-бет)**

Оллоҳга минг қатла шукурки, байтнинг насрий баёни дарслик муаллифлари томонидан ўта тўғри талқин этилган: “Пайғамбаримиз умматларига қарата, дил-дилдан “Ёлғончи умматим эмасдир”, дер эканлар...” (40-бет)

“Ҳайратул аброр” дostonини кириллда нашрга тайёрлаган биринчи, иккинчи, учинчи ва тўртинчи олимларимиз матнни нотўғри ўқиганлар. Аслида филология фанлари доктори Порсоҳон Шамсиев “Ҳайрат ул аброр”нинг илмий танқидий матнида бу байтни эски ёзувда кўчирганлар-у, негадир ўқишда тўғри ўқимаганлар. Биз “Ҳайрат ул аброр”нинг Порсоҳон Шамсиев домла тайёрлаган илмий матнларидан бу байтни ҳижжалаб кўчиришга ҳаракат қиламир:

**Сидқ ила урғонда сало уммати,
Ойтти: “Каззобуна ло уммати”. (122-бет)**

Ушбу китоб эски ёзувда “Ўзбекистон “ФАН” нашриётида 1970 йилда нашр этилган.

Афсусланамизки, агар шу байт “Хамса”нинг 1960 йилги нашрида тўғри ўқилганда кейинги нусхаларда юқоридаги хато сурункасига такрорланиб кела бермас эди...

Биз икки байтнинг турли йиллардаги нашри қисмати устида тўхталиб ўтдик. Ҳолбуки, бундай байтларни Алишер Навоий ижоди бўйлаб кузатадиган бўлсак бир неча минг, мумтоз адабиётимиз бўйлаб бузилган байтларни тизсак юз минг байтдан ошган бўлур эди...

Бу беор арифметик ҳисоблар... минг таассуфки, бизнинг, ўзбек олимларининг ўз мумтоз адабиёти матни ни яхшироқ идрок қила олмаётганининг аянчли ҳужжатларидир.

Матншунослик ҳақидаги ҳар бир бизнинг мақола-миз XX аср охирида радиоялар билан қабул қилинган ва камина радиояларга радиоялар ёзишга мажбур бўлганман.

Илоҳим истиқлод илми, истиқлод матнчилиги биз, ўзбек олимларининг, илмий матнчилигимизга, танли-терацияларимизга - эски ёзувдан кирилл ёки лотин ёзувга кўчиришимизда теран идрок ва саводлилик келтирсин.

Бизнингча, мумтоз матнни хатолар билан нашр этиш маънавий жиноятдир. Чунки ҳар бир китобда минга яқин нуқсонлар содир бўлмоқда. Биздаги нашр нусхаларининг минг-ўн минг эканлигини ҳисобга олсак, шунча яроқсиз китоблар оммалаштирилади. Ваҳоланки, биргина нусхани бузган котиб ҳақида Алишер Навоий ёзадилар:

Ғалат битир котиб бобида қалам сурмагу қорасининг ғалатин юзига келтурмак:

**Фалон котиб ар хатни мундоқ ёзар,
Бу мансабдин ани кўпармоқ керак.**

**Юзин номасидек қаро айлабон,
Қаламдек бошин дағи ёрмоқ керак.**

**Қародин қарога берибон улоқ,
Қаламравдин ани чиқармоқ керак.**

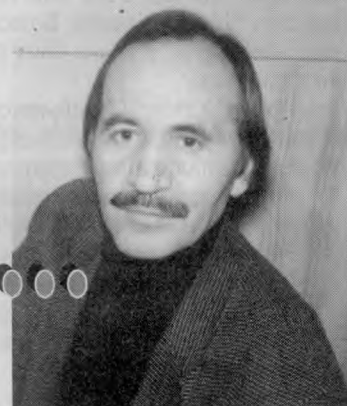
(“Ғаройиб ус сиғар” девонининг 46-қитъаси).

Кўрдикки, биринчи ғишт тўғри қўйилиши зарур. Асарнинг биринчи нашри матн нуқсонларисиз нашр қилинмаскан, кейин тузатилиши қийин. Бу нуқсон асарлар оша яшаши мумкин эмас...

**Ваҳоб РАҲМОНОВ,
филология фанлари номзоди, доцент.**

Баҳром РЎЗИМУҲАММАД

ИШҚНИ НЕ ДЕЙДИЛАР Она тилингда...

Лаҳлавон Маҳиқд мақбараси қошиқа

Бунда сукунатнинг шакли ўзгача,
Не сас-садо бор - жимликка қарам.
Ҳаёлу фикрдан, қулоқ, кўзгача
Ўзига тортади мовий мақбара.

Худди оҳанрабо, гардуни қадим
Асрлар шамоли этмаган даҳл.
Қанча гуноҳ қилдим, қанча покландим,
Сенга интилганим ростдир мутгасил.

Изоҳ ортиқчадир, ортиқчадир сўз,
Мен кимман: девона ва ёки ҳеч ким.
Зиёратга келдим букун, пўстиндўз -
Этигимни эмас, оёқни ечдим.

Кузак ифори

Нима ҳам сарғайсин япроқдан бошқа -
Фасл такрорлайди ўтган алпозин.
Кузак турибди-ку манглайи қашқа,
Сийраклашиб қолган қушлар парвози.

Парчаланиб кетди мовийлик бир зум,
Танни жунжиктирар қарға товуши.
Боши узра фасл кўтарар гурзи,
Сўнг эса бошланур куннинг совуши.

Қаҳратонни кутмоқ ундан-да баттар,
Кузак шамоллари тугаган жойда.
Лекин хазонларнинг ҳиди муаттар,
Хилма-хил бўйларга қоришиқ, бой-да...

Бўронларга буйруқ бермайди биров,
Улар аввалгидек озод ва дайди.
Болалик исини шу қумуш қиров
Сенинг юрагингга қараб ҳайдайди.

Қолаёт

Нега кайфиятинг ҳамиша тушкун,
Нега ҳасратларинг бирдир ҳамиша?
Сен нега қайғунинг домига тушдинг,
Дилхунсан одамлар ичра, фариштам?

Алдадими сени ҳаёт мароми,
Ёлғон толиқтириб қўйдими шундай?
Ўғирлаб олдимми риё ороминг,
Кимлар ранжитдилар билмай, тушунмай?

Кўзларингда ахир ўзгача дунё,
Ки беҳишт боғлари сенга муносиб,
Рангларин сидириб чиқдим кун ё,
Унга ҳошия бўлсин қошинг қароси.

Сенми бу оламга адашиб келган,
Нигоҳингда балқиб улкан ҳайронлиғ.
Мерос қолар буткул бир гавғо элга,
Дилни энтиктириб кетган айролиғ.

Илтижо

Мана мен келдим-ку, улуғ халоскор,
Ўзим мезбондирман, ўзим мусофир.
Фақат юрагимда сўнгсиз ҳавас бор -
Қанийди сурини чалса Исрофил.

Ўликлар безовта. Тоқатлари тоқ,
Жуда кўпдир балки айтар гаплари.
Мулойим тартибди Шайтон ҳам ҳатто,
Бир жумла йўқ. Оппоқ аъмол дафтари.

Шундай таранглашар букун арафа,
Инсу жинс - барчаси турибди-ку шай.
Шаклингни кўрсатгил ҳамма тарафда,
Етар ёлғонларинг. Рост сўзингни айт!

Бағишлов

Ҳали сенга айтар сўзларим талай,
Тўкилмай турибди ташбеҳ оҳори.
Не деб овунтирай, не деб эркалай -
Ҳаммаси сеники. Кўнгилда бори.

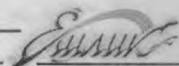
Булбул ноласини шуълада чайиб
Бир хониш ясайми нафис ва шаффоф.
Сўзга нўноқ бўлсам мендамикин айб,
Тилимга бир калом келмайди шу тоб.

Ахир, сенга маъқул гапга чечанлар,
Мендек хаёлкашга боқмайсан қиё.
Ранг олсам агар дилдан кечалар,
Шу тунга беҳиштни қилурлар қиёс.

Дув этиб тўкилса илоҳий жаранг,
Балки юрагингни шунда этур ром.
Хурлар ноғорасин қиздирар, қара,
Гўзаллик маъбуд айлайди хиром.

Фикрчан шеърятимизнинг фаол вакили Баҳром Рўзимухаммаднинг бу шеърлари ижодий йўлида янгиланиш, анъанавий дейилиб бироз калондимоғлик қилинадиган, аслида шарқ сўз санъатини қай бир жилосини ўзида кўрсатадиган бармоқдаги тўкилишларидир. Шунда ҳам бу қофиядош, оҳангдош сайрлардан шоирнинг ўзига хос изланишлари, тасаввур топилмалари бизга ранго-ранг гулдасталар тутиб, тахайюлимизни мафтун этади, гўзал таассуротга чоғлайди. Шарқ шоирининг шарқона одимини муборакбод этгимиз келади.

Шеърят бўлими.

ЖОНЗОТЛАР — ЖОНДОШЛАРИМИЗ

(Нормурод НОРҚОБИЛОВнинг «Овул оралаган бўри» қиссасини ўқиб)

Истеъдодли ёзувчи Нормурод Норқобилонинг аксарият қисса ва ҳикояларида ҳам ҳайвонот дунёсининг гаройиб сир-синаотларини кўрсатишга дадил интилиш сезилади. Айниқса, адибнинг «Овул оралаган бўри», «Чангалзор ити», «Тоғ одами» қиссаларида унинг табиатсеварлиги, ҳайвонларнинг савқи табиий ҳаракатлари билан инсон руҳий дунёси ўртасида дафъатан англаш қийин бўлган сирли боғланиш борлигини очишни хуш кўриши яққол сезилади. Нормурод Норқобилон асарлари ўзининг мана шу жиҳати билан бошқа ижодкорларнинг асарларидан ажралиб туради. У худди жонзотлар билан изма-из, ёнма-ён юргандай, уларнинг ҳар бир хатти-ҳаракатини бир зум кўздан қочирмасдан синчковлик билан кузатиб бораётгандай, бўрилар, итларнинг ички истак-хотишларини билиб тургандай ёзади.

Жаҳон адабиётидаги ҳайвонлар тўғрисидаги мумтоз асарларда жонзотларнинг бир-бирига садоқати, улар ҳам хиёнатни кечирмаслигини кўрсатишга алоҳида аҳамият берилади. Бу билан, биринчидан, ҳалоллик, садоқат туйғуси барча жонзотлар учун қадрли, ардоқли экани таъкидланса, иккинчидан, одамлар билан ҳайвонлар ейиш-ичиш, насл-зурриёт қолдириш борасидагина эмас, оила тартиб-йўриғи бобида ҳам бир олам эканлигига эътибор қаратилади. Нормурод Норқобилоннинг «Овул оралаган бўри» қиссасида арлони бўри Чўнгалла билан Оқёлнинг кечмиш-кечирмишлари ҳикоя қилинади. Ёзувчи бўриларнинг ўзига хос яшаш тарзини бадий гавдалантириш орқали Чўнгалла ва Оқёл ўртасидаги муносабат ва садоқатни, арлони бўрининг ўз жуфти учун жонини тикиб, хавф-хатарга қарши борганини маҳорат билан гавдалантиради. Қиссанинг бошланишида «жониворлар то шеригининг жонсиз жасадига дуч келмагунча жудодикка ишонишмайди» дейилади ва бу ҳақиқат арлони бўри Чўнгалланинг қопқонга тушган ўз жуфти Оқёлни излаб-пишида кечирган воқеалари орқали кўрсатиб берилади.

«Овул оралаган бўри» қиссасини ўқиётганида ўқувчи арлони бўри Чўнгаллани аниқ кўриб тургандай, унинг ҳолатларини худди ёнида туриб сезгандай бўлади. Чунки ёзувчи уни Чўнгалла билан изма-из «олиб юради». Арлони бўрининг ўз жуфтини излаб кезган манзиллари манзараси, у дуч келган нарса-ҳодисалар кўринишини аниқ тасвирлаб кўрсатади. Шу туфайли қиссани мутолаа қилиш Оқёлни излаб, дала-қирларни, Салом мерган қишлоғи атрофидаги паст-баландликларни, у истиқомат қиладиган ҳовлидаги бостирма теварагини минг бир хавотир таҳлика ичида кезиб юрган Чўнгалла тўғрисидаги кинофильмни кўриб тургандай тасаввур уйғотади: «Чўнгалла қизиқиш ва хавотир билан майдончани синчков кўздан кечираркан, милтиқ дори ҳидини туйди. Димоғи қичишиб, қаттиқ пишқирди. Майдончанинг қай бир бурчида, қор тагида ётган бўш гилза ундаги хавотирни кучайтирган бўлса-да, ортига қайтишни хаёлига келтирмади. Қайтамга жағларини ярим очиб, аста ириллади. Ириллашида газабдан кўра таажжуб оҳанги кучлироқ эди. Шўрлик арлони бўри шубҳали ҳидлар ва чалқаш излар қаршида танг аҳволда қолганди. У қанчалик ақли ва зийрак бўлмасин, Оқёлнинг ялангликда қопқонга тушганию, қопқонга маҳкамланган занжир учидagi гўлани Беваतेпагача судраб келиб, оқибат Салом мерганнинг ўқига дучор бўлганини, турган гап, тўла идрок этмоқдан ожиз эди. Қор бетига қоп, ҳаводаги турли ҳидлар нохуш ҳолатни англаб-да, аммо бу ҳали ўлим дегани эмасди. Оқёл қай тарзда аразлаб кетган бўлса, шу созда даланинг бирор буржидан тўсатдан кўриниш беришидан ҳануз умидвор эди».

Нормурод Норқобилон қиссаларида одамларга хос нафс, иззатталаблик, адоват, ҳадиқсираш, кўркув, меҳр-оқибат каби хусусиятлар жонзотларда ҳам мавжудлигини кўрсатишга алоҳида эътибор берилади. Ҳайвонлар ўртасидаги алоқа, муносабатларда ҳам одамлар турмуш тарзига хос мезонлар қадрлини кўрсатилиши эса ёзувчи асарларига қизиқишни

янада оширади. «Овул оралаган бўри» қиссасида Чўнгалланинг ўз жуфтини излаш йўлидаги интилишлари ёритилгани ҳолда, Оқёлнинг фалокатга учрашига ўзининг феълидаги баъзи хусусиятлари ҳам сабабчи бўлгани куйидаги тарзда изоҳланади: «Оқёл хийлагина тантиқ эди. Айни шу феъли етди унинг бошига. Кеча тунда у яна ўз бошига дайдиб кетди. Чўнгаллага илҳам қилиб, дайдимоқни одат қилиб олганди. Чўнгалла Яғирқиргача унга эргашиб келди-да, бирдан арази тутиб қолди: «Қачонгача изингдан ялиниб юраман!» Тантиқ бўри унга эътибор бермай пастга энади. Чўнгалла қир тепасига қолади».

Одамлар ўртасида намоён бўладиган рақобат, аламзадалик, ўч-интиқом олиш истаги жонзотлараро муносабатларда ҳам мавжудлигини сабаблари билан асослаган ҳолда, ёзувчи бу тарзда кўрсатади: «Кўшни тўдадаги ургочи бўри — Узунтумшукқа илакишганидан Оқёлнинг олдида ўзини айбдор санамади у. Шунчаки тўдабоши Чанокдан ўчини олганди. Нимага деганда, кўнглидаги адоват ҳали эскириб улгурмаган, яъни икки йил бурун тўдадан шармандаларча қувилганидан ҳали-ҳануз қаҳру газабда келарди... Бироқ Оқёл уни кечирмади. Аввалига бир майдон юмма талади. Сўнг юз ўғирди. Чўнгалла адоват майлига бўйсуниб, бу ишга қўл урганни англашига беҳуда уринди. Оқёл тушунмоқни хаёлига ҳам келтирмади. Ортидан ялинтириб юраверди. Кеча тунда Чўнгалланинг ялиниши аразга айланганига парво ҳам қилмади».

Ёзувчи жонзотлараро муносабатларни одамларнинг ахлоқ, тушунча мезонлари асосида гавдалантириш билан чекланмайди. У айрим ўринларда одамлар билан жонзотлар хатти-ҳаракатини бевосита қиёслаб ҳам беради. «Агар кузатган бўлсангиз, хонаки итларнинг тинимсиз акиллаши жўн кишиларнинг беҳуда гиди-бидисига ўхшайди. Худди акиллашдек, гиди-бидида на маъно бор, на мантиқ. Зўр итлар эса акиллашни унчалик хуш кўрмайди. Тунлари кам-кам ҳуради, гоҳида чўзиб-чўзиб увлайди. Айни мана шу нидода қадимий аждолларининг кўҳна кўшиғи мавжуд. Итлар қуйлайди. Лекин ҳаммаси ҳам эмас. Қуйлаш учун унинг зуваласи бошқароқ узилган бўлиши лозим».

Нормурод Норқобилон жонзотлар яшаш тарзини, хатти-ҳаракатини жуда нозик кузатишлар асосида нуктадонлик билан тасвирлаб берса-да, жонзотлар билан одамлар муносабатини кўрсатишда айрим ўринларда китобийликка йўл қўяди.

«Овул оралаган бўри» қиссаси якунида Чўнгалладай сезгир жониворнинг қаватиға ўқланган милтигини қўйиб Оқёлнинг жонсиз танаси олдида ухлаб ётган Салом мерганни сезмаслиги, Чўнгалланинг «қочаётиб, панжаси билан унинг (яъни, Салом мерганнинг) бетини тирнаб ўтгани», Салом мерганнинг тусмоллаб бўшатган ўқи Чўнгаллага теккани, бўрининг анча йўл босиб, шу туфайли жони узилгани унчалик ишонтирмади. Чунки қиссада Чўнгалланинг димоғи темир ва одам ҳидини «ярим чақиримдан ҳам илгашга қодирлиги» таъкидланади. Қисса бошида «Қопқон юлғун тагига қўйилган» дейилади. Сўнг «У қанчалик ақли ва зийрак бўлмасин, Оқёлнинг ялангликда қопқонга тушганию, қопқонга маҳкамланган занжир учидagi гўлани Беваतेпагача судраб келиб, оқибат, Салом мерганнинг ўқига дучор бўлганини, турган гап, тўла идрок этмоқдан ожиз эди» дея изоҳ берилдики, бу мантиққа мувофиқ келмайди. Чунки «яланглик» деганда ҳеч нарса (демак, юлғун ҳам) ўсмаган, очик жой тушунилади.

Аммо бу каби камчиликлар «Овул оралаган бўри» қиссасининг қизиқарли ва ўқишли бўлишига «соя» соломмайди. Нормурод Норқобилон бу асари орқали ўқувчиларнинг жонзотлар жондошларимиз эканлиги тўғрисидаги тасаввурини бойитади.

Саида ЁМФИРОВА

Ориф ТҶҲТАШ

ҚОЛАТ

Қишлоқда туғилдим, қишлоқда ўсдим,
 Қишлоқда танидим оқу қорани.
 Қишлоқ эди менинг энг яқин дўстим,
 Очиқ қилиб кетар бўлдим орани.

- Яхши қол азизим, хайр-хўш энди, -
 Шундай хитоб қилдим кетарим олди.
 Билмадим, у мени қандай тушунди? -
 Узоқ ўйга ботиб, кузатиб қолди.

Изимдан эргашди анча йўлгача,
 Бир сўз айтмоқчидай бўлди-ю лекин -
 Қаради, қарорим қатъий, ўзгача,
 Хўрсиниб, ортига қайтди у секин.

Олислан кўзида ёшлар кўринди,
 Бу ҳам бир айрилиқ сабоқлари-да!
 Кентман, деб керилган тошлар кўринди,
 Орзумнинг олис бир адоқларида.

Сўнги бор қарадим ортимга ногоҳ,
 Йўллар ўз ҳолича - йўлдай турарди,
 ...Икки қир ён-бағри жойлашган қишлоқ -
 Дуога очилган қўлдай турарди.

ИШТИЁҚ

Рўмолчамни мен бугун кўз ёшга чайдим,
 Ҳасратимни келинг, сизга айтай, она.
 Авваллари бошқа эдим, бошқачайдим,
 Дуо қилинг, мен ўзимга қайтай, она!

Нимадандир юрак-бағрим эзилади,
 Теграм аро турфа ҳаёл кезинади,
 Аввалимининг ўрни ёмон сезилади,
 Дуо қилинг, гул рўзимга қайтай, она!

Суянчиғим сен, дедингиз, суёлмадим,
 Олисларга кетар бўлдим, уялмадим,
 Йўл юрдим-у, ортга қараб қўёлмадим,
 Дуо қилинг, ўз изимга қайтай, она!

Ҳеч курса бир ҳол сўрашга эриндим-а,
 Шоирман, деб давраларда керилдим-а,
 Бир сўзингиз олдида бор шеърим нима?!
 Дуо қилинг, ҳақ сўзимга қайтай, она!

Омонлигим сўрови бор кўнглингизда,
 Лек оқибат йўқ экан мен - ўғлингизда,
 Шоирман-у, шеърим йўқ сиз тўғрингизда,
 Дуо қилинг, мен изнга қайтай, она!

Оналарнинг дуосини вожиб дерлар,
 Ёнингизда туриб, ёзиб юрай шеърлар,
 Унут бўлмай ортида тонг отган қирлар,
 Дуо қилинг, кундузимга қайтай, она!

Ҳа, қишлоқни соғинганман ва Сизларни,
 Бағрингизга босганингиз чоғ - исларни,
 Ҳовлимизни, томқизгалдоқ, ялпизларни...
 Соғинчим мўл, қай бирини айтай она?
 Дуо қилинг, Илдимизга қайтай, она!

ИШҚ БАЛЛАДАСИ

Мен дарахтман.
 Қўлларим - новда -
 Худди чинор каби мевасиз.
 Боролмайман, пойим тушовда,
 Сиз-чи, эркинликни сеvasиз.

Сенинг исмингни айтдим - томдаги қизгалдоққа

Қушдай озод парвозлар қилиб,
 Қўлларимга келиб қўнмайсиз.
 Япроқ ёзиб, пардозлар қилиб -
 Ёнингизга бормоқ ўнғайсиз.

Илдимизни суғуриб ердан,
 Қадамимдан сочилиб тупроқ -
 Чора истаб, борар бўлсам ҳам,
 Дейсиз, йўқ-ку сизда ҳеч япроқ?! -

О, бу сўзлар қийнайди такрор,
 Лойқаланар тегра - атрофим.
 Дейман: менда битта япроқ бор,
 Юрагимдир ўша япроғим!

Кўп тўфонлар кўрсатди кучин,
 Юлқиландим, роса таландим.
 Аммо сизга тухфалик учун -
 Битта япроқ сақлаб қолодим.

- Хўш?! -
 Отасиз савол нигоҳлар, -
 Нима бўпти?
 Не қилиш керак? -
 Мен сўзласам юрагим оҳлар,
 Мен оҳ урсам сўзлайди юрак:

- Сиз бахтта ёр бўлинг, илоҳим!
 Изингиздан тоълегул унсин.
 Аммо...
 менинг сўнги япроғим -
 Қўлларингиз билан юлинсин!

- Кутганингиз шуми? -
 Жилмайиб, -
 Кўксим ёриб, қўлни соласиз.
 ... Мен ҳам бахтли!
 Чунки билмайман -
 Кучоғимга кириб борасиз!

Азоб билан роҳат бирлашар,
 О, азизам, ҳис қилдингизми?!
 Белингизга қўлим чирмашар,
 Қайтиб қўйиб юбормас Сизни!

Тандан руҳим чиқар отилиб,
 Мағрур туриб, берадирман жон.
 ...Мендан кетолмайсиз, қотилим,
 Ахир
 Сизнинг
 Қўлларингиз
 Қон!

Сенга бевосита дарслар берган азиз домлаю мударрислардан ташқари, ўз билим дунёси ёки китоблари орқали зеҳнингга кучли таъсир ўтказган инсонлар ҳам бўлади. Шундай сиймолардан бири - ҳақиқий донишманд олим Иззат Султондир. У кишининг "Адабиёт назарияси" китоби ёшликдаги билимларимиз сарчашмаси бўлганлиги ҳеч кимга сир эмас. Тўқсон ёшга етганида ҳам домла ижодий иш билан банд бўлдилар. Шу ўринда Иззат ака билан бўлган сўнгги учрашувимизни тилга олгим келади. 1999 йил. Августнинг охири кунлари. Поликлиникамизга борган эдим. Кенг йўлакдаги ўриндиқ - ором курсиларидан бирида хаёл суриб ўтирсам: "Ёш йигитчаларга ким қўйибди шифохоналарда юришни!" деган гапни эшитдим. Қарасам, Иззат ака. Сакраб ўрнимдан туриб, саломлашдим. Бир неча лаҳза ижодий мавзуда суҳбатлашдик. Ушбу суҳбат мазмунини "Кундалиқлар"имдан айнан кўчираман:

- Ҳозир столим устида иккита пьеса бор. Ёзиб бўлинган, - дейди тўқсон ёшли адиб, - биттасини Ҳамза театрига берган эдим. Ёқубжон Аҳмедов (директор)нинг юраги довламай турибди. Ойлани сақлаб қолиш муаммоси кўтарилган. Пахта иши билан ноҳақ қамалиб кетган одамнинг аёли гўё бошқа бир киши билан "юриб" кетади. Эри, ниҳоят, азоблардан қутулиб қайтади. Қайтиб келиб кўрсаки, аҳвол шунақа. Хўш, нима қилиш керак? Оила бузилиб кетсинми ёки уни сақлаб қолиш керакми? Шу саволларга жавоб берганман. Иккинчи пьесам юз эллик саҳифа атрофида, "Гулистон" журнали қабул қилиб олди, насиб бўлса, ўқирсиз. Ҳозирги куннинг гаплари, муамолари. Уни фақат қисқартириб саҳналаштириш мумкин. Келаси йил тўқсон ёшга тўламан. Энг ками уч жилдлик асарларим жамланиб қўйилган. "Шарқ" нашриёти билан гаплашиб турибмиз...

Домла ёзган янги асарлар мазмуни ва бадиий даражасидан хабардор эмасман, албатта, чамаси "Ёшлик" журнали чоп этаётган ушбу "Янги одамлар" драмаси ҳам Иззат домланинг ўша кунларда қоралаган бадиий асарларидан бири бўлса керак деб ўйлайман, лекин ҳайратга солувчи нарса, ёпирай, 90 ёшли, кичик жуссали бу инсондаги ғайрат, яшашга ташналик ва умидворликнинг сўнгсизлиги...

- Иззат ака, Сиз XX асрни деярли мукамал кўриб келяпсиз. Агар хотира китоби ёзсангиз, Илья Эренбург ёки Садриддин Айний асарларидек қимматбаҳо китоб бўларди-да, - дейман.

- Мен бу ишни бошлаб, анча-мунча ёзиб ҳам қўйганман, - дейди домла, - буни поёнига етказиш керак. Агар биз ўз асримиз қандай бўлганлигини ёзиб қолдирмасак, бу ишни ким қилади? Мураккаб замоннинг сувратини ҳар биримиз ўз имкониятимизча чизиб қолдиришимиз шарт. Хўш, ўзингиз-чи, ўзингиз, - дейди Иззат ака, - нималар қиляпсиз ҳозир?

Озгина ўз ишларимдан гапириб берган ҳам бўлдим.

- Сиз ёшсиз, кўп ишлар қилишингиз керак, - дейди домла. Мени ўзларига нисбатан ёш деб ўйлайдилар-да, албатта. - "Адабиёт назарияси" китобимни қайта ишланган тарзда нашр эттириш ниятим бор. Ҳозир шу ҳақда ўйлаяпман, дейди ва бирдан "Сиз янги бир опера либреттоси, тўғрироғи, шеърый драма ёзганингиздан хабарим бор, газеталардан ўқидим. "Ал-Фарғоний"даги асосий мотивларни, ёхуд Шайх Санъон тақдирига ўхшаш ҳолатни нима асосида ёздингиз, деб бирма-бир сўрайди... Умуман олганда, бу суҳбатдан кўп маънолар уққандай бўламан.

Шундай хаёллар билан уйга қайтсам, кечкурун телефон кўнғироғи жиринглаб қолди. Ўзбекистон халқ артисти Гавҳар Раҳимова сўзлаяптилар: - Ассалом. Яхшимисиз? Юрибсизми от ўйнатиб? Менми, худога шукур, яхшиман, ёшларга янги рақслар ўргатаяпман, шеър ҳам ёздим. Фалон-фалон ташкилотларга боришим керак. Ўлгир оёғим оғрияпти-да, ҳа, майли, ўтиб кетар. Энди нимаям бўлардик, беш минута кам тўқсонни уриб қўйдик. Тўқсон ёшнинг биқингинасида туриб, шундай бўляптию ҳали қариганимда нима бўлади, деб ҳазиллашди опа, қаҳ-қаҳ уриб...

Бир пасдан сўнг улкан тилшунос олим, 90 ёшли Отақўзи ака Азизов ҳам худди олдиндан келишиб қўйгандай телефон қилиб қолдилар.

- Мулло Жуманиёз, бу улфатчилигимиз нима бўляпти? Анча соғинишиб қолдик-ку. Мени чақириш эсларингдан чиқмасин.

Ана шунақа... Мен бу кунни - "90 ёшлилар билан суҳбат" деб ёзиб қўйдим кундалигимга. Чунки бундай мулоқотларни атайлаб ҳам уюштириб бўлмайди. Бу ҳам худойимнинг улуг бир неъматидир.

Гапнинг равиши шундаки, бу азиз инсонлар ҳам ҳаёт йўлидаги устозларимдир. Худога минг шукрларки, шундай ажойиб инсонларни кўп учратди менга.

Жуманиёз ЖАББОРОВ,
Ўзбекистон халқ шоири.

Иззат СУЛТОН

ЯНГИ ОДАМЛАР

*Драма***ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР:**МУЗАФФАР ОТА
ДИЛБАР
АЗАМАТ
САИДЖОН
ОЗОДА
МУАТТАР
АКБАРОзоданинг бир неча танишлари ва қўшнилари.
Воқеа Тошкент атрофида баҳор кунларида бўлиб ўтади.**БИРИНЧИ ПАРДА****Биринчи кўриниш**

Парда очилмасдан илгари “Тоҳир ва Зуҳра” фильмидаги машхур “Отмагай тонг” кўшиги жаранглайди. Аслида икки кишига мўлжалланган бу дуэт бу гал ёш қизнинг якка ижросида жаранглар экан, аллақандай ғариблик ва хазинлик руҳи билан сугорилган. Унда кутиш ва соғиниш ҳисси устун.

Шу кўшиқ фониди уч маротаба парда очилади. Биринчи гал очилганда кўз ўнгимизда ёзув намоён бўлади:

Чаманзорнинг ичиди мен сени кўриб қолдим,
Кўрмасам бўлар экан, ишқингда куйиб қолдим.

Иккинчи гал парда очилганда, бошқа ёзув намоён бўлади:
Муҳаббат ногаҳон келади.

(Француз мақоли)

Парда учинчи маротаба очилади. Тошкент атрофидаги боғдорлар маҳалласидаги хонадонлардан бирининг эшик олди. Бу ердан кўча ўтади. “Отмагай тонг” кўшиги давом этади. Кўшиқ шу хонадоннинг деворлари орқасидан айтилмоқда.

Эшик олдида кўшиққа завқ билан қулоқ солиб Азамат турибди. Эрталаб.

Кўшиқ тамом бўлди. Бир дақиқадан сўнг эшикнинг нариги томонидан шарпа эшитилди. Кимдир эшикни очишга уринмоқда. Азамат ўзини панага олади. Ичкаридан Дилбар чиқади. Қиз ҳойнаҳой эшик олдини супуриш учун чиққан. Қўлларида сув тўла чела ва супурги. Азамат бу кутилмаган учрашувдан жуда мамнун. Дилбар кўчага сув сепиб, супура бошларкан, Азамат қизга яқинроқ келиб, уни кузатишда давом этади. Дилбарни кузатган сари йигитнинг завқи орта бо-

ради. Узоқдан булбул чақ-чақи эшитилади. Азамат унга қулоқ солиб, ўзига ўзи бахтиёрона илжаяди. Дилбар ўз ишини тугатиб, “Отмагай тонг” кўшигини секин-секин, хиргойи қилиб, ичкарига кириб эшикни бекитаркан, Азамат қизнинг гўзаллигидан ҳайратда узоқ жим қолади. Унинг қувончи ичига сиғмайди.

АЗАМАТ. Ё Оллоҳ! Агар отам айтган қиз шу бўладиган бўлса... Йўқ, йўқ, бу бўлмаса керак! (Узоқдан биров келаятганини кўриб, кўчанинг ўртасига тушади. Музаффар ота пайдо бўлади. У ўз ўйлари билан банд, Азаматга эътибор бермай ўтар экан, йигит атай, томоқ қириб, уни тўхтади.) Ассалому алайкум, ота!

МУЗАФФАР. Ва алайкум. (Нотаниш йигит унда қизиқиш уйғотиб, Азаматни бош-оёқ кўздан кечиради).

АЗАМАТ. Кечирасиз. Академик Йўлдош Комиловнинг боғи шу бўладими?

МУЗАФФАР. Ҳа, раҳматликнинг боғи шу... Сени са-ал танимай турибман-а?

АЗАМАТ. Мен мусофирман. Узоқдан келганман.

МУЗАФФАР (ажабланиб). Узоқдан?!

АЗАМАТ. Сурхондан.

МУЗАФФАР. Сурхондарёдан, дегин.

АЗАМАТ. Ҳа, ўша томонлардаги бир қишлоқдан... Сиз бу ердаги боғдорлардан бўлсангиз керак.

МУЗАФФАР. Ҳа, мен ҳам боғдорман. Боғдорлар жамоасининг оқсоқолиман.

АЗАМАТ. (Аллақандай умидвор). Ундай бўлса, менинг отам билан таниш бўлсангиз керак.

МУЗАФФАР. Қандай қилиб?

АЗАМАТ. Отам шу атрофдаги амалдорларникида икки ой ишлаб кетган эди.

МУЗАФФАР. Отанг боғбонми?

АЗАМАТ. Йўқ. Отам муаллим. Аммо бу ерда мардикорлик қилган, уй қуришган.

МУЗАФФАР. Сурхондарёдан Тошкентга келиб-а?

АЗАМАТ. Шундай.

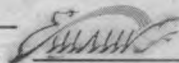
МУЗАФФАР. Тирикчилик, дегин.

АЗАМАТ. Тирикчилик... Сиз отамни учратган бўлсангиз керак.

МУЗАФФАР. Мен кунда шундаман. Аммо афсуски, Сурхондарёдан Тошкентга келиб, бу ерда мардикорлик қилган муаллимга дуч келмабман. (Эслашга тиришиб.) Ҳар ҳолда

ЗАМОНДОШЛАР ТАЛҚИНИ

Иззат Султон “Янги одамлар” драмасида биргина севги йўналишига эътибор бериш билан персонажларнинг ҳаракат фаолияти орқали бош қаҳрамоннинг ўзига хос томонларини очишга ҳаракат қилади. Драмада Азаматнинг иш фаолияти ҳақида бирорта сўз киритилмагани ҳолда, унинг ажойиб, барқарор характерга эга бўлган, самимий, доно ва шу билан бирга, ҳайрон қоларли даражада камтарин одам сифатида кўринади. Ўзига ўзи совчи бўлиб, Дилбарнинг уйига келган Азаматни довдир, қишлоқи бир йигит сифатида қарши олишса-да, унинг ҳаракатларини кузатган Озода опа камсухан, камтар йигит сифатида тан олганини кўрамиз. Қалбида Дилбарга нисбатан заррача севги бўлмаган, балки “академикнинг невараси” бўлганлиги учун унга уйланмоқчи бўлган Акбар нияти амалга ошмаслигини билгач, собиқ курсдошининг муваффақиятларидан яхши хабардор бўлса-да, Азаматни “чайқовчи” атаб, қизнинг иккиланишига сабабчи бўлади. Қизнинг бу ҳолати эса пулдорларни ёмон кўриши, улар-

шундай учрашув эсимда йўқ... Сен ҳам мардикорлик қилишга келдингми, болам.

АЗАМАТ. (бош чайқаб). Йўқ, Менинг ишим... чигалроқ, МУЗАФФАР. Чигалроқ?!

АЗАМАТ. Жиддий, демоқчиман.

МУЗАФФАР. (Йигитни кўздан кечиради. Унда Азаматга нисбатан хайрихоҳлик ҳисси уйғонади.) Мабодо... биздан маслаҳат керак эмасми, ишқилиб? (Азамат ўйланиб, жим қолади.) Айта бер! Тортинма!

АЗАМАТ. Маслаҳат-ку кераг-а, аммо сиз отам билан таниш бўлмасангиз, бекордан бекорга сизнинг бошингизни қотиришга не ҳожат?

МУЗАФФАР. Ихтиёринг, болам. (Кетади. Азамат яна ҳайрон туриб қолади. Ичкаридан шарпа эшитилди. Кимдир эшикни очиб чиқиш ҳаракатида. Эшик очилиб, Дилбар чиқади. У эшик олдидаги шовур-шувурни эшитиб чиққан. Ўзини дарров панага олган Азамат уни узоқдан кузатади. Дилбар атрофда ҳеч ким йўқлигига ҳайрон бўлиб, анча туриб қолади. Азамат ундан кўзини ололмай, маҳлиё бўлиб тикилади. Дилбар ичкарига қайтади. Эшик ёпилади. Азамат энди аллақандай ваҳимада).

АЗАМАТ. Отам "осилсанг баланд дорга осил" деган эдилар. Дор эмас, осмондаги юлдуз-ку бу қиз! (Ўйланиб туриб, пешонасига мушглайди). Нега гангиб қолдинг, нодон! "Ол бахтингни, йигит!" деяпти сенга Парвардигоринг. Бўш келма, Азамат! Бахтинг учун кураш!

МУЗАФФАР. (Қайтади. Афғ-ангориди таажжуб аломатлари) И-е! Сен ҳали ҳам шу ердამисан, болам.

АЗАМАТ. (Ўзига келиб, хижолат). Ҳозир кетаман. (Аммо унинг сира кетгиси йўқ, У ҳамон жойидан жилмайди. Музаффар энди уни астойдил, синчиклаб ўрганади. Азамат унга яна ҳам кўпроқ ёқади. Азамат ўзининг бу ерда қолиб кетаётганига баҳона ахтариб, жим қолади. Унинг кўзлари Комилов уйининг нураб кетган деворларига тушади. Шу деворларга ишора қилиб гапирди). Академикнинг боғи хароб-ку! А?

МУЗАФФАР. Ҳа. Ичкарисиси ободроқ. Комиловнинг қизи уни анча эпаккага келтириб қўйган! (Йигитни яна ҳам синчиклаб кўздан кечиради. Азамат унга борган сари ортиқроқ ёқади. Азамат эса афсус билан боғ деворларига тикилишда давом этади). Агар мен адашмасам, сен шу хароб боғни обод этиш ниятидасан.

АЗАМАТ. (Ўйлаб туриб, жавоб топганига хурсанд). Бу - менинг отамнинг топшириғи. Мен энди отам топшириғини тезроқ адо этиш иштиёқида ёнаман.

МУЗАФФАР. Бу гапингга қараганда, отангнинг топшириғи бежиз эмас. Отангнинг бошқа нияти ҳам бўлса керак.

АЗАМАТ. Зийрак экансиз, ота. Отамнинг шу хонадон билан қариндошлик қилиш нияти бор.

МУЗАФФАР. Яъни?

АЗАМАТ. Отамнинг фикрича, шу хонадондаги бир қиз билан мен бир-биримизга жуда мос эмишмиз. Ҳатто иккала-миз бир-биримиз учун туғилган эмишмиз.

МУЗАФФАР. Отангнинг фолбинлик касби ҳам бор экан-

да, йигит?

АЗАМАТ. Қайдам? Отам шу қизни келин қилишни ҳавас этибди. "Ҳавасга айб йўқ" эмиш.

МУЗАФФАР. Отангнинг гапида жон бор. Инсон ҳавас-сиз, орзусиз, умидсиз яшай олмайди.

АЗАМАТ. Орзуимга, умидимга мен энди қандай етаман? Мен шунга ҳайронман.

МУЗАФФАР. Отанг сенга мушкул топшириқ берибди-ку, бу ишни қандай бошлашни ўргатмабди-да.

АЗАМАТ. Отам менга ишонган бўлсалар керак. Мен эса... (елка қисиб, ожизлик ва афсус изҳор этади). Айтинг, ота. Ишни нимадан бошламоқ керак?

МУЗАФФАР. Ишни онасидан бошламоқ керак. Муроду мақсадинг йўлида мен сенга омад тиламан. (Кета бошлайди).

АЗАМАТ. Маслаҳатингиз учун, тилагингиз учун минг бор миннатдорман, отахон!

МУЗАФФАР. Миннатдорлигингни иккаламингиз дуч этган Парвардигорга изҳор эт, болам. (Кетади).

(Азамат бир оз иккиланган турғач, эшик қўнғироғини босади. Ичкаридан қўнғироқ саси эшитилади. Азаматнинг ҳаяжони ортаверади. Эшик очилади. Остонада - Озода. У нота-ниш одамни жим кузатади. Азамат ўзига керакли кишига дуч келганини тушуниб, жуда хурсанд).

АЗАМАТ. (Ҳаяжонда беихтиёр қаттиқ гапирди). Ассалому алайкум!

ОЗОДА. Салом! Хўш, бизга нима хизмат!

АЗАМАТ. (Нима дейишини билмай, жим қолгандан сўнг). Аввало илтимос: шу муборак остонадан ўтишга рухсат беринг!

ОЗОДА. Марҳамат! (Уни ичкарига таклиф этади).

АЗАМАТ. Куллуқ! (Остонадан ўтиб, ғойиб бўлади. Энци қотган Озода елка қисади ва эшикни бекитади).

Иккинчи қўриниш.

Парда очилмасдан илгари хушчақчақ суҳбат шарпалари, бир неча кишининг кулгуси эшитилади.

ОВОЗЛАР. - Яна совчи?

- Ҳа. Яна совчи келди!

Парда очилганида биз Озода, Акбар, Муаттар ва Дилбарни Комиловлар боғининг айвонида эрталабки чой дастурхони устида кўрамиз. Комиловлар боғининг ички томони (ҳовлиси)даги бу айвон икки қаватли иморат бўлиб, боғнинг томошо залига нисбатан чап томондаги тўрисида қурилган. Биз фақат иккинчи қаватнинг бир қисмини ва айвондан у ёққа олиб борадиган пиллапоянигина кўрамиз. Айвон шипида катта қандил. Кўзга кўринарли жойда Комиловнинг портрети. Айвондан хоналарга икки эшик бор. Айвондан кенггина боғ кўри-нади. Кўча эшиги боғнинг охирида бўлса керак, кишилар боғ орқали ўтибгина айвонда пайдо бўладилар. Узоқда, боғнинг бир чеккасида ошхона кўрилади. Бу ерда ҳозир бир неча киши - Комиловларнинг кўшни ва танишлари - овқат тайёрлаш билан овора. Мева дарахтлари қийғос гуллаган пайт.

га бошқача кўз билан қараши каби социалистик тарбиядан мерос қолган руҳий тўлғоқлар исканжасидаги замондошларимизни эслатади. Драмада Азаматнинг тадбиркор эканлигини бир жойда билиб қоламиз, яъни телевидениедаги "Саховатли кишилар" телефильмида Азамат фаолияти кўрсатилганлиги тўғрисидаги хабардан. Бу эса воқеалар ривожига таъсир кўрсатмасдан қолмайди.

Драмага тадбиркорларнинг яна бир вакили сифатида Саиджон образи киритилган. Драматург бу персонажни ўз мақсад-муддаоларини очиш йўлида мажбуран ҳаракатлантормоқчи бўлганки, бу ҳол сезилиб туради. Янги замон одамлари, янги тафаккурга эга бўлган одамлар, юксак эътиқод, одоб-ахлоқ соҳиби Йўлдош Комиловнинг авлодлари маънавиятимизга, миллий менталитетимизга хос туйғулардан йироқлашмайдилар. Драма муайян камчиликлардан холи бўлмаса-да, драматург бу асарда ўз орзу-мақсадларига етиш, ҳаёт йўлларидаги муаммоларни енгиб ўтишларида ўзларига ишонган, эркин фикрловчи, дадил ҳаракат қилувчи бугунги кун ёшларини бош қахрамон сифатида гавдалантира олганлигининг гувоҳи бўламиз.

Манзура ОТАЖОНОВА

Айвонда (томоша залига яқинроқ жойида) саватга ўрнатилган катта гул даста кўзга ташланади.

МУАТТАР. Шундай қилиб, қизингизнинг туғилган куни яна совчи келиши билан бошланди, денг, хола.

ОЗОДА. Ҳа. Яна совчи келди. (Акбарга назар ташлаб) Нима қилайки, қизлик уйнинг дарвозаси доимо очиқ экан. Яна совчи! Боз устига ажиб совчи!

МУАТТАР. Янги совчининг нимаси ажиб?

ОЗОДА. (Кулиб) Менга куёв бўлишни орзу этган йигит ўзи қизимни тилаб келибди! (Муаттар кулади. Унга Дилбар ҳам қўшилади. Акбар ҳаммадан қаттикроқ кулади).

МУАТТАР. Бу - янгилик.

ОЗОДА. Ҳа. Кўз кўриб, кулоқ эшитмаган янгилик!

(Акбар жаҳл билан ўрнидан туриб, чиқиб кетади. Ўнғайсиз сукунат).

ОЗОДА. (Норози оҳангда). Шу гапни нега шу топда, Акбаржоннинг олдида кўзгадинг, Муаттар? Барибир, совчи воқеасини кейинроқ сўзлаб берар эдим-ку!

МУАТТАР. Тоқатсизлик қилдим. Кечиринг. (Сукунат).

ДИЛБАР. (Озодага) Булар иш бўлди. Давом этинг, ойи. (Озода жим).

МУАТТАР. Совчининг ўзи қанақа?

ДИЛБАР. (Кулиб) Ҳа. Шуни айтинг, ойижон.

ОЗОДА. Туппа-тузук барно йигит. Аммо унинг ўзига ўзи совчи бўлиб келиши... Бу - йигитнинг доводирлиги аломати бўлса керак.

МУАТТАР. Сиз янглишяпсиз, хола. Менимча, бу доводирлик аломати эмас, жасорат. Бу йигит ўзига ишонар экан.

ОЗОДА. Билмадим.

МУАТТАР. (Ярим ҳазил-ярим чин оҳангда). Қани энди менинг пешонамга ҳам шундай бир барно йигит битилган бўлса-ю, шундай жасорат билан эшигимдан кириб келса. (Куладилар).

ОЗОДА. Бу гапинг ҳавасми ёки ҳасадми, жиян?

МУАТТАР. Ҳавас ҳам эмас, ҳасад ҳам.

ОЗОДА. Бўлмаса, нима?

МУАТТАР. Кўнглимга келган бир гапни айтдим-қўйдим-да, эътибор берманг. Ҳазиллашдим.

ДИЛБАР. Эҳтиёт бўлиб ҳазиллашиш керак, опа. Ҳар бир одамнинг елкасида икки фаришта ўтирар экан. Одамнинг ҳар тилагига улар "омин" дер эмиш.

ОЗОДА. (Кулиб). Илоҳи, бу тилакка ҳам фаришталар "омин" деган бўлсин!

МУАТТАР. Раҳмат, хола! Ажиб совчига қандай жавоб бердингиз?

ОЗОДА. Ҳеч қандай жавоб берганим йўқ.

ДИЛБАР. Нега жавобини бериб юбормадингиз?

ОЗОДА. Совчиларга рад жавоби беравериб, жонимдан тўйганман, қизим. Бу гал жавобини сен бер. (Сукунат).

МУАТТАР. Сиз Дилбарингизни жуда ҳам мушкул аҳволга солибсиз. Ҳали ҳеч ким бир қиз совчига ўзи жавоб берган эмас.

ОЗОДА. Мен ҳам бир янгилик қилай, дедим-да, жиян. (Куладилар).

МУАТТАР. Демак, йигит яна келади.

ОЗОДА. Ҳа, келади. Бугун қизимнинг туғилган куни эканини айтиб, кечки дастурхонимизга тақлиф этдим. (Кулиб). Ахир, узоқдан келган меҳмонга бир нав ҳурмат кўрсатиш керак-да! (Ўйлаб туриб). Ростини айтсам, шу йигитга ўзим рад жавоб беришга қурбим етмади.

МУАТТАР. Нега?

ОЗОДА. Йигит бечорага раҳмим келди.

МУАТТАР. Етти ёт кишига раҳмингиз келибди. Сабаб?

ОЗОДА. Бу йигит Дилбарга ошиқ.

МУАТТАР. (Ажабланиб) Ошиқ?

ОЗОДА. Ошиқи беқарор! Девона деса ҳам бўлади.

МУАТТАР. Гапларингиз яна ҳам қизик! Йигит ва қиз бир-бирини бирор марта ҳам кўрмаган бўлсалар, ошиқлик қайдан келиб чиқди?

ОЗОДА. Мен ҳам шунга ҳайронман.

МУАТТАР. (Кулиб). Қизингизни бу йигит Фарҳодга ўхшаб, ойнаи жаҳонда кўрибди-да бўлмаса.

ОЗОДА. Шунақага ўхшаб қолди. Бу йигитнинг қалбида ишқ алангаси барқ уриб ётибди. Буни бир қарашдаёқ фаҳмлаб олиш мумкин.

МУАТТАР. Бу ҳодисалар мўъжизага ўхшаб кетяпти, холажон!

ОЗОДА. Топиб гапирдинг, Муаттар. Ҳақиқатан ҳам бугунги кунимиз ажиб ҳодисалардан бошланаяпти. (Эслаб). Марҳум отам "Оллоҳнинг бизга тортиқ этадиган кунлари орасида шундай мўъжизакорлари ҳам бўладики, ундай кунларда етти уқлаб тушинга кирмайдиган, ақл бовар қилмайдиган ҳодисалар бирин-кетин содир бўлаверади", дер эдилар. Бугунги кунимиз ҳам ана шунақа кунлардан бўлса не ажаб? (Акбар қайтади).

МУАТТАР. Наҳотки бугун яна совчи келса? (Акбар бу сўзларни эшитади. Озода саволга жавоб беришга улгурмайди. Сухбат бўлиниб қолади. Сукунат. Муаттар ва Дилбар нонуштани чала қилиб чиқиб кетишга шошадилар. Сукунат).

АКБАР. (Дўнғиллайди). Одамларга ҳайронман, қизингизга мен совчи қўйганимни билатуриб, совчиликка келаверадилар.

ОЗОДА. Сиз ташвишланманг. Совчилар келаверадилар, кетаверадилар.

АКБАР. Аммо қизингизнинг менга муносабати ҳамон ўзгарган эмас.

ОЗОДА. Айтганман-ку, қизим ўйлаяпти. Мен сизнинг томонингизда эканман, сира ташвишланмасангиз ҳам бўлади, Акбаржон. Менинг қизим ота-она сўзини ерда қолдирадиган бебош қизлардан эмас. Сабр қилинг. Масаланинг яқинда сизнинг фойдангизга ҳал бўлишига мен кафил.

АКБАР. Миннатдорман.

(Чироқ ўчади. Чироқ ёнганда биз Дилбарни гулдаста ёнида кўрамыз. У чуқур ўйга толган. Панадан Акбар чиқади.)

АКБАР. (Гулдастага ишора қилди). Сизга ёқдим, Дилбархон?

ДИЛБАР. (Зўрма-зўраки, кўнгли учун гапирди). Ҳа, ёқди. Раҳмат! (Кета бошлайди).

АКБАР. Тўхтанг, Дилбархон. Сизга муҳим гапим бор.

ДИЛБАР. (Эслаб, тўхтаб). Йўқ, менинг сизга муҳим гапим бор.

АКБАР. Мен сизнинг ҳар бир сўзингизга муштоқман.

ДИЛБАР. Илтимосим бор. (Давом эттиришга қийналиб, жим қолади).

АКБАР. (Ажабланиб). Илтимос?

ДИЛБАР. Ҳа. Фақат илтимос!

АКБАР. Мен учун ҳар бир сўзингиз - қонун. Илтимос қилманг, буюринг.

ДИЛБАР. Буюришга ҳаққим йўқ. Шунинг учун фақат илтимос қиламан.

АКБАР. Тортинмасдан айтаверинг илтимосингизни.

ДИЛБАР. (Қийналиб гапирди). Сиз шошманг. Ойимни ҳам шошитирманг. Сабр қилинг. Мен ҳали сизга ўрганишим керак. Ҳа, мен сизга кўникишим керак. Сабр қилинг. Мен сизни узоқ куттирмайман.

АКБАР. (Ажабланиб, анча жим қолади. Сўнгра сезиларли истеҳзо билан гапирди). Миннатдорман!

ДИЛБАР. Акбар ака, бошқалардек мен ҳам бахтиёр бўлишни истайман!

АКБАР. Қасам ичиб, ваъда бераманки, сиз мен билан албатта бахтли бўласиз. Мен сизга бахт ҳада этишга қодирман, Дилбархон!

ДИЛБАР. Яхши ниятларингиз учун раҳмат.

АКБАР. Мен билан бўлсангиз, сиз етим эканингизни тамам унутасиз.

ДИЛБАР. (Сесканиб тушади). Бу нима деганингиз?

АКБАР. Мен отангиз ўрнини босишга ҳаракат этаман, деганим бу. Бу гапим сизга нега ёқмади?

ДИЛБАР. Ҳеч ким ота ўрнини босишга қодир эмас.
АКБАР. Мен қодирман. Мана, кўрасиз. Не учун сиз бунга ишонмайсиз?

ДИЛБАР. Шу гапни бас қилайлик, Акбар ака!

АКБАР. Майли. Лекин амин бўлингки...

ДИЛБАР. Бас, дедим-ку, бас.

АКБАР. Кечирасиз, Дилбархон!

(Узоқ сукунат)

ДИЛБАР. Такрор айтаман, ойимни шошилтирманг. (Кетади).

АКБАР. (Гаранг. Анча жим тургандан кейин). Ана холос! "Такрор айтар эмиш. Ойимни шошилтирманг" эмиш. Ношукур Дилбар, мен сенга шафқат қилиб, сени ўзимга тенг кўриб, жазманлик изҳор этсаму, сенинг жавобинг, шуми? (Унинг газаби ортаборади). Ана гурур! Ана кибр! Бу етимчанинг кеккайишини қаранглар-а! Мендай йигит учун бу жавоб ҳақорат-ку! Сен ўзинг кимсан, Дилбар? "Академикнинг набираси" деган номи улуг, супраси қуруқ бир етимчасан, холос! (Яна ҳам ортиқроқ газаб билан). Ҳали қараб тур, мен сени уйимга олиб бориб олай, ундан кейин мендан кўрадиганингни кўрасан, етимча етти кулча! (Чироқ ўчади. Чироқ ёнганда биз Озода билан Муаттарни айвонда кашта тикиб ўтирган ҳолда кўрамиз. Музаффар келади. У Азаматнинг совчилик натижасини билгани келган. У гулдастага назар ташлайди ва ажабланади).

МУЗАФФАР. Ассалому алайкум, яхшилар!

ОЗОДА. Саломат бўлинг! (Муаттарни тақдим этади). Танишинглар, бизнинг марғилонли қариндошимиз, жияним. Тошкентда шарқшунсолик институтининг сўнгги курсида ўқийди.

МУАТТАР. Муаттар.

ОЗОДА. (Музаффарни Муаттарга тақдим этиб) Музаффар ота. Собиқ министр.

МУЗАФФАР. Ҳозир эса боғдорлар жамиятининг аъзоси ва маҳалла оқсоқоли. Танишганимиздан хурсандман.

МУАТТАР. Мен ҳам.

МУЗАФФАР. Қандай хуш хабар бор, Озода?

ОЗОДА. Хуш хабарлар бир талай.

МУАТТАР. (Озодага) Мен ошхонадагиларга қарашиб юборай.

ОЗОДА. Майли. (Муаттар кетади. Музаффарга). Биринчи хуш хабар шуки, бугун қизимиз Дилбарнинг туғилган куни. МУЗАФФАР. (Гулдастага ишора қилиб). Бу нима тантана десам, бугун қутлуг кун экан-да. Табриклайман.

ОЗОДА. Раҳмат.

МУЗАФФАР. Фақат бу гапдан бизнинг беҳабар қолганимиз чатоқ бўлибди-да. Ахир, бундай чоғларда гулдастани унутиш - гуноҳ.

ОЗОДА. (Акбарнинг совғасига ишора қилиб). Гулдастадан камлигимиз йўқ... Мен сизни кечки овқатга тақдиф этаман.

МУЗАФФАР. Ташаккур. Келаман.

ОЗОДА. Албатта келинг. Мен сизни бугунги совчи билан таништириб қўймоқчиман.

МУЗАФФАР. (Билмасликка солиниб). Яна совчи келди дегин?

ОЗОДА. (Кулиб). Шундай.

МУЗАФФАР. Совчига қандай жавоб бердинг?

ОЗОДА. Совчига жавоб беришни бу гал қизимнинг ўзига қолдирдим.

МУЗАФФАР. (Севиниб). Яхши қилибсан... Совчи келганидан қизингни хабардор қилдингми?

ОЗОДА. Ҳа, хабари бор.

МУЗАФФАР. Совчи ўзи қанақа одам экан?

ОЗОДА. Бу йигит менга довдирроқ кўринди.

МУЗАФФАР. Нега?

ОЗОДА. Менга куёв бўлмоқчи бўлган одам ўзи учун ўзи совчиликка келибди.

МУЗАФФАР. Бунинг ҳечқиси йўқ. Орага воситачи қўйишни ортиқча ҳисоблабди бу йигит. Бу - ақл аломати. Ўзи қалай? Сенга ёқдими?

ОЗОДА. Бир қарашдаёқ менда қизиқиш уйғотди. Кейин билсам, Сурхондан, узоқ қишлоқдан экан. Бу мени ажабга солди. Гапдан гап чиқди-ю, мен унинг ҳол-аҳволини сўрадим. Гап тополмаганимдан совчининг кўнгли учун унинг топиш-тутишини суриштирган бўлдим.

МУЗАФФАР. Хўш, у нима деди?

ОЗОДА. Худди қасам ичгандек, "хотиржам бўлинг, қизингизни бирор нарсага муҳтож қилиб қўймайман" деди-ю, гапни қисқа қилди-қўйди. Камсухан, камтарин йигит экан. Бошқаларга ўхшаб топган-тутгани билан мақтанмади.

МУЗАФФАР. (Кулиб) Гапларингга қараганда, бу йигит сенга ёқиброқ турибди. Ё мен адашдимми?

ОЗОДА. Адашмадингиз. Аммо бу йигитнинг менга ёқиши ёқмаслигининг ҳеч қандай аҳамияти йўқ, ота.

МУЗАФФАР. Нега?

ОЗОДА. Қизимнинг эгаси бор.

МУЗАФФАР. Гапинг жуда қизик!

ОЗОДА. Қизимни жуда яқин бир қариндошим аллақачон келинликка сўраган.

МУЗАФФАР. Бу гап менинг қулоғимга ҳам чалингандек бўлган эди.

ОЗОДА. Мен ҳам қариндошликка риоя қилиб, розилик бергандек бўлганман. Қариндошим тупша-тузук йигит. Отасининг ҳам, ўзининг ҳам топиш-тутиши ёмон эмас.

МУЗАФФАР. Қиз болани биринчи навбатда бўлажак эрнинг инсоний сифатлари қизиқтиради, мол-дунёси эмас. Қизнинг кўнгли борми ўзи шу қариндошингга?

ОЗОДА. Шуниси чатоқ-да. Дилбарнинг Акбаржонга текиси йўқ.

МУЗАФФАР. Ундай бўлса, сенинг аҳволинг оғир экан, Озода!

ОЗОДА. Сиз савоб ишлар қилишни яхши кўрасиз. Яна битта савоб иш қилинг, отахон.

МУЗАФФАР. Мен нима қилай?

ОЗОДА. Қизимга маслаҳат беринг, қариндошимга тегишга розилик берсин. Дилбар сизнинг маслаҳатингиздан чиқмайди. Ахир, қизим сизни ота ўрнида кўради. (Музаффардан жавоб кутади. Музаффар - ҳам). Илтимос қизимни Акбаржонга тегишга кўндириб беринг.

МУЗАФФАР. (Тез ва қатъий). Йўқ. Мен бундай ишларга аралашмайман! Қиз боланинг кўнгли сирли бир хазина. Унинг сирларидан фақат Парвардигор воқиф. Афсуски, мен бу гал сенинг илтимосингни ерда қолдиришга мажбурман. Узр! (Ичқари хоналарнинг биридан Дилбар чиқади ва бу суҳбатга кулоқ солади).

ОЗОДА. Жуда ҳам бошим қотди. Мен энди нима қилишим керак, отахон!

МУЗАФФАР. (Аллақандай умид билан). Кутиш керак. Сабр қилиб, кутиш керак.

ОЗОДА. Қачонгача?

МУЗАФФАР. Буни ҳам фақат Парвардигор ўзи билади. (Ўйлашиб туриб) Умуман олганда, то ўзининг жиловбардорини топмагунча ҳеч бир қиз бахтиёр бўлолмайди.

ОЗОДА. "Жиловбардор?" Бу нима деганингиз, ота?

МУЗАФФАР. "Жиловбардор", "етақчи" дегани. Хонлар, подшоҳлар саройида бир муътабар мансаб бўларкан. Бу мансаб эгасининг вазифси - хонни отга миндириб, олдинда уни етаклаб бориш экан. Ана шунақа... Ҳар бир қиз тушуниб, тушунмай ўз жиловбардорини кутиб, соғиниб яшайди. Қиз боланинг ўз жиловбардорини топиши- улуг бахт. Бу - чин муҳаббат аломати. Ана шундан кейин аёл ўз жиловбардори қаёққа бошласа, шу ёққа кетаверади ва ўзини беқияс ҳис этади. Бу камдан-кам одамларга муяссар бўладиган бахт.

ОЗОДА. Борди-ю, жиловбардори пайдо бўлавермаса-ю, қиз бечора ундай зотни кутавериш, чарчаган бўлса-чи?

МУЗАФФАР. Бундай ҳол жуда кўп учрайди. Бундай ҳолда қиз ўз ота-онасининг маслаҳати билан эрга тегади. Агар эсли, инсофли ва оиланинг қадрига етадиган эрга тушган бўлса, бундай қиз ҳам бахтиёр бўлади. Чунки дунёда "ода", "қўни-

киш” деган ажойиб ҳодиса бор. Одат - Оллоҳнинг бандасига туҳфаларидан бири. Одат бахтнинг ўрнини босади. (Дилбар ичкарига кириб кетади). Шундай қилиб, кутишдан бошқа иложинг йўқ, Озода. Шошмаслик керак.

ОЗОДА. Билиб турибманки, бу гапларнинг ҳаммасини сиз мени Акбаржондан айнитиш учун гапиряпсиз, ота.

МУЗАФФАР. Зийраксан, Озода! Офарин!

ОЗОДА. Нега сиз Акбаржонни ёқтирмайсиз?

МУЗАФФАР. Қариндошингни жинимдан ёмон кўраман.

ОЗОДА. Нега? Йигит бечоранинг гуноҳи нима? Айтинг.

МУЗАФФАР. Айтсам тилим куяди, айтмасам - дилим.

ОЗОДА. Айтинг, ахир!

МУЗАФФАР. Айтсам, сени хафа қиламан. Сен куйиб кетасан! Балки ишонмайсан ҳам!

ОЗОДА. Сизга-я? Сизга ишонмайманми?

МУЗАФФАР. Сен уйда ўтириб қолгансан. Дунёнинг ишларидан беҳабарсан.

ОЗОДА. Қизиқ гап! Наҳотки, менинг қизимнинг тақдирини шу тобда дунёнинг ишларига бориб тақалган бўлса? (Ўйга толган Музаффар унинг гапларини эшитмади). Саволимга жавоб беринг, ота!

МУЗАФФАР. (Ўзига ўзи, секин) “Понани пона билан сиқиб чиқадилар”.

ОЗОДА. Нималарни ўзингизча шивирляяпсиз, ота.

МУЗАФФАР. (Энди ҳаяжон билан гапирди). Ҳа “Понани пона билан сиқиб чиқарадилар”. Доно мақол!

ОЗОДА. Нима бало, сиз Акбаржоннинг ўрнига бошқа куёв топиб, қизимни чалғитмоқчимисиз?

МУЗАФФАР. Тополсам, чалғитолсам қани эди-я!.. Афсуски, бугунги совчи сенга ёқмабди.

ОЗОДА. Гап менга ёқмаслигида эмас. Дилбар қишлоқига тегмайди.

МУЗАФФАР. Кўп афсус! (Сукунат. Ўйлаиб қолади. Кейин бирданига ўзига келиб, хушёр тортгандек бўлади, мушкул масалани ҳал этиш йўлини топадиган кишидек севилади). Мен ҳозирок бировнинг олдига шошмоғим керак.

ОЗОДА. Биров деганингиз ким?

МУЗАФФАР. Кейинроқ айтаман. Ҳа, мен уни дарров топишим зарур! (Шошиб чиқиб кетади).

Учинчи кўриниш

Комиловлар хонадонининг эшиги олди. Ичкаридан Музаффар чиқади ва кўчадан шошиб ўтиб бораётган Саиджонга дуч келади.

САИДЖОН. Салом, отахон!

МУЗАФФАР. Ў! Саиджон! Кўнгилинг кўнгилга тўғрилигига қараки, худди шу топда мен сен билан учрашувни ният қилиб турган эдим. Саломатмисан, йигит? Ишларинг қалай?

САИДЖОН. Худога шукур! Ҳамма ишларим жойида. Соғлигим ҳам, отдекман.

МУЗАФФАР. Биз томонларда камнамасан?

САИДЖОН. Ишлар кўп. Савдо-сотиқ авжида. Бир оёғим Тошкентда бўлса, бир оёғим - Пекинда. Бош қашигани қўл тегмайди. Бугун ҳам боғимдан бир хабар олай, қоровулимдан ҳол-аҳвол сўрай деб бир-икки соатга келган эдим. Яна отчопарга шошаман. Тадбиркорнинг ҳаёти шунақа бўлар экан, ота!

МУЗАФФАР. Тақдирингдан нолимасанг ҳам бўлади, Саиджон, кўплар сенга ҳавас, ҳатто ҳасад қилади.

САИДЖОН. Мен ўзим ҳам касбимдан жуда мамнунман. Аммо бу касбни эгаллаш бизга осон бўлмади. Аввалида бизни “чайқовчилар” деб масҳара қилишдилар кўп одамлар. Кейин “моқкилар” деган анча беозор номга эга бўлдик. Мана энди биз коммерсантлармиз. Биз коммерсантлар туфайли юртимиз жаҳон бозорига чиқди, халқимиз оламдаги ҳамма нарсалардан баҳраманд бўлди. Халқимизга ҳам фойдамит тегди. Ўзимиз ҳам мулкдор бўлиб олдик.

МУЗАФФАР. Ҳа. Кўп жиҳатдан олганда, халқимиз сизлар

туфайли фаровонлик йўлига чиқиб олди. Энди йилдан йилга мушкулларимиз осон бўлаверди.

САИДЖОН. Мен шу савоб ишга дахлим борлиги билан фахрланаман.

МУЗАФФАР. Фахрланишга ҳақлисан, йигит... Аммо сен ўзингни унутдинг, чоғи.

САИДЖОН. Нима демоқчисиз, тушундим, отахон.

МУЗАФФАР. Балли! Сен қачонгача сўққабош, бўйдоқ юрасан, йигит?

САИДЖОН. Отам ҳам менга тез-тез шу саволни берадилар.

МУЗАФФАР. Ота сўзини қачонгача ерда қолдирасан, Саиджон?

САИДЖОН. Тақдиримни кутаман! Ахир, менинг пешонамга ҳам тақдирда бир жуфти ҳалол, умр йўлдоши битилган бўлса керак.

МУЗАФФАР. Битилган, албатта... Тақдиринг эшиги бугун очилмадимкин, Саиджон? Сенинг худди шу бугун, худди шу соатда менга дуч келишинг, менимча сира тасодиф эмас. Бу - тақдир аломати.

САИДЖОН. Сўзларингизга сира тушинолмапман, отахон.

МУЗАФФАР. (Комилов хонадонига ишора қилиб) Бахтинг эшиги очилган, йигит. Худо ҳақи, мен буни кўнгилик кўзи билан кўриб турибман.

САИДЖОН. (Ажабланиб). Кўнгилик кўзи?

МУЗАФФАР. Кўнгилик кўзи! Дил кўзи! Ҳа, дунёда шундай мўъжизакор ҳодиса бор. Одамлар деярлик ҳар куни шу мўъжизага дуч келиб турадилар, аммо бу ҳақиқатни тан олишни истамайдилар, чунки бошқаларга нодон, қолюқ, жоҳил бўлиб кўринишдан қўрқадилар. Кўнгилик кўзи, дил кўзи - энг ўтқир кўз!

САИДЖОН. Дилингиз кўзи билан тақдирим эшигига бир назар ташланг, ота. Нималарни кўрасиз?

МУЗАФФАР. Худо ҳаққи, аниқ кўриб турибманки, сенинг жуфти ҳалолнинг, бўлажак умр йўлдошинг ҳозир шу хонадонда сайр этиб юрибди. (Комиловлар боғига ишора қилади).

САИДЖОН. (Ажабланиб). Сиз Дилбарни айтмоқчимисиз?

МУЗАФФАР. Ҳа. Худди Дилбарни айтяпман мен. (Саиджондан сўз кутади, аммо йигит нима дейишини билмай, “ер чизиб”, жим туради). Нега ер чизиб қолдинг? Нечун лолсан, йигит? У қиз сенга ёқмайдими?

САИДЖОН. Аксинча, Дилбар - мен учун айна муддао.

МУЗАФФАР. Дилбар сенинг учун айна муддао бўлса, нега шу вақтгача совчи киргизмадинг, шундай барно қизни тиламадинг?

САИДЖОН. Қоидам бор: менга назар ташламаган қизга мен ҳам назар ташламайман.

МУЗАФФАР. Яхши қоида. Ҳақиқий йигитга муносиб қоида.

САИДЖОН. Ахир, “суймаганга суйканма” деганлар. МУЗАФФАР. Доно мақол! Аммо ҳар бир қоида бор жойда мустасно ҳам мавжуд, ҳар доноликнинг ҳам ўз йўриғи бор.

САИДЖОН. Яна бир нарсани мени хижолат қилади.

МУЗАФФАР. Нима сени хижолат этади?

САИДЖОН. Ёшим сал ўтинқираброқ қолган. Дилбарга мен қари бўлиб кўринсам керак.

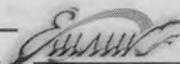
МУЗАФФАР. Сира хижолат тортма. Дунёда яна “одат”, “кўникиш” деган неъматлар бор. Баъзи қизлар ўзидан улғурок йигитни афзал кўрадилар. Шундай қилиб, сенинг хижолат бўлишингга асос йўқ.

САИДЖОН. (Ўйлаиб туриб) Шундай денг, ота?

МУЗАФФАР. Ҳа. Шундай. Яна ўзинг биласан. Қалбингга қулоқ сол. Шундагина ҳамма жумбоқларнинг тўғри ечимини топасан.

САИДЖОН. Маслаҳатларингиз учун минг бор миннатдорман, оқсоқол.

МУЗАФФАР. Энди сендан фақат бир нарсани керак.

САИДЖОН. Нима керак бўлса ҳаммасига тайёрман.

МУЗАФФАР. Сендан фақат ташаббус керак. Ҳа, қизлар тортинчоқ бўлади. Ташаббус йигитдан чиқиши керак.

САИДЖОН. Ташаббус?

МУЗАФФАР. Фақат ташаббус.

САИДЖОН. Биз тadbиркорлар учун бу сўз янгилик эмас. Ташаббус - муваффақиятнинг гарови. Вақтида кўрсатилган ташаббус мўъжизага қодир.

МУЗАФФАР. Шубҳасизки, бу гал ҳам шундай. Ҳозирок, шу соатдаёқ ташаббус кўрсатиш керак.

САИДЖОН. Нега мунчаллик шошилишч? Бу, ахир, умр савдоси-ку?

МУЗАФФАР. Аҳвол шундайки, сен ё бугун, ҳозир ташаббус кўрсатасан, ёки бир умрга йўқотасан.

САИДЖОН. Нега?

МУЗАФФАР. Икки йигит худди шу бугун Дилбардан узил-кесил жавоб кутади.

САИДЖОН. Демак, мен икки йигитнинг оғзидаги ошига чанг солишим керак?

МУЗАФФАР. Иккала йигитга ҳам Дилбарнинг кўнгли йўқ.

САИДЖОН. Ундай бўлса, бошқа гап.

МУЗАФФАР. Пайтни қўлдан берма. Таваккал қил!

САИДЖОН. Таваккал! Бу ҳам бизга таниш тушунча. Таваккал омад келтиради!

МУЗАФФАР. Балли! “Ўйчи ўйига еткунча, таваккалчи уйига етибди”, Саиджон!

САИДЖОН. Мен ҳозир нима қилишим керак?

МУЗАФФАР. Бир дадил қадам боссанг, бас. У ёғига мен кафил.

САИДЖОН. У ёғига сиз кафил бўлсангиз, ошигим олчи экан! Менинг дадил қадамим нимадан иборат бўлиши керак? Айтинг тезроқ!

МУЗАФФАР. Бугун - Дилбарнинг туғилган куни. Шуни баҳона қилиб, бир даста гул ва бир оғиз ширин сўз билан Дилбарга дуч келсанг, бас! (Саиджондан сўз кутади, аммо йигит яна жим қолади). Нега яна тилингни йўқотдинг. Нега яна чайналасан, йигит? Ёки иккала мизнинг яхши нияти-мизни амалга ошириш йўлида бирорта тўсиқ борми?

САИДЖОН. (Афсус билан). Бор! Катта тўсиқ!

МУЗАФФАР. Қанақа тўсиқ?

САИДЖОН. Гулдастани-ку топиш осон, аммо ширин сўзни мен қаердан оламан?

МУЗАФФАР. Наҳотки, сен Дилбардек гўзал қиз учун бир оғиз ширин сўз тополмасанг?

САИДЖОН. (Чуқур афсус билан). Қизларга ёқадиган комплиментларни айтишда укүвим йўқ, ота. Тил йўқ, лафз йўқ!

МУЗАФФАР. Сира ғам ема, йигит. Булбул ўз қизил гулини топгани ҳамона очилиб, сочилиб кетар эмиш. “Булбули гўё” деган таъбирни эшитмаганмисан, йигит? Дилбарга сидқи дил билан дуч келишинг ҳамона тилинг бурро бўлиб кетади, албатта.

САИДЖОН. Илоҳи, айтганингиз бўлсин.

МУЗАФФАР. Ҳа. Худди мен айтгандек бўлади. Бунга ҳам мен кафил! Сизлар учрашганингизча мен Дилбарни “гаҳ” десанг қўлингга қўнадиган қилиб қўяман. Мана, кўрасан... Энди сенга рухсат. Тезроқ иш бошла!

САИДЖОН. Бошладим! (Тез чиқиб кетади).

МУЗАФФАР. Худога минг қатла шукур! Яна бир савоб иш битадиган бўлди!

Тўртинчи кўриниш

Комилов боғидаги айвон. Озода билан Дилбар дастурхон тузаш билан овора.

ОЗОДА. Акбар аканг билан гаплашиб олганинг яхши бўлибди, қизим. Кута-кута йигит бечоранинг тинкаси қуриган. Сен яна бир оз кутишини илтимос қилишинг билан у анча тинчиган бўлса керак. Энди узил-кесил қарорингни кечиктирма. Эрингнинг уйида яшай бошласанг, унга тезроқ кўникасан.

ДИЛБАР. Хотиржам бўлинг, ойижон. Бугунми, эртагами, барибир мен сизнинг айтганингизни қиламан.

ОЗОДА. Миннатдорман, болам. Шу мужмални тезроқ ҳал этсанг, совчиларнинг келиши тўхтаган бўлар эди. Бугунгига ўхшаш, ҳар бир девона сени тилаб уйимга кириб келавермас эди.

ДИЛБАР. (кулиб) Энди менга совчи бўлмаган девона қолган экан-да!

ОЗОДА. Девона бўлмаса, қишлоқи йигит сендай қизга ўзи совчи бўлиб келармиди?

ДИЛБАР. Наҳотки, қишлоқи йигит?

ОЗОДА. Ҳа, фирт қишлоқи!

ДИЛБАР. (қотиб, узоқ кулади.) Йўқ, йўқ, ойижон! Мен тезроқ эрга тегишим керак. Бўлмаса, бундан баттарроғига дуч келаман! Бу совчини менинг ўзимга рўбарў қилганингиз ҳам яхши бўлибди-да, мен ўзим бунақа совчининг кавушини тўғрилаб, думини тугиб юбораман.

ОЗОДА. (чўчиб.) Йўғ-е! Совчига эви билан жавоб бериш лозим, қизим. Қоида ўшнақа.

ДИЛБАР. Мен ҳеч қандай қоидага риоя қилиб ўлтирмайман. Ахир, бу уятсиз қишлоқи қилмишига яраша муқофот олиши керакми, йўқми?

ОЗОДА. Ўзингни бос, қизим!

ДИЛБАР. Босмайман, мана кўрасиз! (Яна ҳоҳолаб кулади.) Қишлоқи! Девона! Ўзига ўзи совчи! Бундан ҳам ортиқроқ кулгули ҳолат бўлиши мумкинми? (Азамат пайдо бўлади. Унинг қўлида чоғроқ гулдаста.)

АЗАМАТ. Ассалому алайкум! (Кутилмаган учрашув Дилбарни ҳам, Озодани ҳам тилдан маҳрум этади. Салом аликсиз қолади.) Кечирасизлар, мен барвақт келдим. Меҳмонлар йиғилгунча гаплашиб ўтирармиз деб... (Қиз ва йигитнинг кўзлари учрашади. Дилбар ҳайратда қолади. Уни нотаниш, кучли ҳислар чулғаб олади. Қиз йигитга тикилганича қолади. Йигит ҳам ундан кўзини узоқламайди. Иккаласи бир-бирига маҳлиё бўлиб, ўзларини унутадилар.) Туғилган кунингиз билан... табриклайман! (Гулдастани узатади. Дилбар ҳушсиз ҳолда гулдастани олади, аммо гуллар эрга сочилиб тушади. Дилбар қаттиқ ҳаяжонда нима қилишини билмай, ойисига қарайди. Қизининг бу ҳолатидан ҳайрон Озода жим қолади. Дилбар бирданига ўзига келиб, югуриб, ичкари хоналардан бирига кириб кетади. Ўнғайсиз сукунат.)

ОЗОДА. Хафа бўлманг, йигит. Сизлар яна учрашасизлар.

АЗАМАТ. (Ҳаяжонда қаттиқ гапирди.) Албатта! (Иккаласи ҳам ерда сочилиб ётган гулларга тикилиб қолади!)

Бешинчи кўриниш

Азамат билан Акбар кўчада учрашадилар.

АКБАР. Ё пир-ей! Азаматмисан, йигит?

АЗАМАТ. Худди ўзи! Салом, Акбар!

АКБАР. Кўзларимга сира ишонмай турибман. Тушимми, ўнгимми бу?

АЗАМАТ. Ўнгинг.

АКБАР. Йўғ-е!

АЗАМАТ. Ишонавер, собиқ курсдош.

АКБАР. Машҳур чайқовчи студент Азаматман, дегин?

АЗАМАТ. (Кулиб.) Ҳамма сифатларимдан фақат чайқовчилигим эсингда қолибди-да, ноинсоф!

АКБАР. Кўнглингга олма, дўстим! Нима қилайки, неча йиллардан кейин қўққис учрашганимизда хаёлимга келгани шу бўлди. Ўзинг ҳам чайқовчиликда устаси фаранг эдинг-да! Хўш, бу томонларга қандай шамол учирди сени?

АЗАМАТ. (Нима дейишини билмай, анча жим турганидан кейин.) Шу томонлардан бир боғ харид этиб, обод қилиш ниятим бор.

АКБАР. Ў-ў. Режаларинг зўр-ку?

АЗАМАТ. “Яхши ният ёрти мол” деганларидек...

АКБАР. Бундан чиқди, муваффақиятларинг ҳақиқатан зўр!

АЗАМАТ. Ҳа. Ишларим ахйри юришиб кетди. Менинг муваффақиятларимни сен қаердан биласан?

АКБАР. Қаердан бўлар эди, газеталардан-да!
АЗАМАТ. Сен ҳам шу атрофдаги боғдорлардан бўлсанг керак.

АКБАР. Йўқ. Бу атрофда менинг бир қариндошим бор, холос. (чиқадилар.)

Олтинчи кўриниш.

Комиловлар боғидаги айвон. Саҳна бир зум туради. Саҳнанинг марказида овқат столи. Уйда ҳали тузаб тугатилмаган дастурхон. Четрокда Акбар келтирган гулдаста атрофида яна бир неча гулдаста пайдо бўлди. Булар орасида чоғроқ гулдонда кўримсизгина гулдаста - у Азамат келтирган гуллар (Биз буни шу гуллар билан келган қизил тасмадан биламиз). Дилбар пайдо бўлади. У пайдо бўлган гулдасталар орасидан ўша гулдонни танлаб олади. Акбар буни кўриб, ўзини панага олади. Дилбар кичик гулдастани овқат столи марказига қўяди ва ҳовли томонга кетади. Яна пайдо бўлган Акбар овқат столи устидаги гулдастандан кулади ва ғойиб бўлади. Озода киради. Унинг қўлида дастурхонга тааллуқли буюмлар. У дастурхон тузаб билан машғул бўлади. Ташқари эшикнинг кўнғироғи жиринглайди.

ОЗОДА. Муаттар!

МУАТТАР. (Ошхона томонидан пайдо бўлиб.) Лаббай!

ОЗОДА. Кимдир келди. Эшикни оч! (Муаттар кетгач.) Ажаб, эшик очик эди-ку!

МУАТТАР. (Пайдо бўлади. У нима учундир сезиларлик ҳаяжонда.) Бир йигит сиздан киришга рухсат сўрайди, хола.

ОЗОДА. Меҳмонни куттириб қўймасдан олиб кирмабсан-да.

МУАТТАР. Меҳмонингиз тортинчоқроқ экан. “Уй бекаси-дан рухсат бўлмагунча бу азиз остонадан ўтмайман” деди у. ОЗОДА. Сенга танишми ўзи?

МУАТТАР. Йўқ. Бу йигит сиз айтган ана у қишлоқчи бўлса керак.

ОЗОДА. Қишлоқчи йигит яқиндагина келиб кетган эди-ку. Нега қайтди экан?

МУАТТАР. Гапи тугамагандир-да. Жавобингиздан қаноатланмаган бўлса керак.

ОЗОДА. Мен унга жавоб беришга улгурганим йўқ.

МУАТТАР. Мана энди жавоб беринг. Ахир, Азамат туппа-тузук йигит экан-ку!

ОЗОДА. (Кулиб.) Туппа-тузук?

МУАТТАР. (Бош бармоғини кўрсатиб.) Мана бундоқ йигит! Аъло! Ҳавас қилса арзийдиган куёв!

ОЗОДА. Сен янглишясан, Муаттар. Ҳозир келган йигит Азамат бўлиши мумкин эмас.

МУАТТАР. (Ҳаяжонда.) Шундоқми?

ОЗОДА. Нега ҳаяжондасан, Муаттар? Чақир янги меҳмонни. (Муаттар шошиб кетади. Озода дастурхон билан машғул бўлади. Муаттар ва Саиджон пайдо бўлади.)

САИДЖОН. (Аввал бошланган суҳбатни давом эттириб, Муаттарга) Сиз Озода опанинг кими бўласиз? (Муаттар жавоб беришга улгурмайди. Озода луқма ташлади.)

ОЗОДА. Ў-ў! Ўзимизнинг Саиджон экансиз-ку! (Ўзига ўзи, секин.) Хайрият, Саиджон! Уш келибсиз!

САИДЖОН. Раҳмат!

ОЗОДА. (Муаттарга тикила туриб Саиджонга.) Жуда ҳам камнамосиз.

(Муаттарга назар ташлаганича қолган Саиджон учун қаттиқроқ гапиради). Қадамларига ҳасанот!

САИДЖОН. (Ўзига келиб) Мен Дилбарнинг туғилган куни билан табриклайман.

ОЗОДА. Куллуқ! Яхши ҳам Дилбар ўн саккизга кирибди, бўлмаса биз ҳаммаҳалламизни сира кўрмас эдик.

САИДЖОН. (Кўлидаги гулни эслаб). Дилбархон ўзлари саломатмилар?

ОЗОДА. Худога шукр! Аммо ҳозир бир оз тоби йўқ, ётибди. Кечроқ дастурхонимиз бор. Мен сизни таклиф этаман.

САИДЖОН. Миннатдорман. Албатта келаман. (Гулдастани

Муаттарга тутати.) Бу - сизга.

МУАТТАР. (Хижолат) Бу гулдаста Дилбархонга аталган-ку?!

САИДЖОН. Дилбархонга бошқасини олиб келаман. Олинг! ОЗОДА. (Унга саволнамо назар ташлаб Муаттарга.) Ола-қол, Муаттар! (Муаттар гулни олади). Қани бу ёққа. Ўтиринг. САИДЖОН. Раҳмат. Мен... мен шошиброқ турибман. ОЗОДА. Ундай бўлса, сизга кечкача рухсат.

САИДЖОН. (Кетаётиб, тўхтайдиган ва Муаттарга мурожаат этади.) Илтимос! Сиз мени кузатиб қўйсангиз.

ОЗОДА. (У Саиджоннинг Муаттар билан қизиқиб қолганини сезгани учун кулиб гапиради.) Жияним сизни кузатиб қўймаса, сиз йўлингиздан адашиб қоласизми?

САИДЖОН. (Ўйланиб туриб, гап топганича хурсанд.) Йўқ, адашмайман. Аммо... аммо ёлғиз юришни ёмон кўраман. Ёлғизлик жонга теққан!

ОЗОДА. (Муаттарга назар ташлаб, унга Саиджоннинг сўзлари ёққанини сезади.) Меҳмонни остонагача кузатиб қўй, Муаттар!

САИДЖОН. (Беихтиёр, қаттиқ норозилик билдиради.) Не учун остонагача! (Озодан жавоб кутади. Озода нима дейишини билмай, Муаттарга назар ташлайди. Муаттар “ер чи-зиб қолади”. Суқунат, Саиджон Муаттарга дадил қўл узатади. Муаттар унинг қўлини тутати. Иккаласи болаларча қувонч билан югуриб, чиқиб кетади.)

ОЗОДА. Худога шукр. Муаттарга ҳам совчи чиқди.

(Чироқ ўчади. Чироғ ёнганида биз Озодани саҳнада ёлғиз кўрамыз. У Дилбар хонасининг эшигига яқинлашиб, ичкарига кулоқ солади ва ичкаридан шарпа эшитиб, ўзини нарига олади. Дилбар пайдо бўлади. Унинг сочлари паришон, узоқ йиғидан кўзлари шишган. У аланглаб кимнидир излайди ва топмайди.)

ОЗОДА. Мунча дараксиз кетдинг, қизим. Ўтир бу ёққа. Қовоқларинг шишган. Сенга нима бўлди?

ДИЛБАР. (Узоқ жим тургандан сўнг.) Ҳалиги йигит кетдими? (Дилбар хафа. Буни пайқаган Озода ажабланди.)

ОЗОДА. Кетди... Яна келади. Кечки дастурхонимизга таклиф этдим. (Дилбар енгил тортиб чуқур нафас олади.) Бир оз барвақтроқ келинг, меҳмонлар келгунча қизим билан гаплашиб ўтирасизлар, дедим.

ДИЛБАР. Хўб, дедими?

ОЗОДА. Таклифимни қувонч билан қабул этди. Бу йигитнинг келадиган бўлгани яхши бўлди: меҳмонлар келгунча сен ундан кутулиб оласан. Унинг жавобини бериб юборишга улгурасан. (Дилбардан жавоб кутади. Жавоб йўқ.) Хонангга қайт. Дамингни ол. (Дилбарнинг кетишини кутади. Дилбар ўрнидан қимирламайди.)

ОЗОДА. Нега мунча хомушсан, қизим? Ранги-рўйинг, кайфиятинг бошқача? Бир гап борми?

ДИЛБАР. (Бирданига ўзини онасининг бағрига ташлаб, йиғлаб юборади.) Ойижон, сизга саволим бор.

ОЗОДА. Сенга нима бўлди, болам? Нега йиғлайсан? Қанақа савол?

ДИЛБАР. Сиз ҳам қизлигингизда ҳеч шунақа бўлганмисиз?

ОЗОДА. Қанақа?

ДИЛБАР. Мендақа... Мен шу йигитга назарим тушгани ҳамоно алақандай бўлиб кетдим. Юракларим дук-дук ураверди. Қўзим тинди. Бошим айланди. Қаерда турганимни билмай қолдим. Кейин. Кейин...

ОЗОДА. Кейин сен югуриб хонангга кириб кетдинг.

ДИЛБАР. Ҳа, беихтиёр қочдим. Хонамга кирдим-у, йиқилдим. Йиғлай бердим, йиғлайвердим. Узоқ йиғладим.

ОЗОДА. Нега йиғладинг?

ДИЛБАР. Қайдам? Ўзимни тўхтатолмай йиғладим.

ОЗОДА. Кейин нима бўлди?

ДИЛБАР. Кейин бирданига бўшашиб, ҳолдан тойиб, ухлаб қолганимни ўзим ҳам билмай қолибман. Алақандай тушлар кўрдим.

ОЗОДА. (Ваҳима билан). Қандай туш?

ДИЛБАР. Ҳаммасини эслай олмайман. Эсимда қолгани шуки, қатта дарёда сузиб бораман. Ҳамма ёқ тошқин, даҳшатли тўлқин. Бу қанақа туш, ойижон?

ОЗОДА. Тушинга таъбир ахтарма, қизим! Сен босинқирабсан. Бунақа телва-тесқари тушларни қиз бола кўп кўради.

ДИЛБАР. Шундай денг?

ОЗОДА. Ҳа. Шундай... Парво қилма, ўзингни бос. Тинчлан. Бор, ўзингни тартибга сол. Меҳмонлар олдидан шу ҳолатда кўринсанг, улар нима деб хаёл қилади, қизим? (Дилбар онасининг сўзларидан қаноатланмай унга бир оз тикилиб тургандан сўнг, ўз хонасига кириб кетади. Озода уни ташвиш билан кузатиб қолади.) Парвардигор, қутилмаган бу ҳодисанинг оқибатини ўзинг хайрли қил. (Кетади.)

(Қоронғу туша бошлайди. Фира-шира пайт.

Музаффар пайдо бўлди. Унинг димоғи чоғ.)

МУЗАФФАР. (Чақиради.) Дилбар! Ҳой, Дилбар!

ДИЛБАР. (Ичкари хоналардан биридан чиқади.) Лаббай, ота.

МУЗАФФАР. Бу ёққа кел, ўтир... Сенинг учун хуш хабар келтирдим.

ДИЛБАР. Сиз доимо хуш хабар билан келасиз.

МУЗАФФАР. Бу сафаргиси жуда ҳам яхши хабар, ойинг учун ҳам, сен учун ҳам. Айниқса сен учун.

ДИЛБАР. Қулоғим сизда, ота.

МУЗАФФАР. Яқин соатда сенга совчи келади.

ДИЛБАР. (Кулиб) Яна совчи?

МУЗАФФАР. Бу гал айни муддао совчи.

ДИЛБАР. Совчи ким?

МУЗАФФАР. Сенга яхши маълум Саиджон. Ўзи учун ўзи совчи бўлиб келади. (Дилбар хоҳолаб кулади). Нега куласан? Ўзига ўзи совчи бўлиб келаятганими?

ДИЛБАР. Йўқ. Бунақасидан биттасини кўрдик. Мен бунақа совчиларга ўрганиб боряпман. (Яна ҳам қаттиқроқ кулади.)

МУЗАФФАР. Нега куласан? Айт тезроқ!

ДИЛБАР. Энди бир кунда икки қизга баб-баравар совчи бўлиб келадиган довдир ҳам чиқибди-да (яна кулади).

МУЗАФФАР. Бу нима деганинг, Дилбар?

ДИЛБАР. Саиджон мени туғилган куним билан табриклагани келибди-да, Муаттар опага дуч бўлибди. Опа унга ёқиб қолибди. Саиджон ака Муаттар опани эргаштирган кўйи, узоқ йўқ бўлиб кетибди. Ўзингиз биласиз, Саиджоннинг боғи маҳалланинг - у бошида бўлса, бизнинг боғимиз - бу бошида. Улар суҳбати қизиб, икки хонадон орасида мокидай қатнай беришибди. Бизнинг дарвозага етгандан, Муаттар опа неча маротаба уйга қайтай, деса Саиджон ака сира кўнмабди. Қатнай-қатнай улар охири хайрлашибди, аммо Саиджон қақат Муаттар опадан тўйга розилик олгандан кейингина уйга қайтишга рухсат берибди.

МУЗАФФАР. Муаттарнинг мунча тез рози бўлганига ҳайронман.

ДИЛБАР. Саиджон шунақа гапдон, шунақа сайроқи эмишки, унга рад жавобини бериш ҳеч бир қизнинг қўлидан келмас эмиш. Биласизми Муаттар опа, Саиджонга нима деб ном берибди?

МУЗАФФАР. (Кулиб) Саиджоннинг янги номи нима экан?

ДИЛБАР. "Булбулигўё".

(Музаффар қаттиқ ҳайратга тушиб, турган жойида чўкади. Чирок ўчади.

Чирок ёнганида биз авансенада Музаффар билан Саиджоннинг учрашуви гувоҳи бўламиз).

САИДЖОН. Салом отахон!

МУЗАФФАР. Ў! Саиджон! Булбули гўёга салом!

САИДЖОН. Менинг саргузаштим дарров сизга етибди-да.

МУЗАФФАР. Бўлмасам-чи? Бу хонадонда мендан узоқ сир сақлашмайди.

САИДЖОН. Мен сизнинг олдингизда гуноҳқорман, ота. Ваъдамга вафо қилолмадим. Узр!

МУЗАФФАР. Узрга ҳожат йўқ, йигит. Сен қалбингга қулоқ солибсан. Бу - энг тўғри йўл. Мен фақат Дилбарнинг тақдири яна шу итваччанинг қўлида қолганига ачинаман, холос.

САИДЖОН. "Итвачча!" Акабрга зап ном топибсиз-да, ота! Акбарнинг отаси - машҳур порохўр. У муҳим вазифани эгаллаб олгану, жамиятга бир қақалик фойдаси йўқ, фақат муҳр босишу, имзо чекишни билади. Аммо ўзи мўмай пул ундириш пайида. Олдига бир иш билан кирсангиз, муомалани жуда ёлғиз қилади, аммо чап кафтининг тескарисига ўнг кафтини уриб туриб "хўб, ишингизни албатта битириб берамиз, биродар, сира-сира ташвиш тортманг" дейди кўзларингизга тикилиб туриб. Беш бармоғини беш бармоғига ургани, биласизми, нима дегани?

МУЗАФФАР. Мен қайдан билай. Сен айт.

САИДЖОН. Бу "беш минг долларни чўзинг!" дегани. Бу имо-ишорани тушунмаган одамнинг шўри қуриydi.

МУЗАФФАР. Нафс гадоси! Ноинсоф!

САИДЖОН. (Унинг газиби ортаборари.) Агар қонун бўлмаса, суд бўлмаса, қамоқхона бўлмаса, халқнинг гўшти-ни еб, суягини пуркаб ташлайди бу ит.

МУЗАФФАР. Имонсиз!

САИДЖОН. Имонсизликда, харомхўрликда Акбар сира қолишмайди. Унинг мансаби кичикроқ, лекин бу итвачча баланднинг остидан, пастнинг устидан ўтиб хоҳлаганини ундиришининг ҳавосини олган устаси фаранг фирромлардан бири. Бу ҳаммага маълум. Шунинг учун пойтахтда, қизлар орасида Акбарнинг бозори касод.

МУЗАФФАР. Биламан, шунинг учун бу итвачча биз томонларда изғиб юрибди. Менинг сезишимча, Акбар бетайин одам, ундан ҳар қандай ёмонликни кутиш мумкин. Ё мен янглишдимми?

САИДЖОН. Йўқ. Янглишмадингиз... Акбарни, унинг отасини шунчалик билар экансиз, нега Озода опага фикрингизни айтмадингиз?

МУЗАФФАР. Неча бор айтганман, ишонмади. Бу гаплар ҳаммаси одамларнинг ҳасади, бўҳтон эмиш.

САИДЖОН. Ҳақиқатан ҳам порохўрни тутиш қийин. Ҳамма иш энг учиде битади.

МУЗАФФАР. Дилбар энди ана шу итлар хонадонига тушади.

САИДЖОН. Бу энди муқаррар!

МУЗАФФАР. Мен шунисига қуяман.

САИДЖОН. Куйганингиз бефойда, отахон. Табиатда бир қонун бор. Бу қонунни "қовуннинг яхшисини ит ейди" дейдилар. Бу қонунни бекор қилиш ҳеч кимнинг қўлидан келмайди. Афсус! Минг афсус. (Кетади.)

МУЗАФФАР. "Қовуннинг яхшисини ит ейди". Ё Оллоҳ, наҳотки Дилбар шу шафқатсиз қонуннинг қурбони бўлса!

ИККИНЧИ ПАРДА

Еттинчи кўриниш

Комиловлар боғидаги ўша айвон. Саҳна бир минут бўш туради. Сўнгра биз боғ томондан икки ёшнинг хушчақчақ овозини эшитамиз. Саҳнада кула-кула Дилбар ва Азамат пайдо бўлади. Улар орқасидан таъқиб этиб кирган Акбар ўзини панага олади.

АЗАМАТ. Тўхтанг, Дилбархон! Менинг сизга муҳим гапим бор.

ДИЛБАР. Йўқ, Муҳим гапингизни сиз ойимга айтгансиз. Муҳим гапни энди мендан эшитинг.

АЗАМАТ. Ҳукмингизни жон қулоғим билан эшитаман.

ДИЛБАР. Биласизми, сиз энди менинг кимим бўласиз?

АЗАМАТ. Билмайман. Аммо билишни истапман, жуда ҳам. ДИЛБАР. (Эркаланиб) Сиз менинг жиловбардорим бўласиз. (Кула-кула тез чиқиб кетади)

АЗАМАТ. "Жиловбардор!" Сермаъно сўз!.. Миннатдорман, минг бор миннатдорман. Дилбархон! Шошманг, менинг ҳам

сизга айтадиган олтин сўзларим бор. (Дилбар кетган томонга чопади, Акбар панадан чиқади.)

АКБАР. Ана холос! Мен гафлатда қолибман-ку! “Боғ харидори” асида қиз харидори экан-ку! Нодон Азамат! Сен жуда ҳам баланд дорга осилибсан. Орада мен бўлмаганимда сен, эҳтимол муроду мақсадингга етган бўлар эдинг, аммо мен... Сен чучварани хом санабсан, Азамат! Мен оғзидаги ошини бошқаларга олдириб қўядиган лапашанглардан эмасман... (эслаб) “Сиз менинг жиловбардоримсиз”. Ажаб, бу нима дегани бўлди? (Кетади. Чироғ ўчади. Чироғ ёнганда биз Музаффар билан Озодани дастурхон устида кўрамиз.

Музаффар дастурхонни кўздан кечирмакда).

МУЗАФФАР. Ў-ҳў. Дастурхонинг жуда зўр-ку, Озода.

ОЗОДА. Қўлимиздан келганича.

МУЗАФФАР. Замонамизнинг бир аломатига ҳайрон қоламан: одамлар қийинчиликлардан нолишади, аммо қаёққа борсанг, тўкин дастурхонга дуч келасан.

ОЗОДА. Худонинг қудрати бу!

МУЗАФФАР. Меҳмонлар ҳам йиғилган бўлса керак.

ОЗОДА. Ҳаммаси шу ерда. Сув бўйида ўтиришади.

МУЗАФФАР. Чақир бўлмаса.

ОЗОДА. Меҳмонларни дастурхонга таклиф этишдан аввал сизга бир саволим бор. Сиз бир понани иккинчи пона билан уриб чиқаришга астойдил бел боғлаб, бировнинг олдига шошган эдингиз. Натижа қанақа бўлди?

МУЗАФФАР. Натижа - нўл.

ОЗОДА. Натижа нўл бўлгани ёмон бўбди-да! Сиз ҳар бир савоб ишни охирига етказишни яхши кўрар эдингиз.

МУЗАФФАР. (Ўйланиб туриб, бирданига руҳланиб кетади). Йўқ! Мен янгилишим, Озода. Натижасини сенга қандай тушинтирсам экан... Ҳар ҳолда сен ютқизмадинг, аксинча ютдинг. (Ўйланиб туриб.) “Қўйингдан тўкилса, кўнжингга” деб шунга айтадилар-да!”

ОЗОДА. Яъни?

МУЗАФФАР. (Яна ҳам ортиқроқ руҳланиб) Озода, меҳмонларни дастурхонга тезроқ таклиф эт! (Озода кетади. Чироғ ўчади). Чироғ ёнганда биз Музаффар, Озода, Акбар, Саиджон, Азамат, Муаттар ва бошқа меҳмонларни дастурхон устида кўрамиз. Дастурхонни безаган мўл неъматлар орасида ичкиликдан фақат шампан виноси бор.

МУЗАФФАР. (Қўлида қадаҳ. Ўтиришни очади). Гўзал Дилбаримиз! Сен бугун ўн саккиз ёшдасан. Бу ёш аёл ҳаётида жуда серташвиш палла. Ҳазрат Навоий айтганларидек:

Не ажабким, сарвинозим ўн саккиз ёшиндадур,

Ўн саккиз олам ошуби анинг бошиндадур.

Бизнинг ҳаммамизнинг тилагимиз битта. Илоҳо, сен шу ёшда қиз бола бошига тушадиган ҳамма имтиҳонлардан соғу саломат ўтиб, бахтингни топгин! (Меҳмонлар гуриллаб маъқуллайдилар. Ичадилар.)

АКБАР. Менга сўз беринг, оқсоқол.

МУЗАФФАР. (Ташвишда. Совуқлик билан.) Марҳамат! (Дилбар ва Озода Акбарнинг сўзига алоҳида эътибор бериб эшитадилар.)

АКБАР. (Дилбарга) Қадрли қариндош! Мен сени ҳар кимнинг умрида фақат бир маротаба бўладиган нодир кун билан табриклайман! Азиз меҳмонлар! Биз ҳозир ўтирган даргоҳда бир вақтлар машҳур академигимиз Йўлдош Комилов истиқомат этган. Бинобарин, кимки шу хонадоннинг бундан кейинги тақдирини ўз қўлига олса, кимки уни янада обод этса, шу одам халқимизнинг ҳурматига лойиқ бўлади. “Қуруқ қошиқ оғиз йиртади” дейдилар. Мен Дилбархоннинг ўн саккизга кирган шу кунда ҳаммангизга эълон этаманки, шу азиз маконнинг бундан кейинги тақдирини мен ўз қўлимга оламан. Қариндошлик бурчи менинг бу мажбуриятимни янада фахрлироқ этади. (Катта ва жуда муҳим вазифани адо этган киши каби ғурур билан ўтиради.)

ҲАММА. Баракалло! (Бу умумий садага қўшилмаган Дилбар ўрнидан туриб, кетабошлайди.)

ОЗОДА. Тўхта, болам, қаёққа шошасан?

ДИЛБАР. Ошхонадагиларга кўмаклашиб юборай.

ОЗОДА. Ошхонадаги хизмат тамом бўлган. Ўтир. (Дилбар ўтиради. Сукунат.)

МУЗАФФАР. Энди қадаҳ сўзи айтиш - ихтиёрий.

МЕҲМОНЛАРДАН БИРИ. Мен Озодахоннинг ён қўшниси бўламан. Узоқ қўшничилик туфайли биз қариндошларга айланганимиз. Шундай эмасми, Озодахон?

ОЗОДА. Худди шундай. “Ён қўшни - жон қўшни” деган мақол сиз билан бизнинг ҳақимизда айтилган бўлса керак.

МЕҲМОН. (Давом этади) Биз ён қўшнимизни баъзи қариндошларимиздан афзал кўрамиз. Бугун истаймизки, бу хонадонга янги аъзо бўлиб келувчи куёв бизнинг севикли Дилбаримизга муносиб бўлсин. Шу тилак билан мен бу қадаҳни Дилбархон саломатлиги учун ичаман.

ҲАММА. Балли. (Чироғ ўчади. Чироғ ёнганда ўтириш тамомланаётган бўлади.)

МУЗАФФАР. Ўтиришимиз ҳам, телевизорчиларимиз таъбири билан айтганда, ниҳоясига етай деб қолди. (Меҳмонлар энгил куладилар.) Катта ғайрат ва ҳиммат билан яратилган дастурхон ҳам етарли даражада вайрон этилди. (Умумий кулги.) Мен охириги сўзни узоқдан келиб, боядан бери сукут сақлаб ўтирган меҳмонимизга бермоқчиман. (Азаматга ишора этади.)

АЗАМАТ. Раҳмат! Аммо мен бу ерда янги, бегона кишиман. Қадаҳ кўтаришга ҳаққим бормикин?

ДИЛБАР. (Шошиб) Бор, ҳаққингиз бор, Азамат ака! (Акбар жадл билан ўрнидан туриб, чиқиб кетади. Ўнғайсиз сукунат.)

ОЗОДА. Гапираверинг, меҳмон!

АЗАМАТ. (Дилбарга мурожаат этади) Мен бу ерда сизнинг шаънингизга айтилган ҳамма яхши сўзларга ва эзгу тилакларга қўшиламан ва қўшимча қилмоқчиман. Бир вақтлар шу хонадонда айтилган доно ва машҳур сўзлар эсимга тушди ҳозир: “Менинг уйимга бойлик кирса-ю, имон кетса, мен бу уйга ўт қўяман, ўт!” Мен истайманки, бу сўзларни биз ҳаммамиз васият деб тушунайлик ва ҳамма хонадонларда унга сидқи дил билан амал қилайлик. Илоҳим, бизнинг дилларимизни ва хонадонларимизни Йўлдош Комиловнинг пок руҳи асло тарк этмасин!

ҲАММА. Баракалло!

МУЗАФФАР. Азиз меҳмон! Ростини айтсам, мен ўтиришни қандай якунлашни билмай туриб эдим. Сиз мени қутқардингиз. Мендан сизга алоҳида раҳмат.

АЗАМАТ. Арзимади.

САИДЖОН. (шошиб Музаффарга мурожаат этади) Отаxon!

МУЗАФФАР. Лаббай.

САИДЖОН. Бир тadbирни тутаган деб ҳисоблаш мумкинми?

МУЗАФФАР. Ҳа, мумкин.

САИДЖОН. Энди янги бир тadbирни бошлашга рухсат берасиз.

МУЗАФФАР. Қандай тadbир?

САИДЖОН. Ҳаммангиздан ўгиниб илтимос қиламан. Эртага роса соат иккида шу ерда ҳозир бўлинглар.

ИККИНЧИ МЕҲМОН. Янги тadbиринг нимадан иборат, йигит?

САИДЖОН. Эртага, йиғилганимизда айтаман.

МУЗАФФАР. Ҳарбий сир дегин (Кулиб.)

САИДЖОН. Худди шундоқ. Балки ундан ҳам ортиқроқ.

МУЗАФФАР. Саиджоннинг илтимосини қондирсак, нима дейсизлар?

ОВОЗЛАР. - Маъкул.

- Бемалол.

САИДЖОН. (Ҳаммага) Миннатдорман. (Музаффарга.) Зап иш қилдингиз-да, ота, миннатдорман. Энди менга рухсат берасиз. Шошаман. Битирадиган ишларим кўп.

МУЗАФФАР. Сенга рухсат, Саиджон.

САИДЖОН. (Кетаётиб, Муаттарга.) Эрталабдан бошлаб,

расмийлаштириш билан машғул бўламан. Айтилган жойга албатта етиб келинг.

МУАТТАР. Хўп.

САИДЖОН. Эртага учрашганимизча. (Кетади)

МУАТТАР. (Музаффарга мурожаат этади.) Отахон!

МУЗАФФАР. Лаббай.

МУАТТАР. Бу йигитнинг “ҳарбий сирини” мен учун асло сир эмас.

МУЗАФФАР. Мен учун ҳам. Саиджон жамоат олдида сендан унинг жуфти ҳалолли бўлишни илтижо этмакчи.

МУАТТАР. Мен жавобга тайёр эмасман. Чунки ота-онам ёнимда эмас. Марғилонда. Сиз улар ўрнида маслаҳат беринг, ота. Мен Саиджонга қанақа жавоб берай?

МУЗАФФАР. Кечир мени, Муаттар. Мен сенинг илтимосингни бажо этолмайман.

МУАТТАР. Нега?

МУЗАФФАР. Ҳеч ким фарзанд учун ота-она ўрнини бо-солмайди.

МУАТТАР. Аммо Саиджон бу масалани эртага ҳал этишимни илтимос қилган. Мен бечора энди нима қилишим керак?

МУЗАФФАР. Қалбингга қулоқ сол, Муаттар! (Чироғ ўчади. Чироғ ёнганида биз Дилбар билан Музаффарнинг суҳбати гувоҳи бўламиз.)

МУЗАФФАР. Бу қарорингдан мен жуда ҳам хурсандман, Дилбар.

ДИЛБАР. Хурсанд бўлишингизни билар эдим, шунинг учун қароримни сизга етказишга шовдим.

МУЗАФФАР. Бу гапларингга мен ишоналмайроқ турибман, Дилбар.

ДИЛБАР. Ишонаверинг, ота.

МУЗАФФАР. Мен сенинг қишлоқ шароитидаги ҳаётингни сира тасаввур қилолмаяпман. Сен... Сен сизгир соғасан, сен молнинг тагини тазалайсан. Сен...

ДИЛБАР. (Ҳазиллашиб) Мен бечора қизнинг не иложим бор: Оллоҳ таоло қалбимга шу йигитнинг ишқини солган бўлса? (Кулади)

МУЗАФФАР. Қудратингдан ўргилай, Парвардигор! Азаматга тегишга қарор қилганингдан ояинг хабардорми?

ДИЛБАР. Хабардор, албатта. “Мен қариндошимга қайишдим, аммо ўз боламнинг бахтини ҳамманинг бахтидан афзал кўраман” дедилар ойим.

МУЗАФФАР. Барокалло. Азаматни энди қачон хурсанд қиласан?

ДИЛБАР. Эртага жавоб олгани келганида... Энди ойим билан менинг сиздан бир илтимосимиз бор, ота.

МУЗАФФАР. Тезроқ айт, илтимосингни!

ДИЛБАР. Менинг шу қароримни бир илож қилиб ана у совуққа етказсангиз.

МУЗАФФАР. Ўрни Акбарга?

ДИЛБАР. Ҳа. Ана шу гўрсўхтага. Илтижо қиламан: мени шу касофатдан қутқаринг.

МУЗАФФАР. Жоним билан! (Чироғ ўчади. Чироғ ёнганида биз Музаффар билан Акбарни суҳбат чоғида кўармиз).

АКБАР. Оқсоқол, мен сизни тўғри тушунган бўлсам, сиз ҳозир менга Дилбардан воз кечишни тавсия этияпсиз.

МУЗАФФАР. Шундай қилсангиз, сиз ҳам қуймайди, кавоб ҳам. Ҳаммадан муҳими – сизнинг обрўйингизга путур етмайди.

АКБАР. Сизнинг бу тавсиянгиздан Дилбар билан онаси хабардорми?

МУЗАФФАР. Ҳа, хабардор.

АКБАР. Демак, сиз уларнинг топширигини бажаряпсиз.

МУЗАФФАР. Ҳа.

АКБАР. (Ғазабда) Шундоқ денг!

МУЗАФФАР. Ҳа, шундоқ! (Акбарнинг кўнгли учун гапирди.) Сиз ҳижолат тортманг, аслини олганда Дилбар сизга муносиб жуфт эмас.

АКБАР. Муносиб жуфт эмаслиги аниқ-а! Аммо одамлар

нима деб ўйлашади? Ахир, менинг Дилбарга совчи, қўйганимни кўплар билади. Улар менинг Дилбардан ихтиёрий равишда воз кечганимга ишонармикан? Йўқ, ишонмайди! Дилбарнинг қарори мени одамлар олдида шарманда қилади. Мен бунга рози эмасман!

МУЗАФФАР. (Ғазабини тутолмай) “Суймаганга суйканма” деганлар. Доно мақол! (Сукунат)

АКБАР. (Масҳара билан.) Оқсоқол мендан энди жавоб кутадилар. Шундайми?

МУЗАФФАР. Шундай.

АКБАР. (Таҳдид билан.) Жавобимни Дилбар менинг ўзимдан эшитилади. (Кетади.)

МУЗАФФАР. (Акбарнинг орқасидан сўкинади.) Тақдирингга тан бериб, четга чиқиш ўрнига бечора қизга таҳдид этасан! Номард... Ё Оллоҳ, Дилбарни бу итваччанинг чанғалидан энди фақат сен қутқазасан. Қудратингни яна бир кўрсат, Парвардигор! (Чироғ ўчади. Чироғ ёнганида биз Акбар билан Дилбарни қизгин тортишув пайтида кўрамиз. Ташқарида - қоронғу тун.)

АКБАР. Қани, айтгин ўзинг Дилбар, шу йигитнинг мендан нимаси афзал?

ДИЛБАР. Нимаси афзал? Айттолмайман. Аммо мен Азаматга ҳозирданоқ кўниқиб қолдим. Гўё мен Азамат билан бир вақтда туғилиб, бир хонадонда катта бўлганмиз. Бу - яхши аломат бўлса керак.

АКБАР. Янглишасан, Дилбар! Қаттиқ янглишасан!

ДИЛБАР. Мен Азаматни севаман! (Айвон шипидаги қандил лип этиб ёнади.)

АКБАР. Кўр-кўрона муҳаббат! “Подшоҳ қизининг муҳаббати қурбақага тушибди” деб шуни айтдилар-да. Биласанми, Азамат аслида ким? Мен у билан беш йил қишлоқ ҳўжалиги институтида ўқиганман. Мен Азаматнинг кимлигини яхши биламан. Ҳа!

ДИЛБАР. Азамат ким?

АКБАР. Азамат - чайқовчи. Машҳур чайқовчи.

ДИЛБАР. Ёлгон! Бўҳтон!

АКБАР. Ишонмасанг, ўзидан сўра. Чайқовчилигини бўйнига олмаса, мени гувоҳликка чақир. Мен у ёлгончини дарров иқроор бўлишга мажбур этаман.

ДИЛБАР. (Қаттиқ изтиробда. Узоқ жим қолади. Кейин кўзларида ёш билан бақиради.) Кетинг! Сизни кўришга кўзим йўқ!

АКБАР. Ана, холос! Мен сенга ачинганимдан гапираттирман, сен эса... Яхшилиқка ёмонлик экан-да!

ДИЛБАР. Кетинг! Тезроқ! Бўлмаса, мен ҳозир юзингизга тупуриб ташлайман!

(Акбар Дилбарнинг ҳолатига ҳайрон бўлиб, бир зум унга тикилиб, туриб қолади. Сўнгра қизнинг таҳдиди жиддий эканини тушуниб, шошиб чиқиб кетади. Дилбар зор-зор йиғлайди. Анчадан сўнг ўзига келиб, тинчланиб, Йўлдош Комилов портрети олдига боради.) Бобожон, бобо! Сиз нечун бу дунёни тарк этишга мунчалик шовдингиз? Мен бугун сизнинг доно маслаҳатингизга муҳтожман! Сизнинг ҳукмингизга муштоқман, бобожон! (Чироғ ўчади. Чироғ ёнганида “Имон” драмасидан эпизод ўйналади. Саҳнада Йўлдош Комилов, Санжаров, Ориф, Ойша ва ёш Озода. Улар айвонда иккинчи қаватга чиқадиган пиллапоя атрофида йиғилган. Ҳамма ҳаяжонли бир ҳолатда.)

КОМИЛОВ. Менинг ўғлим плагиатор, ўғри! У марҳум Юсуповнинг қўлёмасини ўғирлаб, кандидатлик диссертацияси қилиб ёқлаган. Юсупов қўлёмасининг яна бир қисми эса йўқолган.

САНЖАРОВ. Йўқ. Юсупов диссертациясининг асосий қисми йўқолган эмас, Йўлдош!

ОРИФ. (Ваҳимали бақиради) Санжаров!

САНЖАРОВ. (Комиловга) Шундай! Юсупов қўлёмасининг фақат бир қисминигина ўғлинг кандидатлик диссертацияси қилиб ёқлаган. Қўлёманинг асосий қисмини эса, ўғлинг докторлик диссертацияси қилиб ёқлаш учун бекитиб

- ётибди.
- КОМИЛОВ. Ўелим! Наҳотки бу гап ҳам рост бўлса! (Ориф -жим.) Қандай расвогарчилик!
- ОЙША. Қандай шармандалик!
- ОЗОДА. Қандай хўрлик!
- КОМИЛОВ. (Орифга.) Кандидатлик диссертация ёзиш ўзингнинг ҳам қўлингдан келар эди-ку, беномус!
- САНЖАРОВ. Ўелинг тезроқ бой бўлай деб шундай қилди. (Шипдаги қандилга ишора қилиб.) Мана бу ҳашаматли қандил ҳам ўелингнинг янги ойлигига келган.
- КОМИЛОВ. (Ўелига.) Имонсиз! (Назари қандилга тушади. Чексиз азобда.) О, бойлик, бойлик! Сен менинг уйимга қирадиган бўлсангу, имон кетадиган бўлса, мен бу уйда ўт қўяман, ўт! (Яқинда турган стулни даст кўтариб, қандилга отмоқчи бўлади, аммо бирданига кўрагини ушлаб, ҳолсизланиб йиқила бошлайди. Умумий саросима. Чироқ ўчади.
- (Чироқ ёнганда биз ўша айвонни бўш кўрамыз. Эртаси куни эрталабки пайт. Акбар ўз хонасидан чиқади. Қўлида - чамадони. У ғазабли бир кайфиятда кўча томонга тез чиқиб кетади. Бир дақиқадан сўнг Дилбар ўз хонасидан чиқади. Унинг ҳам кайфияти бузуқ, кимнидир бетоқат кутади. Азамат пайдо бўлади. Дилбар уни ғазабли назар билан кутиб олади.)
- АЗАМАТ. Салом, Дилбархон.
- ДИЛБАР. (Саломга жавоб қайтариш ўрнига бақиради.) Сиз чайқовчимисиз?
- АЗАМАТ. (Кулиб.) Ҳа, бир вақтлар мен тенгқурларим орасида шу ном билан машҳур эдим.
- ДИЛБАР. Кетинг бу ердан! Чайқовчининг бу пок даргоҳқа қадам босишга ҳаққи йўқ!
- АЗАМАТ. Сабр қилинг, мен сизга тушунтириб...
- ДИЛБАР. Сизнинг тушинтиришларингизни эшитадиган аҳмоқ қулоқ йўқ. Кетинг тезроқ!
- АЗАМАТ. Бу гап жиддийми?
- ДИЛБАР. Йўқолинг тезроқ деяпман сизга! Сизни кўришга кўзим йўқ!
- АЗАМАТ. (Ўйланиб туриб.) Ундай бўлса, аввал сиз кетинг.
- ДИЛБАР. (Ғазабда.) Сиз мени ҳайдаяпсизми?
- АЗАМАТ. Йўқ, сиз мени ҳайдаяпсиз. Аммо барибир сиз кетмагунингизча мен жойимдан жилмайман!
- ДИЛБАР. (Ўйланиб туриб.) Мана, мен кетдим. (Кетади.)
- АЗАМАТ. (Бу тамом кутилмаган воқеанинг содир бўлганига сира ишонмай боши қотади.) Тавба!.. (Ўйланади. Уни энди ғазаб босади. Дилбар томонга ғазаб билан назар ташлайди. Сўнгра бу жойга иккинчи қадам босмасликка қасам ичган киши каби шиддат билан чиқиб кетади. Саҳна бир минут бўш туради. Озода пайдо бўлади.)
- ОЗОДА. (Чақиради) Дилбар!
- ДИЛБАР. (Пайдо бўлади) Лаббай, ойи. (Озода уни узоқ кўздан кечиради. У ҳайрон.)
- ОЗОДА. Нега хафасан?
- ДИЛБАР. Ўзим.
- ОЗОДА. Азамат келмадими?
- ДИЛБАР. Келди.
- ОЗОДА. Сенинг сўзларинг Азаматни жуда хурсанд қилган бўлса керак. (Дилбар жавоб бермайди.) Нега жимсан? Кайфиятинг аллақандай? Бирор гап борми?
- ДИЛБАР. Мен Азаматни ҳайдаб юбордим.
- ОЗОДА. Ҳайдаб юбординг?
- ДИЛБАР. Қайтиб келмайдиган қилиб, ҳайдаб юбордим.
- ОЗОДА. Нега? Гапир тезроқ!
- ДИЛБАР. Азамат чайқовчи экан.
- ОЗОДА. Чайқовчи?
- ДИЛБАР. Машҳур чайқовчи. (Йиғлайди.)
- ОЗОДА. Нега йиғлайсан? Ўзинг ҳайдаб юбориб, ўзинг нечун йиғлайсан?
- ДИЛБАР. Билмадим! (Алам билан.) Ҳаммасига ана у қариндошингиз сабаб.
- ОЗОДА. Ажаб! Акбаржон сенга нима ёмонлик қилди!
- ДИЛБАР. Акбар мени орзумдан жудо этди, умидларимни ер билан яксон қилди! Жинимдан ҳам ёмон кўриб қолдим ўша гўрсўхтани!
- ОЗОДА. Акбарни қарғама. У ҳали сендан умидини узгани йўқ.
- ДИЛБАР. Мен аллақачон қариндошингизнинг паттасини қўлига бериб, думини тугиб юборганман.
- ОЗОДА. Сен Акбарни нима қилдинг?
- ДИЛБАР. Акбар эрталаб олдимга кирди. Бир вақтлар хотира учун деб менга суратини берган эди. Шу сувратдаги кўзларини игна билан тешиб-тешиб, қўлига тутқиздим.
- ОЗОДА. Ё Оллоҳ! Акбар бечора нима қилди?
- ДИЛБАР. Акбарингиз қизарди, бўзарди, кўкарди, нима-лардир деб тўнғиллади, кейин югуриб чиқиб кетди.
- ОЗОДА. Шўримни қуритибсан-ку, нодон! Мен энди қариндошларимнинг кўзига қандай қарайман? (Чироқ ўчади. Чироқ ёнади. Саҳна бўш. Кундузи. Кўча эшиги қўнғироғи эшитилди. Озода пайдо бўлади.)
- ОЗОДА. Муаттар!
- МУАТТАР. Ошхона томондан пайдо бўлади. Лаббай, хола?
- ОЗОДА. Саиджон келди шекилли. Эшикни оч.
- МУАТТАР. Хўб. (Кетади, Дилбар пайдо бўлади.)
- ДИЛБАР. Келган ким бўлди?
- ОЗОДА. Ким бўлар эди? Саиджон-да.
- ДИЛБАР. Наҳотки, бугун бизнинг уйимизда тўй бўлса?
- ОЗОДА. Бўлади. Ана Саиджон келаётир. Демак, тўй бўлиши аниқ.
- ДИЛБАР. Ажойиб тўй!
- (Саиджон ва Муаттар қирадилар. Саиджоннинг бир қўлида - катта тугун, иккинчи қўлида чоғроқ қути.)
- САИДЖОН. Меҳмонларимиз келишдимми?
- МУАТТАР. Ҳозир пайдо бўлишди. (Саиджон қутини Дилбарнинг қўлига тутқизиб, унга имо-ишора билан ичкарига кириб, Муаттарни ясантириб чиқишни топширди. Ўзи саҳна ўртасидаги столга тугундаги неъматларини сочиб ташлади. Бу - сихлик кабоб, булқалар, шоколад ва шампан виноси. Меҳмонлар пайдо бўладилар. Улар бошида Музаффар ота. Келинчак либосида Муаттар пайдо бўлади. Чапаклар ва олқишлар. Саиджон таклифи билан меҳмонлар дастурхон атрофига йиғилишадилар.)
- САИДЖОН. Азиз меҳмонлар! Муаттархон билан мен тақдиримизни абадий боғлашга аҳд қилдик. Афсуски, шароит бу муҳим воқеани муносиб равишда, одатларимизга риоя қилган ҳолда, ўтказишга имкон бермаётир. Мен Қашқарга шошаяпман. Кечикишга ҳаққим йўқ. Виза бекор бўлади, чегарадан ўтказишмайди, клиентларим тарқалиб кетади. Муаттархон билан эса мен бир кун ҳам ажралишгим йўқ. Ота-оналаримиз Андижонда ва Марғилонда. Мен Муаттархондан сафаримда ёнимда бўлишини илтижо қилдим. Тўйимизни сафардан кейин қилишимизга ҳам Муаттархонни кўндирдим.
- МУАТТАР. Сиз шошманг. Ҳар ҳолда, ота-оналаримизга аввал бир кўриниш берсак, ёмон бўлмас эди-да, Саиджон ака.
- САИДЖОН. (кулиб) Сизнинг ота-онангизга кўриниш беришга кўрқаман.
- МУАТТАР. Нера?
- САИДЖОН. Мен уларга ёқмай қолсам, шўрим қуриб қолади!
- МУАТТАР. (жиддий.) Нега ёқмайсиз? Менга ёқасиз-у, ота-онамга ёқмайсизми?
- МУЗАФФАР. (кулиб) Ундай бўлса, қизим, масала равшан экан. Савоб ишни кечиктиришни ёмон кўраман. Қани, ниятингни изҳор эт, йигит.
- САИДЖОН. Бизнинг никоҳимизга фотиҳа беринг, ота-хон.
- МУЗАФФАР. Болаларим, узил-кесил фотиҳани ота-оналарингиздан оласизлар. Биз сизларга хайрли сафар ва бахтли умр тилаб қоламиз. Шундай эмасми, яхшилар?
- ҲАММА. Худди шундай.

САИДЖОН ва МУАТТАР. Раҳмат.

(Автомобил гудоги эшитилади)

МУЗАФФАР. Ўзи нима гап, йигит?

САИДЖОН. Ажабланманг, ота, дўстларим мени кузатиб олиб кетиш учун кўчага йиғилган. Энди бизга рухсат бера-сиз, отахон.

МУЗАФФАР. Марҳамат.

МЕҲМОНЛАР:

- Тўйингиз муборак бўлсин!

- Қутлаймиз!

- Табриклаймиз.

- Сафарингиз хайрли бўлсин.

САИДЖОН. Азизлар, чин тўйга қарздорман! (Узоқлашаё-тиб.) Сафардан қайтгач, шундай тўй қиламизки, марғилон-ликларнинг ҳам, андижонликларнинг ҳам оғзи очилиб қол-син. Ҳозирча хайр!

ОВОЗЛАР. - Хайр.

- Саломат бўлинглар.

(Муаттар ва Саиджон чиқиб кетадилар. Улар орқасидан ҳамма кетади. Саҳна бўш қолади. Кўча томондан кўп маши-наларнинг гудоклари эшитилади: келин билан кўёвни дўстла-ри шундай қарши оладилар. Гудоклардан бутун бир сим-фония юзага келади. Ва чор атрофни ларзага солади. Симфо-ния авжига чиққач, тез узоқлашади. Саҳнада - жимжитлик ҳукмрон. Дилбар киради. У жуда хафа. Бир чеккага ўтириб, жим йиғлайди. Озода киради. Қизининг аҳволига узоқ назар ташлайди).

ОЗОДА. Ҳа, яна нима бўлди? Нега йиғлайсан?

ДИЛБАР. Бу дунёдан чиқиб кетгим келяпти, ойижон!

ОЗОДА. Ана холос! Энди сен қилмаган номаъқул ишлар-дан битта шу таркидунёчилик қолган эди! (Қизининг ёнига ўтиради.) Уйингда ўзининг тўйинг бўлмасдан бировнинг тўйи бўлгани сенга ёқмадимми?

ДИЛБАР. (Жиддий) Йўқ! Асло. Бировнинг бахтига гувоҳ бўлиш ўзи ҳам бир бахт, ойижон!

ОЗОДА. Демак, сен ҳозир ўз бахтининг вайрон бўлга-нига йиғлаясан. (Қизидан жавоб кутади. Дилбар - жим.) Бўлар иш бўлди, энди йиғлашдан нима фойда? Ўтган ишга салавот. Кўп куяверма, қизим. Ҳали ёшсан. Сенга кўёв кўп чиқади. Буниси бўлмаса, бошқаси-да!

ДИЛБАР. Бошқасининг менга кераги йўқ. Энди ҳеч ким-нинг кераги йўқ менга!

ОЗОДА. Хўб бўлди! Ажаб бўлди! Сенга энди ҳеч ким керак бўлмаса, ўтир уйда қари қиз бўлиб! Дилбар яна секин йиғлайди. Музаффар киради. Унинг кайфияти жуда яхши.)

МУЗАФФАР. Салом, азиз кўшнилари! (Унинг кайфияти нима учундир Озодани ташвишга солади.)

ОЗОДА. (Шошиб қизига мурожаат этади.) Бор, қизим, ичкарига кир! Дамингни ол. (Дилбар кетади.)

ОЗОДА. Келинг ота. Ўтиринг.

МУЗАФФАР. (Сукунатдан сўнг, аввалгидан ҳам ортиқ-роқ мамнуният билан.) Кеча телевизорда “Саховатли киши-лар” туркумида кўрсатилган фильмни кўрган бўлсангиз ке-рак.

ОЗОДА. (Бирданига жиддийлашиб, ташвишда.) Ҳа, кўрдим.

МУЗАФФАР. Табриклайман! (Озода бу сўзларини эъти-борсиз қолдиради.) Қизинг ҳам Азамат ҳақидаги бу теле-фильмни кўрдими?

ОЗОДА. Йўқ. Қизим уйда эмас эди.

МУЗАФФАР. Э, аттанг! (Рухланиб) Бу йигит бало экан! Бало! Ширкат бошлиги. Ўн гектар боғ. Қанча чорва! Яна сон-сиз-саноқсиз парранда. Хўжалиги рентабелли. Банкдан қарзи йўқ. Азамат қишлоқда мактаб қуришга катта маблағ ажратиш-га ҳам қодир. Боз устига, истиқболини айтмайсизми? Не-мислар билан биргалашиб, қишлоқда шарбат заводи очиш тарадудиди... Телевизорчиларга раҳмат, машхур тadbиркор, замон қаҳрамонлари ҳақида шундай ҳужжатли фильмларни кўпроқ яратиш керак. Бу шов-шув воқеадан қизингни хабар-

дор қилдингми?

ОЗОДА. Йўқ.

МУЗАФФАР. Нега айтмадинг унга. Айт тезроқ! Қизингни хурсанд қил.

ОЗОДА. Секинроқ гапиринг. Дилбар эшитиб қолади!

МУЗАФФАР. Нега мунча ваҳима қиласан? Ўзи нима гап?

ОЗОДА. Мен бу воқеани қизимга ҳеч қачон айтмайман.

МУЗАФФАР. Нега? Нечун айтмайсан? Гапир?

ОЗОДА. (Алам билан) Дилбар Азаматни уйимиздан ҳай-даган.

МУЗАФФАР. (Ишонмай.) Ҳайдаган?

ОЗОДА. “Кетинг. Йўқолинг”, деган.

МУЗАФФАР. Ажабо! Йигитнинг гуноҳи нима экан?..

ОЗОДА. Азамат - чайқовчи бўлган экан.

МУЗАФФАР. Чайқовчилик қилган бўлса, нима бўпти? Мен ҳам студентлигимда чайқовчилик қилган эдим. Отала-римиздан пул сўрашга уялганимиздан шундай қилишга маж-бур бўлар эдик биз.

Отам бечора пули бўлмаганида жуда ҳам хижолат тортар эди. Менинг хижолатчилигимни айтмайсанми? (Кулади) Кейин савдо министри бўлганимда чайқовчиликда ортти-рган тажрибам анча қўл келган эди.

ОЗОДА. Минг афсуски, қизим Азаматни уйимиздан ҳай-даганда сиз унинг ёнида бўлмабсиз!

МУЗАФФАР. (Сукунатдан сўнг) Шундай қилиб, Азамат кетди, дегин.

ОЗОДА. Кетди. Қайтмас бўлиб, қишлоғига кетди.

МУЗАФФАР. Ундай бўлса, қизинг бечора Азаматга жуда ҳам жабр қипти.

ОЗОДА. Қизим ҳаммадан кўпроқ ўзига ўзи жабр қилди. Дилбар ўзи ёққан гулханда ўзи куяяпти, кул бўляпти.

МУЗАФФАР. Қани энди шу топда Азамат “Ассалому алай-кум” деб эшикдан кириб келса, Озода.

ОЗОДА. Бу орзуингиз - пуч хаёл, ота.

МУЗАФФАР. Санамай саккиз дема, қизим. “Бахтнинг қаноти бор”, дейдилар. Учиб кетган бахт учиб келса, не ажаб?

ОЗОДА. Тушуниб турибман, отахон, бу сўзларини сиз мени юпатиш учун айтяпсиз.

МУЗАФФАР. Йўқ, Озода. Бу сўзларни мен ўзимни ўзим юпатиш учун айтяпман!

ОЗОДА. Келинг энди, ҳақиқатнинг кўзига тикка қарай-лик. Азамат кетди. Қайтиб келмас бўлиб кетди.

МУЗАФФАР. “Пешананга сиғмаган ёр” деб шуни айта-дилар-да!

ОЗОДА. (Алам билан) Қизимнинг не гуноҳи бор экан-ки, худойим уни жудолик ўтига ташлайди.

МУЗАФФАР. Қизининг ҳеч қандай гуноҳи йўқ. Дилбар ёшликка хос бир хасталикка мубтало бўлган холос.

ОЗОДА. Хасталик?

МУЗАФФАР. Бир хасталик борки, уни европаликлар “максимализм” дейдилар. Максималист бошқалар олдида ҳаддан ташқари талабларни қўяди ва шу беҳуда талабларга мос кел-майдиган одамни чиппака чиқаришга шошади. Максимализм ёшлар орасида тез-тез учраб турадиган бир ҳодиса. Хайрият-ки, қиз ёки йигит ёши ўтиб, балоғатга етиши билан бу хасталикдан қутулганини ўзи ҳам сезмай қолади.

ОЗОДА. (Афсус билан) Менинг қизим бу хасталикдан қутулганида...

МУЗАФФАР. Азамат қаерда бўлади, демоқчисан-да, Озо-да?

ОЗОДА. Ҳа, шуни айтинг, отахон.

МУЗАФФАР. Қизинг максимализм хасталигидан қутул-ганида Азамат бошқа қизинг кучоғида бўлади. Шундай эмас-ми, Озода?

ОЗОДА. Афсуски, шундай.

(Музаффар кета бошлайди)

МУЗАФФАР. (Остонада) Айтгандек, бу кеча эсимга туш-ди: мен Азаматнинг отаси билан таниш эканман. Икки-уч мартаба уйимга кириб келган эди. Суҳбати ширин, дилкаш

киши эди. Қизингни кўп мақтади. Айниқса, азонда эшик тагини тозалаши чолга жуда ёққан экан... (Афсус билан.) Шундай қилиб, қизингнинг хатоси оқибатида сен фақат ажойиб куёвдангина эмас, яхши қудадан ҳам ажраб ўтирибсан... Оёшлик, ёшлик, бебошлик! Бир ёзувчи айтган экан. Қайтадан ёшаришни истайсизми, ёшликдаги хатоларингизни такрор этинг. Доно сўзлар! (Кетади. Озода хоналардан бирига кириб кетади. Кун ўтиб, қоронғу тушади. Чирроғлар ёнади. Дилбар пайдо бўлади. Унинг қўлида чамадон. У сафарга отланган кайфиятда. Гўё бу хонадон билан хайрлашаётгандек бир чеккага ўтириб жим қолади. Озода пайдо бўлади.)

ОЗОДА. Яна бу нима қилиқ?

ДИЛБАР. (Қатъий) Мен кетаман!

ОЗОДА. Қаёққа кетасан?

ДИЛБАР. (Тўғри жавоб беришни истамай) Бошим оққан ёққа!

ОЗОДА. Шу топда, қош қорайиб, кеч кирганда-я?

ДИЛБАР. (Атрофига назар ташлаб.) Мен бунга ўйламабман.

ОЗОДА. Кир ичкарига, бошинг оққан ёққа эртага кетарсан.

ДИЛБАР. (Иккиланиб) Йўқ, мен шу ерда тонг оттираман!

ОЗОДА. Нега, Нима зарур бу ерда ўтириб тонг оттиришингга?

ДИЛБАР. Орқамга қайтишни истамайман! Шу ерда ўтириб, ўйлайман, ўйлайман! Тонг отгунча мижжа қоқмай ўйлайман.

ОЗОДА. Балли! Ўтир! Ўйла! Зора азонда бу номаъқул ниатингдан қайтсанг!

ДИЛБАР. Биласизми, кеча Муаттар опа Музаффар отадан маслаҳат сўраганида, ота нима дедилар?

ОЗОДА. Музаффар ота нима деди?

ДИЛБАР. “Қалбингга қулоқ сол” дедилар.

ОЗОДА. Доно маслаҳат! Лекин сен девонага бу маслаҳатнинг фойдаси бўлармикан? (Кетади. Дилбар ростдан ҳам шу жойда тонг оттиришга қасд этиб, бутун вужуди билан қалбига қулоқ солади.)

СЎНГИ КЎРИНИШ

Комилов боғининг эшик олди. Эртанги кун. Субҳидам чоғи. Хўроз қичқириви эшитилади. Эшик очилади. Дилбар чиқади. Қўлида - чамадон. У узоқ сафарга отланган кайфиятда. Эшик олдидан анча нари кетар экан, у орқасига ўтирилиб, боғ томонга хайрлашув назарини ташлайди ва чуқур “ух” тортади. Дилбар йўлига равона бўлар экан, унинг рўбарўсидан кўққис Азамат чиқади.

АЗАМАТ. Салом, Дилбархон!

ДИЛБАР. (Тўхтаб, ҳайратда) Вой ўлай, кўрқитиб юбордингиз-а! Тфу! Тфу! (Бу кутилмаган учрашув иккала ёшни ҳам жуда қувонтиради. Дилбар кўзларига ишонмай, йигитга беихитёр тикилиб қолади. Азамат ҳам унга тикилиб, қизнинг ниятини тушунади. Қиз ундан кўзларини қочиради ва сир бой бермасликка тиришиб, жиддийлашади.) Сиз... сиз ҳали ҳам шу ердасиз?

АЗАМАТ. Сизни кўйиб, мен қаёққа кетаман?

ДИЛБАР. Ўлгудек қайсар экансиз-да, йигит!

АЗАМАТ. Қайсар бўлмасдан не иложим бор? Отам мени ҳузурингизга жўнатар экан, қишлоғимизга яқка ўзинг қайтар бўлсанг, кўзимга кўринма, деганлар.

ДИЛБАР. Ёлғон!

АЗАМАТ. Зийрак экансиз, топдингиз! Отам бундай деганлари йўқ, аммо мен сизсиз, бир ўзим қайтсам, отам мени остонамиздан ўтказмайди. Мана бу рост гап.

ДИЛБАР. Ҳадеб отангизни пеш қилаверасизми? Ўзингизчи? Ўзингиз?

АЗАМАТ. Ўзимми? Ўзим... Мана, остонангизга қайтиб

келдим-ку!

(Бу сўзлар Дилбарни қувонтиради. У юзини бошқа ёққа буриб, бахтиёрларча ўзига ўзи илжайди ва Азаматнинг “Юринг, мен билан қишлоғимизга” дейишини кутади.)

АЗАМАТ. (Дилбарнинг кайфиятини тушунгани ҳолда ўзини атайдан анқовликка солади.) Хўш, сафар қаёққа?

ДИЛБАР. Бошим оққан ёққа.

АЗАМАТ. Яъни?

ДИЛБАР. (Жаҳл билан.) Ўзим биламан!

АЗАМАТ. Сиз мислсиз сафарга чиқибсиз. Балли! Қойилман! (Қизнинг кетишини кутади. Аммо Дилбар ўрнидан жилмайди. У йигитдан яна қишлоққа таклиф кутади.) “Сафарга отланган кишининг йўлидаги энг баланд доvon ўз уйининг остонаси” деган экан бобокалонларимиз. Сиз бу доvonдан ошибсиз. Офарин! Энди тўхтаманг! Сафарингизни давом эттиринг! (Дилбар ўрнидан жилишга мажбур.)

АЗАМАТ. (Дилбарга етиб олиб) Юкингизни менга беринг. (Чамадонга қўл узатади.)

ДИЛБАР. (Ўпка билан) Керак эмас! (Чамадонни бермай, ўз йўлида давом этади.)

АЗАМАТ. (Яна унга етиб олади) Мен сизни фақат автобусгача кузатиб қўймоқчиман, холос. Ундан кейин ўзингиз хоҳлаган томонга кетаверасиз. (Яна чамадонга қўл узатади. Дилбар иккиланади.) Илтижо қиламан, кўлимни қайтарманг! (Дилбар чамадонни унга тутқзади. Улар энди ёнма-ён бордилар. Булбулнинг чақ-чақи эшитилади.)

АЗАМАТ. (У Дилбарни “сенлашга” кўчади.) Ахир, тушунсангчи, Дилбар: сен билан мен бир-биримиз учун тутилганмиз! (Яна булбулнинг чақ-чақи эшитилади. Улар томошо залидан чиқиб кетдилар. Сукунат. Озода пайдо бўлади. У қаттиқ ҳаяжонда қизини ахтариб чиққан. Бу ерда ҳеч кимни топмай, бўшашиб, остонага чўқади. Кўчадан Музаффар ўтади. Озоданинг аҳволи уни жиддий ташвишга солади.)

МУЗАФФАР. Каллайи саҳарлаб, авзойинг мунча бузук, Озода? Тинчликми ўзи?

ОЗОДА. (Йиглаб) Қизим кетиб қолибди.

МУЗАФФАР. Қаёққа?

ОЗОДА. Боши оққан ёққа!

МУЗАФФАР. Яъни?

ОЗОДА. (Хуноб) Мен ўзим ҳам бу жумбоқни ечолмай бошим қотиб ўтирибман бу ерда.

МУЗАФФАР. (Кутилмаган бу жумбоқнинг “мағзини чақиб” анча жим қолгандан сўнг, қувонч билан.) Ҳақиқатан ҳам боши оққан ёққа кетган бўлса, қизингнинг бахти ҳамон бутун экан, Озода!

ОЗОДА. Бу нима деганингиз, отахон?

МУЗАФФАР. Хотиржам бўл, қизинг эртагаёқ қошингга қайтиб келади.

ОЗОДА. (Сира ишонмай) Наҳотки?!

МУЗАФФАР. Ҳа. Бунга мен қафил! Қизинг ёлғиз ўзи эмас, жуфти билан қайтиб келади, худо хоҳласа.

ОЗОДА. (Ажабланиб) Қизимнинг жуфти ким? (Ширин хаёлга берилган Музаффар саволни эшитмайди)

МУЗАФФАР. (Ўйланиб туриб, ўзига ўзи гапирди) Тақдир деб шунга айтадилар-да!.. Боракалло, қизим Дилбар! Сенга қайлиқ куллуқ бўлсин, Азамат!

ОЗОДА. Саволимга жавоб беринг, ота. (Музаффардан жавоб кутади. Музаффар ҳамон жим. “Отмагай тонг” кўшиги жаранглай бошлади. Бу овоз узоқдан, жуда узоқдан келмоқда. Кўшиқни бошлаган овоз бизга таниш. Бу - Дилбар. Кўшиқнинг авжи бошланар экан, уни энди йигит давом эттиради. Бу - Азамат! Озода Музаффардан жавоб кутади, унга тикилганча қолади. Кўшиқ Дилбар билан Азаматнинг дуэтига айланади. Энди бу дуэт бахтиёрлик хисларига тўла. Мусиқа борган сари бизга яқинлашаверади.)

TAMOM

ЧАМБИЛБЕЛНИНГ ОЙДАЛАСИ

Қисса

*Чамбилбелнинг ойдаласи даладур,
Ойдалада қўйлар ётиб қоладур.
Ул қўйларни Собир билан,
Уткиржонлар ҳайдаб келодур-ей...*

Отамнинг қўшиғи.

Отакул Қирғий бу сафар ҳам ҳар галгидек эрта турган, аммо ётоғидаги тўшаги алламбало буралиб ётарди. Бу унинг безовта ухлаганидан дарак берсада, кичик кампиридан бошқа ҳеч ким тўшакка эътибор қилмади. Катта кампири одатда, эрта азонда печга ўт ёқиш учун кирарди, кеча Қирғий, чамаси умрида биринчи марта чолидан илиқ гап эшитганидан меҳри ийибми, ҳар кунгидан эртароқ туриб ўт қалашга тутинди, ахир кунига камида икки маҳал камчи еб умр кечираётган кампир бундай ширин муомалага қариганда ҳам зор эди-да.

Тезакка солярка қуйиб тутантирди-да, устидан қуруқ ўтин ташлади. Чолининг ўзи ариқ лабидаги аччиқ данак ўрикни қирқиб ўз ётоғига - ўзи айтмоқчи нашахонасига бел бўйи қилиб яхшилаб қалаб чиққан эди ўтинни. Жонининг хузурини обдон билар эди бу чоли тушмагур. Акс ҳолда саратон чилласида зардолини қулатиб кунгайга тарвақайлатиб ётқизиб, токи кузгача заранг бўлишини кутиб ўтирмасди: қуруқ дарахт, айниқса, ўрик тутамай ёнади, узоқ олов беради, кўк чойга бир кафт кўкнорини биқтириб, бир оз дам едириб, сўнгра бир сипқориб ташлаб устидан қайноқ чойни хўриллатиб, маҳсини ечиб, печга тоблаб, кейин пўстакка ўрали-иб терга тушиб ётмоққа не етсин!

Қирғий бари бир бу одатини эрта-мертан бошламас эди, то қишлоқни бир қур айланиб, одамларнинг қий-чуви, ғийбати, қолаверса, тўйи, азаси чиқадими - ўз кўзи билан кўриб, жўяли насиҳати бўлса бериб, сўнгра сой бўйлаб кетган тоғ йўлидан тонг қоронғусида қулунини йўрттириб кетар эди. Тоғнинг ён беткайларида кечаси уюр-уюр бўлиб олган йилқи подаларини ўтлашга ёйилмай бирров кўздан кечириб, ўзининг шахсий отларини ҳам кўриб, кўнгли таскин топгачгина, Фориш томондан кун парпириб кўтарилгач, секи-ин, отнинг юганини салт

қўйганча Гўрўглининг қўшиғини хиргойи қилиб келгувчи эди. Феълининг акслигини кўрган одам уни кўшиқ айтади деб ўйламас эди. Жудаям жиддий киши эди. Гўё ўзининг чарслигини таъкидлаётгандай муртининг учини ҳам қайириб ёноғига қараб кўтариб қўйгувчи эди.

Бу тонг ҳам одатдагидай бошланган, тўшакнинг буралиб ётиши ғалат эди, холос. То кичик кампир келиб мазкурни кўргачгина бир оз паришон қолди. Бориб тўшакни йиғди, тахмонга тахлади, қайтаётиб печ деворининг ортида чала ейилган тарвузни кўрди. Феълига яраша Қирғий тарвузни ҳам кампирларидан бирига келтиртирар эди. Демак, оқшом ўзи сомхонадан эринмай опкелган, чопқиси билан сўйиб, тухумларини ҳам шу атрофга туфлаб юбораверибди. Ва яна Қирғий ҳеч маҳал кўзойнагини қолдириб кетмасди, уйдан чиқса бўлди, ич камзулининг кўкрак киссасига бир балдоғини тагида қолдириб солиб кўяр эди, хат-саводи бинойи эди, калхўз бошлангандан бери дўм, биргат бўлиб ишлаган кезлардан шу ойнақдан фойдаланарди, газетларни ҳам тинмай ўқирди, бирор қизиқ, дostonнамо китоб қўлига тушса ҳам дераза ёруғига тутиб ойнагини кўзига кўндирганча икки кун демай шариллатиб ўқиб чиқарди. Бу гал нечундир ойнаги ҳам ўқиган буклоғлик газета устида турибди. Кичик кампир туфдонга ҳам назар қилди, Қирғий азонда туриб туфдонни таҳорат маҳалда офтобадаги сувга чайқаб келади-ган одати бор эди, кампирлари жирканишини хоҳламасди, шекилли.

Бу ҳам майли, даҳлизда катта миҳда чийдом илиғлик. Чийдом деганимиз, бу - жундан чатиб тўқиладиган, сирти қаттиқ, ичи жуни бўртиб тургувчи, чакмон келбат бир юклигина иссиқ кийим, ҳойна-ҳой, Фориш билан Нуротада кийса керак буни, валлохи аълам. Қирғийнинг ўзи ҳам шундоқ дер эди. Ҳар нечук эл кезган одам, билмас гапирмайди.

Хулласи, бобомизнинг чийдоми-да ўз ўрнида турибди.

Кампир чолининг кечаси анчагина безовта бўлганини тагин фонусга қараб билди. Тунда чироқ ўчиб қолгач, қирғий фонусни ёқибди, ёруғида газет

Ўқиганми, нима бало.

Кампир шошиб оғилхонага борди. Охурга емиш ҳам ташланмаган. Қорамоллар секингина “бў-ў” деб қўйишяпти. Хашак мудгор бўлишаётгани-да бу. Ушбу ҳолат ҳам Қирғий бобомиз учун бир тарки одат.

Шундан сўнг кичик кампир сермасланиб қолди. Оғилнинг оғзини ёпмай меровланиб келаётиб оёғини чиқаверишдаги тоғорага уриб олди. Тоғорага арпа ивитиб қўйиларди. Эрталаб хашакнинг устига бир оз тўкиб чиқиларди. Қишда туғадиган ғунажин билан икки сигир то сутдан қолмасин деб арпа ивитиб беришарди. Бу юмушни ҳам, табиийки, Қирғий амалга оширарди.

Ажаб ҳолат эди. Кичик кампир меровсирайверди. Ўзича ўйлади: қўйлак-иштон, юпқа камзул, бошда салланинг дўпписи, оёқда маҳси - тоққа ҳеч бундай энгил кийимда кетмас эди-ку!

Ховлидаги яккамиҳда кулун турибди. Ё, Худо! От минмай бир ёққа чиқмас эди. Ўтинхонанинг деворида емхалта осиглиқ. Кампиршо бориб емхалтани ушлади: отгаям ем бермаган. Сўлаги, хўли йўқ.

Ажаб! Тинчлик бўлсин-да ишқилиб.

Кичик кампир гаранг ҳолда бориб кундошига ушбуни айтаверди, кўнглидаги алағдаликни тушунтира берди. Тили чучуқроқ, оққўнғил эди-да бечора.

- Чолнинг бу кетиши бежо кетиш, опа. Ҳеч балони тушунмайсан одам. Молларга емиш ташламабди, ем жойида қақшаб ётибди. Ич кийимида кетаверибди. Одамлардан қайтиб уялмайди. Бундай қилмагич эди. Алағдаман, опа, алағдаман. Оқшом қўйингинасига кириб ётмайманма, “не бўлди чол” деб.

Катта кампир совуқроқ акс садо берди:

- Бало урмас бу чолга, бўри ермиди. Қамчисидан захри томиб гўристонда бўлса етиб келади. Ховлини зир айлантариб мени қамчилаб урмагунча, ховиридан тушмайди бу. Ерам ютмайди, қалчиллай берма.

Кичик кампир бундан яхшироқ жавоб ололмас эди. Руҳи чўқди, ёлғизлангандай бир ичикди, бир ичикди.

- Менгина ўлайин-эй, - деб изиллади.

Кичик кампирнинг зорланишида маъни бор эди. Қирғий уни суйиб хотинликка олди. Бироқ бу сулув хотин туғмасак чиқди. Аввал эр қилиб ажрашган экан, боиси фарзандсизлик бўлган, шу сабаб Қирғий уни кўпда аяр эди, кўнгли юмшаб, раъйини қайтаргиси келмай қоларди. Исмаат чавандоз мингучи қора ғунан кўпқаридан соврин олса биринчи бўлиб шу сулувига беради, ортса каттаси, ундан сўнг қиз ва келинларига илинади. Сулув бир ҳисобдан бу ховлида чолининг захрини қирқувчи, кундошига келажак таёқдан қутқарувчи бўлса, бошқа ҳисобдан ўзи ҳам чолига бирам орқайин бўлиб қолган эдики, ҳеч нарёғи йўқ. Эҳтимол тирноққа зорлиги туфайлидир... Суянсам, тоғим бор, деб кўп куявермади, куйганда Худо берарини бериб бўлди, бермасини бермас бўлди, бу ёғига “ё Раззоқ!” демай иложиям йўқ.

Каттаси чолини “гўрсўхта” деб жеркийверар эди, кичигига ҳечам ёқмас эди бу. Бироқ, бари бир чолига ўшак қилмагич эди, шу сабабдандир катта кичикка кўп ҳам қаҳр қилишга ўрин қолмас эди. Аммо, ҳарна бўлганда ҳам, ҳар қанча кенг уйга бир келин сиғади, иккиси бир эрнинг қўйнига сиғмайди. Яна денг, аёл зоти ўзининг кўнгли билан эмас, элнинг оғзи билан оёқ олади: униси ундай деса бир куяди, буниси бундоқ деса, яна бир товланади, тўнини тескари кияди, гапни кўпайтиради ва ҳоказо. Қирғий учун эса кўп гап эшакка юк. Биратўла даҳлиздан қамчини опчиқади-да, каттанинг елкасига икки-уч

марта аямай тушириб юборади. Катта кирпи янглиғ ғужанак бўлганча вой ҳам демай елкасини тутиб беради, кичкина ўйлайдики, елкалари ҳойнаҳой бир энлик кўтир бўлиб кетган чиқар, жонига тўзим берсин. Бурноғи йиллари Қирғий гоҳи тўй-пўйдан ичиб келса, дарҳол хотинини чорлар экан, келса савалашидан қўрқиб у ховлидаги қайрағочнинг бошига чиқиб кетаркан. Эри туш деб жаврайвераркан, тушмаса ерда қолган калиш борми, тош, кесак борми, унга қарата улоқтира-улоқтира охири чорпояга бориб чўзилганча ухлаб қоларкан.

Энди ховли тўла неvara, ўртанча ўғли ўзи билан, катта невараси ҳам мактабни битиради, бўйи шипдай, лекин катта кампирини тирақайлатиб ҳамон қувиб ургани-урган.

Элнинг оқсоқоли, бировга гапни бермайди, гапирган гапни ерда қолдирмайди, хуллас, кампирлар масаласида у сиз ўйлаганчалик хижолат ҳам чекмайди. Гўрўғли Мисқол ва Юнус парилар билан баравар яшайвергани мисол ҳеч бўйин эгиб хижолат чекмайди, яъни овул ичида, ундан нари-берисида ҳам хиёл бўлсин обрўсига путур етмаган. Кампирини уриши ҳам гўё унинг фазилатига ўхшаб қолган. Кампирини ҳам худди чолининг таёғи учун яратилгандек таёқ ейиши на овоза бўлади, на ичида қолиб кетади-сарсон бир дунё у учун.

Кўниккан шунга. Қариганда ҳам шу ғурбат қурмағурларга ярашади. Бошқаларга ярашмайди. Ўзи бошқачароқ яшаш ҳам мумкинлиги ҳар иккисининг эсидан чиқиб ҳам кетгандир.

Ховлининг аҳволини ҳаминқадар чиздик. Балки чечан сўзлаб беролмагандирмиз, аммо бизни ҳам Сиз каби Қирғийнинг айни тонг палласи кичик кампирини алағда бўлганига яраша қаёққа ғойиб бўлгани қизиқтиради.

Рост-да, қаёққа кетган бўлиши мумкин?

Сиз ўйлайсизки, тоққа кетгандир-да, деб.

Ё бўлмаса, шу атрофда бирор бўйинсасиникига киргандир, одатига хилоф равишда бир овул наридаги Хўжамачитга бомдоқ ўқишга кетгандир-ов, деб. Тоққа кетмаган. Кетса чийдомини кияр эди, пахталик шимини илиб олар ёхуд дўмлигида кийган анови солдатнусха шимини кийиши лозим эди. Яланг қават иштон билан қишлоқ оралашни у ўзига эп кўрмайди. Боз устига яхши кўриб минадиган қулуниям шу ерда. Ҳар тугул эси пасайиб қолган чол эмас, ахир. Ундай-мундайини отдан уриб ағдараман, деган важоҳати бор. Боз устига кеч кузнинг қор ҳам ёғаверса бировга малол келмайдиган захардай ҳавоси уфураётган бўлса.

Бўлмаса қаёққа кетди?

Ҳамма гап шунда, биродари азиз!

Кеп қолар-кеп қолар билан кеч ҳам тушди. Ховли алланечук хувиллаб қолди. Ўғли бежавотир калхўзга тушиб ҳам келди. Заррача отам келмай қолса-я, деган ўй ўтмади миясидан. Унинг учун ҳам ота минг йил яшайдигандек, шу ховлига устун бўлиб тураверадигандек эди. То янги тонг отиб, кўни-қўшнилари ҳам “бундайчикан феъли йўқ эди-ку” деган хавотир уйғонмагунча бошқалар ҳам билмадилар. Зеро оқсоқолнинг ҳар куни бўлмаса-да, кун ора ўзи кўринмаса ҳам узун шарпаси қишлоқни бир қарра кезиб чиққувчи эди. Бундай хабарни бировларга, айниқса, ёт кишиларга айтиш яна ҳам ўнғайсиз. Қариб-бедармон бўлиб қолган бўлса, бошқа гап эди, саксоннинг тагига етганига қарамай қомати белкуракнинг сопидай, қарашлари қарчиғайдай, шундай бўлган ўғил умрида биринчи марта отасидан алағда аҳволда амакиларига хабар етказди. Кун ёйил-

май кенг ҳовли қариндош-уруғга тўлиб кетди. Амакилардан улуғроқ саналган бири қир-адир, жару ариқларни қараб чиқайлик, дея таклиф қилди. Табиийки, бу фарзанд ва кампирларнинг юрагини кемириб юборди: Худо кўрсатмасин-эй, бундай деманг! Лекин осмонга қараб тавалло қилиб ўтиришдан ҳам фойда йўқ, нимадир қилиш керак. Қирғийни кўрган борми, деб ён-атрофга чопар жўнатишни-да фарзанди эп кўрмади: жуда хунук-да бу иш - тик оёқда юрган, қишлоқнинг кўкрак керган оқсоқолини мол қидирган янглиғ қидирсанг. Ранги палондай, кийими пистондай, мурти унақа, кўзи бунақа, деб. Ҳамма Қирғийнинг ҳовлига дўпирлаб, шовқин билан: "Тирик жон борми бу уйда!" дея ҳайқириб кириб келиб қолишни кутарди.

"Гўристонда бўсама қайтиб келар" деб ўтирган катта кампир ҳам алланечук кўнгли орзиқа бошлади. У бугун чоли тушмагурнинг қамчисидан икки-уч зарба кўпроқ тотишга ҳам рози бир аҳволга тушди. Ҳаммадан ҳам кичик кампир кўпроқ куярди. Чоли бўлмаса у бу ҳовлида эрсиз келинчақ ёхуд ортиқча меҳмондай бўлиб қоларди. Ёшлигида сулувлиги, олтишни қоралаган бўлса-да, шундоқ билиниб турадиган кичик, даярли бир кунда кўзлари киртайиб, ўзи қартайиб қолди.

У кечаси билан мижа қоқмай чиққанди.

Иккинчи, учинчи ва кейинги кунлар ҳам одам оёғи узилмади. Қизиғи, ҳеч ким Қирғийни кўрдим демасди. Кейинги кунларда нариги, ундан нариги овуларда палон, пистон жойда биров кўрибди, Нуротага, Форишга, Жиззахга кетаётганини кўрган эмиш, автобусда кўрибди, отда кетаётганини орқасидан кўриб қолишибди, фалончининг маракасида кўрган эмиш-ку, каби гаплар гивирлаб юрар, аммо чинакам суриштирилганда ҳаммаси хом гап чиқарди: аслида ҳеч ким кўрмаган бўларди. Тавба, тик оёқда юрган одам-а, нарса ё мол бўлсама ҳай, майли, дейсан. Кунлар ўтган сайин кўрибди, кўрган эмиш каби миш-мишлар шу даражада тахминий тус олиб пучга чиқа бошладики, ўғил ҳечкурса отанинг мурдаси топилишига-да рози бўлди. Жиззахда турадиган кенжаси ҳам келиб уч кун юриб кетди, Девтепадаги катта ўғли кунда-шунда. Қайтанга уй эгаси бўлмиш ўртанча келувчилардан безор бўлиб ҳам кетди. Улардан нажот йўқлиги бир ёғу, келиб-кетувчиларга ҳеч бўлмаса чой-нон қўявериш ҳам малол келаверди. Қўрадаги икки эчки, бир така сўйилиб кетди: қариндош-уруғлар келиб ётиб олишади ахир. Уларни тўйғазиш ҳам керак-ку. Аммо улар ҳам қорин тўйғазиш учун келишгани йўқ. Зора, бир яхши гап, яхши хабар бордир, деб тикка шу ҳовлига келишади. Уйи олисроқ бўлса, ўзини яқин тутиб ётиб қолаверишади.

Тоғ қишлоғи, унинг шарт-шароити шу-да: шаҳарда туриб яшашнинг кўп қонунларини ишлаб чиққанинг билан табиий ҳаёт бари бир ўз ҳукмини ўтказди.

Кичик кампир, боя айтганимиздек, тоза ўзини олдириб қўйди. Қўл-оёқларида дармон куриб, иштаҳаси қочиб, бир аҳволга келди. Келим-кетимга ҳам унча аралашмади. Қўлини тиззасига олиб иягига тираганча узок ўй сурадиган одат чиқарди. Орадан ойлар ҳам ўтавергач, адоий тамом бўлди. Чоли борида кундошининг фарзандларига оналикни баҳам кўргандек бўлар, кўпам эзилмасди. Энди...

...шу ердан бошқа сиғадиган жойи йўқ муштининг.

Кампир тонг отди дегунча адоқдаги Нозик қушнотнинг уйига равона бўлади: қушнот қандай туш кўрди экан бугун? Нозик момо бир пайтлар ҳайба-

ти зўр қушнот эди, чилдирмасини чалаверар, рдамларим мундай деётир, деб жинлар нима оғзига солса айтаверарди. Не бир ўғрилларнинг номини тутиб кўп панд ҳам еган, аёл жониға қасд қилгучилар-да топилган. Сўнг фол кўришни бас қилган эди. Аммо у Қирғийнинг кампиридан нимаики кучи бўлса аямади. Шуниси кампирга ёмон таъсир қилар эдики, Қирғий кўпинча қушнотнинг фолида қоронғуликда кўришиш берарди. Қушнот суяброқ қоронғуботроқ жойда кўринди, лекин чиройи очик, деб айтарди. Бу гапларни кампирнинг кўнгли учун айтармиди, ё бор кўрган-билгани шу эдим, кичик кампир буни англолмасди. Туш кўрган бўлсангиз, тушингизни айтинг ҳеч бўлмаса, деб туриб оларди.

- Қаридимми, айнидимми, тушларимам равон эмас, - дейди Нозик қушнот кичик кампирга.

У зўр-базўр туриб бўлса ҳам кампирнинг елкасига қўл узатиб кўришар эди, охириги пайтлар "келдингми" дея бир кўзголганча нурсиз кўзлари билан қотиб қараб тураверадиган одат чиқарди.

Кичик кампир бундан «ҳалиям умид қиялпанми Қирғийдан?» деганга ўхшаш маъно топиб, баттар зил кетарди.

- Хабар-пабар йўқми, тушам кўрмайман-а, сабил, - деб қўяверадиган бўлди қушнот.

Анов йиллар фолбин дегани кўзиқориндай бод-раб чиққан эди, уч-тўрт йил бўлди, бари бирдай зимзиё бўлди-қолди. Буларнинг тухуми ҳам бир кўпайгич, бир озайгич эканми, деб ўйлайди кампир.

Бир неча марта участкавой милиса келиб у-бу нарса суриштирган бўлди, қоғоз тўлдирди, ариза беринглар деди, лекин ўғил унамади, уялди: нима деб ёзаман аризага - отамни тоғиб беринглар дейманми, уруш замони бўлмаса, шундоқ уйдан ўзи қадам олиб чиққан бўлса?

- Ҳеч ким билан уришмаганмиди? - дея ўсмоқчилайди милиса тагин.

Милиса ҳам нариги ошувдаги қишлоқдан, бу ерни, бу одамларни беш қўлдай билади. Хуллас, шу ернинг жайдариси, илинган қирда, сойда чўпонми, тракторчими - улфатчилик қилиб юраверади. Лекин бари бир келган заҳоти дарҳол расмий тус олиб:

- Ҳеч ким билан уришмаганмиди? - деб сўрайди.

- Қўйсанг-чи, - дейди ўғил. - Уришган-уришмаганининг нима қизиғи бор, ўзинг биласан-ку.

- Гўргаям кетмайди отанг, - дейди милиса бир оздан сўнг. - Бор, бирор ниманг бўлса опчик, бош гаранг бўлиб кетди ишлайвериб.

Ўғил ғаллахонадан битта вино, битта пиёла, битта пиёз қўтариб чиқиб чорпоянинг устига қўяди. Милиса шишанинг қоққоғини тиши билан "пақ" эткизиб очади-да, қуйиб ўғилга узатади. Ўғил ўзинг ютавер дегандай қўл силтайди.

- Отанг тезроқ келсин, - дейди миршаб ва бир томчям қолдирмай сипқоради. У уч пиёлани шундай, бир хил ният билан ичади-да, шиша тагида озроқ қолдириб, "бу келгунимча ризқ" дея пиёлани тўнкаради-да, аравачаси ечилган "Урал" мотоциклини қирдан пастга шўнғитганча йўл-йўлакай ёндириб даф бўлади.

Қатновчилар худди касал кўргани келганга ўхшардилар: ботиниб, ботинмайгина сўрашиб бўлгач, бир хил саволга тутаверишарди:

- Бирон хабар борми?

Гарчи саволнинг жавоби аниқ бўлса-да, сўрашдан эринишмасди. Тўғри, қўлларидан келса-ку, ёрдам қилишади, аммо ҳеч бир дарак бўлмагач, нима қилсин улар ҳам.

- Бундан кўра сулайибгина жойида ўлмайди,

майли эди-я, - дейди катта кампир. - Шугина уйдан опчиқиб кўмиб, тинчимаймизми, бу нима сарсонгарчилик энди?!

Бу, албатта, ният эмас. Кампир ҳам зориқиб кутарди чolini, юқорида айтганимиздек еган камчилари гарчи тагин хумор қилмаётгандир-у, лекин шу уйнинг қораси эди-да. Агар бугун ё эрта чол гўё ҳазиллашиб ғойиб бўлгандек уйга кириб келса, бағриям, кўнглиям тўлиб қоларди кампирнинг. Ҳамма-ни гаранг қилиб қўйди бу ҳолат.

Эртаси куни милиса тагин келди. Кампирлар бирови у уйдан, бирови бу уйдан кўриниш бериб баравар чиқшди. Миршаб кўртқасининг киссасидан буклоглик қоғоз чиқариб, мотоциклининг бакига қўйиб текислади-да, катта кампирни сўроққа тутди:

- Мабодо чолингиз билан ораларингизда уруш чиқмаганми ўша куни?

- Уришаск, менинг товушим уйингга эшитилса кераг-ов, болам?

Бир иддао, бир писандсизлик бор эди кампирнинг овозида. Чунки кампир бечоралар кунда-кун аро келувчи бу милиса боладан ҳам нажот кутишарди-да. Нажот бўлмагач... мана бундай чимчиловчи гап қилиш ҳам уларнинг аламини кўзитса керак эди.

- Аммо, биламиз-билаамиз, лекин ишимиз шу-да, бутун бошли бир одам бўлса, бизданам сўрайди бошлиқлар, нега йўқ дейди, ишламайсан, дейди.

- Энди келсанг, бир маънилироқ гап топиб келчи ҳечқурмас, - дейди кампир.

- Сизларнинг аҳволингизни тушунаман.

Милиса икковигаям қараб жовдираганча қоғозни олиб чўнтагига солди, негадир тагин олиб бакнинг устига қўйди.

- Ўғлингиз уйдаими? - деб сўради.

- Накуртга кетди - кўпқарига, - деди катта кампир.

- Кўпқарида пишириб қўйибдими, - деди милиса ва ҳафсаласи пир бўлиб кечаги қолган шишага қаради, ҳали ўша ҳолича турарди шиша. - Отанг бу ёқда бийтиб... ҳалиги қип ётган бўлса... Ўл-а одам бўлмай! - Шишадан кўзини зўрға узди. Қоғозни тагин буклаб чўнтакка урди. Қиядан ярим йўлгача ёндирмай тушди-да, кейин мотоциклини патирлатганча сойга қараб кетди.

Накуртнинг кўпқарисида жаловга ўн бир тана, уч той қўйилди. Одатан, бундай катта кўпқарининг бошида Қирғий тургич эди. Гарчи ўзга овулдан бўлсам, шу офтобрўнинг оти чиққан кайвониси эди: одамлар ўзлари маррага раис қилиб қўйишарди. Ҳалоллини, ҳаромини ажратишда сира фирромлиги йўқ эди, оға-инипарастлик қилмасди. Ётиб олиб олишса, олишаварардики, ҳалол ташлаганни ноумид қилиб қўймас эди.

Ўғил бу ерга отасининг ўрнини босиш учун эмас, аксинча, уни... отасини дараклаб келди. Бир қанча тенг-тўшларини учратди. Сўрашга ийманган бўлса-да, умид билан бирор хабар эшитарман, деб ўйлади.

- Отангнинг бир Маҳкам дегич қалин ошнаси бўлгич эди, Нуротада. Ўзи унча-мунча ўзбекни хушламайдиган тожик. Лекин отанг билан ҳеч нарёғи йўқ қалин эди. Тоза мучали туври келганиди-да баччагарнинг. Қўлда отбоқарлари бор: қозоқ, ўзбек-ҳар хил, икки юз, уч юз йилқиси бор деб эшитарман. Замон бундай бўлиб у ёқларга қўлимиз етиши қийин бўлди, ё қарияппизми, билмайман. Отанг тов ошиб, қироқлаб, Парандоз чўққиминан айланиб, Пангатдан тушиб Жўшнинг нарёғи, Чамбилбел дегич жой бор, ҳеч ким зиёрат қилмайдиган жой, отанг

қайсар одам, бориб зиёрат қилади, Фирқўкнинг изини ўпади, ёзнинг чилласида бир оқшом-икки оқшом ётибам қолади, ҳозир ётмаса керагу, лекин шундай айланиб Нуротага тушган бўлса ажабмас. Юрган-дир-да икки мўйлов йилқи санаши-иб, сеники кўпми, меники кўп деб.

Уста Тиркаш отасининг бўйинсаларидан, Муҳаммад оқсоқол ўлгач, шунга кўп суяниб қолган эди Қирғий.

Устанинг гапи ўғилга обдон боп тушди. Кўзининг олдига келтирди-қўйди отасини: кўлнинг бўйида, қамишзор ёқасига икки чол ўтириб олиб, қозонга сазан балиқни ташлаб билқиллатиб қайнатиб, Гўрўглининг достонидан айтишма-айтиш ўйнаб, нашавандлик қилиб ўтирибди. Йилқибоқарлар қўй сўяйликми, ё бирор юмшоқроқ улоқни тандирга бо-сайликми, деб қўл қовуштириб туришибди.

- Маккам тажик ўлди, - деди бир жиккакина, соқоли сийрак сариқ чол. - Аллазамонлар бўпкетди бунга.

Ўғил зўрға отасини тирилтирган эди-ю, шу чол қайтадан бўғиб тинчитгандек бирдан ёмон кўриб кетди уни. Зингил солиб қаради, бироқ танимади, ҳар ҳолда отасига яқин юрганлардан эмас эди.

У бўлди, бу бўлди - сариқ чол Маҳкам тожикни билмас чикди: ўғилнинг ичида чироқ ёнди. Қайда-сан Нурота деб йўлга отланар бўлди. Биров Парандоз, Ҳаётбошидан айланиб тоғнинг орқасидан, Можрим билан ўт, деди. От билан айлан, деди. Биров Жиззага тушиб автобусга ўтириб бор, деди. Биров от билан тўғри Кўшработга кесиб чик, деди: у ердан Нуротага автобус бор.

Шу таклиф маъқул келди, тузук-қуруқ манзилни ҳам ҳеч ким тайин айтолмади. Онаси Фозгонни кўп тилга олгич эди, нарёғида қўл бўлаймиш, қўлда ҳар бало бўлаймиш, ичида бир қуруқлик қамишзор бўлаймиш, тожикнинг отлари у ерда қишлайдиқан, деди. Лекин тожик ўн йил бўлди қадам узганигаям, ўлмаган бўлса, бориб кўр, ўша ёқда бурундан қоғон эшонлар кўп, шуларгаям бир учраб ром очир, ўзингга дам солдир, деди. Оқ йўл деб фотиҳа ўқиб дуо қилди.

Кичик кампир:

- Опкегин-да болам, отангди, - деб ёлворди.

Ўғил ўғай онага термулди. Кўзларига туйқус ёш инди.

- Майли, опкеламан, - деб отини шартта бурди-да, хўнг-хўнг йиғлаганча кетаверди.

Кампирлар бунда умид-ла ўғилга ишониб туришсин-да, гапни Нуротадан эшитинг.

Ўғил йўл юрди, йўл юрсаям мўл юрди, отни Кўшработга бойлаб, бир кеча ётди. Иккинчи кун кечин-ола автобусда Фозгонга тушди, пиёда юрди, сўради-суриштирди, бошини эгди, гадой бўлди, жой сўради, чой сўради, Маҳкам тожикни топмай тоза сарсонни чиқди. Бир раҳмдил чикди, ўзи чавандозман, деди, отангни эшитганим бор, кўлигинг бўлма-са, танкамда қўлга обораман, тожигингни топамиз, деди. Танкаси "УАЗ" машина экан, бир шилғирт экан, лекин қўлгача юриб борди.

Қўл бўйи, қамишзор, қоровуллар, гоҳида чўпонлар. Маҳкам дегани бор экан, лекин ўзбек экан, ўзбекнингга тоза туркманидан экан. У тожикни танийман деди. Бошқа тарафдан кепсан, Сентобдан ошиб келсанг йилқи уюрини кўрар эдинг. Жуда бўлмаса чўпонлари кўрсатар эди, деб ўкситди.

Ўғил ичидан эмранди. Не бўлди буёғи, деб гарангсиди, Маҳкам ўзбек чойдишда чой қайнатди, чайла-томда бир қур гапхона қилди, йигит бечора-

нинг дардини англаб раҳми келди, чўбирини бериб турмоқчи бўлди, лақмароқми, ё тириккроқми, орада бир айниб олди, кейин берар бўлди, опкелиб берасан, бермасанг сир кўрасан, палондай бўлиб ўласан, бурнинг қийшайди, кўзинг оқиб тушади, деб ваҳима қилди, нонни ушлатиб юз марта қасам ичириб жўнатди.

Йигит Сентобни айланиб келаман, деб сарсонни чиқди. Тоғ орасидаги тожиклар ўзбекчани деярли билишмас экан. Ағрайиб тураверади. Яна битта Маҳкам учради. Буниси тожик экану, бироқ бошқа экан, бир байталиб бор, бошқа отим йўқ менинг, деди. Лекин бойни танир экан. Ўзбекиям биларкан, уюрига борар йўлни қайта-қайта тушунтирди, адашсанг тикка шу ерга кел, деди.

Ўғил топди бойни. Бойни эмас, подасини топди. Отбоқарлар “бой шаҳарда, чоршанбагача кут, келади”, дейишди. Чиндан чоршанбада келди бой. Бунгача ич-этини еб ўтирди, оз-моз чўпонлар билан гурунг қилиб овунди. Балиқ, қирғовул овлади, ёввойи гоз қувди, ишқилиб, икки кечани ўтказди.

Маҳкам тожиги қариброк қолган чол экан, соқоли худди китобда ёзилганидай, кўксини ёпиб туради. Кўзи тийран, овози ўткир экан, қарилгини шу ёпиб тураркан.

- Отанг билан ўттиз йиллик биродар эдик. Гум бўлди, деб эшитган эдим. Охирги ўн йил тоғда, кўпинча кўпқарида кўришдик. Сабаби, иккинчи онангга мен сабабчи бўлган эдим. Охирги пайтлар сенинг онанг сезиб қолувди, боришдан тортиниб юрдим. Ҳа, энди, Қирғийга керак эди-да яна бир хотин: ғайратли эди-да, жувормак... Ори қаттиқ эди, бировминан ёвлашса ўчини олмай қўймасди. Бу офтобрўйда ундай синчи кишиям йўқ. Отга қараб нафас олишиданоқ сезарди зотини. Ҳозир миниб юрган қулуни гунан бўлиб қолгандир, бизди уюрдан ушлаб опкетди. Ёввойи тойни миниб, тоғдан ошиб ўзининг отини еталаб кетди. Бир минишда ўргатгич эди ҳар қандай отни. Тилини билармиди, бир бало. Биларсан, йигирма-ўттиз йилқиси бор тоғда, шуларнинг беш-олтитаси жайдари чиқар, қолгани бари зот, болам, бари зот.

Ўғил отасининг феълени билмасмиди, бу таъриф-тавсифларни биринчи марта эшитаётгани йўқ. Маҳкамбойнинг гап авзоидан гўё у отасининг қаерда эканини билади-ю, атайлаб гапни айлантираётгандек эди. Охири айтса керак, деб ўтираверди. Ийғи чиқиб кир бўлган дастурхонга тожик қушхалтадан икки косача туршак тўқди. Хуржуннинг бир кўзидан юпқадек буқланган иккита патир чиқарди. Патирнинг катталиги ўзиям бир қулоч келса ажабмасди.

Қулочкашлаб қайишқоқ пишган патирни зўрға синдирааркан:

- Биз тўқ, бола, сен ол, бу чўпонларди сухарисига шерик бўл, тоза тобинг қочибди-ку, - деди.

Ўғил туршакларнинг сап-сариклиги, тозалигини кўриб ҳайрон бўлди. Ўзиям ёнғоқдай семиз-семиз.

- Ол-ол, - деди Маҳкамбой ва ён киссасидан чиройли безалган носкодисини чиқараркан: - Сен ўзбеклар туршакни куртлатиб, томга тўкиб, лойга, тупроққа буркаб ҳеч яратмайсанлар, мана, буларни кўр, қандай, еб кўр, мазасини кейин айт, - деди.

Ростданам туршак бир мазали экан, бир мазали, ўғил очлигини сездириб дастурхондан бор туршакни тушириб, данагини бир уйим қип ташлади. Устидан қайишқоқ патирни чойга бўктириб урди. Қорни тирсиллаб давледи. Дам-бадам қамиш панасига бориб келаверди. Мезбон кулди.

- Ўзбек туршакни ейишнIAM билмайди-да, - деди. - Овқат эмас-ку бу, жўра.

Маҳкам тожик оғзига бир қултум совуқ чой олди-да дарчани очиб носини туфлади.

- Қирғий, баччагар қиёмат дostonчи, биласан-а? - деди қайтиб ўтираётиб.

- Достонни кўп ўқиғич эди, эшон бобомнинг китоблари, деб беш-ўнта китобни халтага солиб илиб кўйгич эди. Авлиёларнинг китоби бўлса керак, деб қарамаганман.

- Эшон бобонгники бўлса, Жуманбулбулники-да. Бир ўқиганини кўз юммай қайтиб айтиб бергич эди. Бир йили, унда ёшроқ эканмиз, Нуротадан, бизнинг уйдан чиқиб қизиқ-қизиқ билан Қоракиссадаги Раҳматулла бахшиникига борганмиз дoston эшитгали. Ўзимизга ўхшаган майдагина чол экан, Қирғий ҳеч қўймади Гўрўғлини айтинг, деб. Қурмағур бахши ўзиям ўттизлар дoston биларкан Гўрўғли ҳақида. Қирғий тамом сел бўлиб эшитди. Бир йиғлайди десанг, “ай, жўра, бу бир эртақ, турқинга ярашадиган ишни қил”, десам, яна сел бўлади. Раҳматулла бахши яна ийиб кетиб, “Рустам”ни, “Алпомиш”ни, ҳалиги Зулфизар пари ҳақидагини, Авазхон, Ҳасанхон - барини бир қатор айтиб берди десанг. Уч кеча ётиппиз, отанг икковимиз нашани қип ётиппиз, икки тандир нон едик ўзиям, нашадан кейин қорин мой билан янчмич ай кетади-да. Қирғийнинг ўзиям тўрт-беш дostonни ёддан биларкан. Эшон бобомнинг китобидан ёдлаганман деб Раҳматуллага айтиб берди. Бир эмраниб айтди энди, бахшиям қойил бўлди: қумқулоқ экан ошангиз, офарин, деди. Келатуриб йўлда хиргойи қияпти. Раҳматулла бахшиданам бир-икки дostonни ўзлаштирибди. Шунақа бир аломат-да отанг. Бундай одамлар камдан-кам туғилади. Элга оқсоқол бўлиш ҳазил гап эмас. Сен, мисол, ўзингнинг боланггаям мана бу фалончининг қизига уйлан, ё бўлмаса уришган одамнинг бўлса, яраш ҳозир, деб айтолмайсан. Ҳақкинг йўқ одамдай ийманасан. Отанг бундай қилмайди: айтганини қилдиради, қилдирмаса қўймайди. Одамгарчилигим зўр, гирромлиги йўқ, нафс учун бадном бўлганини ҳеч эшитмаганман. Уста, уddaбурон.

Ўғил отаси ҳақида кўп таъриф эшитган, аммо бу кишичалик ихлос билан тавсиф берганини бировдан эшитган эмас. Эшита туриб юраги орзиқди, отасини соғинди. Тўрт-беш кундан бери олинмай тиканак бўлиб кетган соқолини тирнай туриб ўйчан қотди. Йиғлагиси келди. Туйқусдан Маҳкамбойга: “отамни топиб берсангиз-чи!” дея зорлангиси келди. Шунча гапни билган одам жўрасининг қайдалигини ҳам биладигандек туюлди.

- Отамнинг жўрасисиз, отам десам бўлади сизни, - деди беихтиёр. Кейин нима дейишни билмай ўйланиб қолди. Бу одам билан биринчи бор ички сир бўлаётган бўлса. Барибир: - Энди нима қилсак экан, ота? - деб сўради ағрайиб.

Маҳкамбой ўғилнинг нажот истаб турган ташвишли кўзларига қараб қолди.

- Оромижон дўстим бор эди-я, аттанг, - деб булқиллаб йиғлаб қўя берди.

Ўғил учун энди нажот қолмади. Ўзиям йиғлади. Қирқ кундан ошди воқеага, аммо йиғламаганди, йиғласа уйидаги аёлларга суянч бўлолмас эди. Энди бу оламда бир ўзи, ҳеч бир ҳимоясиз қолгандек хўнграб юборди.

- Сен бундай қилма, бачам. Мен-ку, бирор жўяли насихат айтолмаганимдан тўлиб турибман. Ўзи кейинги кезларда тоза кўргим келиб интиқ бўлган эдим. Худойим кўнглимга солдим, бир-икки туш ҳам кўрдим, ҳайрон бўлдим, Қизилчада бир чавандознинг тўйида шундай бўпти, деб эшитдим. Оллоҳ раҳм қилсин, бошқа нажот йўқ, бола. Сен менга ўкиндинг, бо-

шқаларга бундай қилма. Айниқса, оналарингга. Сен энди ўша уйнинг устунисан. Худо раҳм қилган бўлса, омон бўлса, келиб қолар, агар келмас бўлсаям бундай ғариб юрма, отангнинг боласи бўл. Эл ичида ҳар хил одам бор: биров чиндан куяди, биров ичидан хурсанд бўлади, сен бундай бошингни эгаверсанг, яқин одамнинг ҳам сендан қочади. Мундай қил: Форишнинг тоғида Давир чўпонда ўн олтита йилкинг бор, Накуртда Сирилик чўпонда ё олтита, ё саккизта йилкиларинг бор, чўпонлар билан бориб муомала қилиб қўй. Ўзи йўқнинг кўзи йўқ деб, яна хомталаш бўп кетмасин. Тушундинг-а? Шундай қил. Элга аралаш. Отангнинг тутумини қил, кўрганлар отасининг ўғли, десин.

Ўғил биров сергак тортди. Турмушда ота ўрнини босиш масъуллигини ҳис қилгандай бўлди. Аммо айна пайтда отаси уйининг соябони, суянган тоғи эканини ҳам кўнгилдан туйди, хароб бўламиз агар омон келмаса деб ўйлади.

Кечкурун Маҳкамбой "ўғли"ни тўйдириб меҳмон қилди: чайла-томнинг шифтига осилган анча-мунча қоқ гўштнинг барини қозонга бостириб қовурди. Бир шиша "Ройал" деган спирти бор экан, қуйиб бермоқчи бўлди, "ўғли" ичмади. Бошқа ёқлардан гаплашиб чақчақлашишди. Ётар маҳали ўғил ноумид бўлмай деб тортини сўради:

- Шу, Нурота томонларда эшон кўп дейди, ота, бирор яхши ром кўрадиканям борми?

- Ром харом нарса, болам. Бу бир. Иккинчидан эшонлар фол кўрмайди. Ўқиб кўяди, дуо қилади, дам солади. Касал тузатадиганлариям бор. Иккита мўлтонни бор, номи чиққан. Қирғийни икковиданам сўраб кўрганман. Узоқда, қоронғуда, дейди.

- Ишқилиб тирик дейдими?

- Тирик дейди. Лекин ҳеч эшитганинг борми фолбин бирор йўқолганни мана деб топиб берганини. Жин-ажиналарнинг васвасасига ўйнайди бари. Қуръонда, ҳадисда қораланган бу нарса. Агар фол очирмасам бўлмайти десанг, мўлтонларга, бошқаларга обораман, лекин фойдаси йўқ. Тавба, қандоқ қилиб типпа-тик юрган одам изсиз гум бўлса, шунақасиям бўларканми?

Маҳкамбой бир оз жим ётди. Кейин ўгирилиб ўғлига:

- Отанг бировга қаттиқ гапирса, гапирар эди, лекин қасдлашмас эди, чунки манфаат юзасидан кек сақлайдиган одати йўқ эди-да, — деди.

- Деви бор эди, дейишади, гапиришга гапирар эди, лекин ёқасидан олмас эди, айтганингиздай хусумат қилмайди-да.

У "хусумат қилмас эди" деса, йўқ одамни гапиргандай чиқмасин деб шундоқ, ҳозирги-келаси замон феълига мослаб якунлади. Сўнг хўрсиниб ўйга чўмди: йў-ўқ, душманликдан бўлмагандир, ишонгинг келмайди, одамнинг бирор ишгаям қўли бормай қоларкан, ҳозир шу ерга келиб қолса борми?

- Хўш, тожик, бормисан, деб кириб кеп қолса-я, - деди Маҳкамбой худди "ўғли"нинг хаёлини ўқиб ўтиргандай. - Суюнчига шу чўбирингни опқолар эдим.

- Бу омонат, - деди ўғил. Кимники эканини айтгиси келмади.

Маҳкамбой йўлда чарчаган экан, туриб чироқнинг пилигини пасайтирди.

- Ўчирсам нима дейсан, ҳеч ёруғда ухлаёлмайман-да.

- Ўчириб, ўчираверинг, - деди ўғил ҳам ва тесқари қараб ётиб олди. Лекин ухлаёлмади, тонгга яқин қотиб ухлабди.

У Маҳкамбойнинг азон чақирганини ҳам эшитмади, пинак қоқмай мушукдек ётаверди.

Бой чўпонлар билан айвончада чойидиш қайнатди, емхалтага беш ҳовуч арпа солиб йилқисининг бошига илиб келди. Охири меҳмонни туртиб уйғотди.

- Туринг энди, чошгоҳ бўпкетди, меҳмон.

Меҳмон бошини бир кўтариб, керишганча тагин чўзилди. Устига ташланган яланг кўрпача тагида тиришиб ухлабди. Эснаб керишди, тагин бошини ёстиққа қўйди, кўзлари секин юмила бошлади. Чўпонлардан бири кирди-да:

- Хў, меҳмон, чой қайнади, туринг, - деб уйғотди.

Уйда бўлганда ё хотини, ё онаси уйғотган бўларди. Отаси ўзи уйғотмасди, агар туравермаса, онаси оладиганини оларди Қирғийдан. Бу ер мусофирхона. Ота уй эмас. Иззатини болиши керак одам.

У йўл жабрининг бу қадар оғирлигини шунгача деярли ҳис қилмаган экан. Чўбирни қайтиб эгасига опкелгунча бўлари бўлди: чоти яғир бўлиб кетди. Тагида қалинроқ жабдуқ тўшаб олмабди.

Ҳалиги чўпон ўзида йўқ хурсанд кутиб олди. Икки кун кечикканига отдан айрилдим, деб пушаймон бўлиб ўтирган экан.

Ўғил энди Қизилчага пиёда йўл юриб қайтди. Ундан бир юк машинасига илашиб Нуротанинг йўлига, сўнг қийналмай Кўшработга етди. Бу ерда тонг оттириб уйига жўнади. Пешин намоздигарга оққанида уйининг устидаги тикка қиядан ошиб тушарди. Айбдордай эди: ҳамма кутаётган отани "опкелмаётган" ди.

Аскар қайтгандек бўлди ўзиям.

У ҳамманинг олдида қарздор эди гўё.

Ўғил қарзни узолмади - жўяли бир гап ҳам айтмади, "тақдирга тан бериш керакми дейман" деди онасига. Она хўрсинди. Узоқ тек қотди. "Халққа нима дейсан?" Ўғил ҳам узоқ ўйланди. Аросат азобида қолди. Эрталаб тоққа равона бўлишни ўйлади. Маҳкамбойнинг айтганларини қилсам, тўғри бўларкан, деган қарорга келди. Боз устига мана бу танглиқдан бир-икки кун тагин қутулгандек бўлади. Кейин Худо пошшо.

Эрталаб чой ичар маҳали участкавой келди.

Уйга кирмади. Анови кундаги қоғозини чўнтагидан чиқариб ёза бошлади.

- Жўра, амаким бирор киши билан хусуматлашмаганмиди?

- Эшитмаганман.

- Ўша куни биров билан уришмаганмиди?

Ўғилнинг ҳам ори келди, ҳам ғазаби кўзиди:

- Шундан бошқа нарсагаям ақлинг етадимми ўзи ё миянғ шунга келиб тормозланиб қолганми?

- Мендаям началство бор, оғайни, билдинг, сўрайди улар нима бўлди деб. Сообшения бўйича дело кўзгалган. Сен бўлсанг на ариза берасан, на тузук гапирасан одамга. Мана, эртага жиноят қидирувнинг бошлиғиям келади, уям шуни сўрайди биринчи, жуда бўлмаса психический касаллиги бормиди, деб сўрайди.

- Уйда вино тугаган, командир. Энди биратўла отам топилганда келасилар, узоқ йўлга терговчиам келиб ўтирмасин, илтимос силардан.

- Сенинг винонгга зор бўлиб келармиди келса. Берганинг билан ичмайдиам, ана кўрасан. Майна қиласан одамни! Миннат қилаётган бўлсанг, пулини тўлайман.

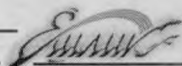
- Миннатам қилмайман, виноям бермайман, бўлдими, каллани қотирмасанглар бўлди. Етадимми?

- Яхшиликниям билмайди бу гўрсўхта.

Милиса жаҳли чикди шекилли, бу гал мотоциклини жойида ўт олдириб патираганча сойга қараб ғойиб бўлди.

Шу билан Қирғий қиссамизни тўхтатиб турайлик-да, гапни бошқа ёқдан, аниқроғи Тошкент деган шаҳри азимдан эшитинг.

Давоми келгуси сонда.

Сулаймон ШОДИЕВ

ЭРКАМАНАР САБОЛАР

Хаёл етакласа сен томон, эй ёр,
Яна келдингми деб берурсан озор.
Мен бир фақир жонман, не гуноҳим бор,
Севиб қолган бўлса кўнгул, не қилай?

Рўзгоримда ҳар кун шул ғаму ғавғо,
Наҳот оламда йўқ ўзга ҳеч савдо.
Сенга шайдо бўлган шу кўнгул, шайдо,
Севиб қолган бўлса кўнгул, не қилай?

Ул сендан завқланур, жонда роҳат йўқ,
Ҳолимдан беҳабар, менда тоқат йўқ.
Жонга бундан ортиқ алам, офат йўқ,
Севиб қолган бўлса кўнгул, не қилай?

Зулфинг толасидан қур энди дорни,
Олар бўлсанг ол бу жони фигурни,
Менми бу ранжитган сен гул узорни,
Севиб қолган бўлса кўнгул, не қилай?

* * *

Дунёнинг ишлари тугарми, қачон,
Мудом безовтасан, дилинг ҳам вайрон.
Саҳардан шомгача югурган эй жон,
Бир дам ёнимга кел, дийдор ғанимат.

Тушдай ўтиб кетар асри найсонлар,
Ортига қайтмагай учган пайконлар,
Бизнинг умрлардан сўйлар хазонлар,
Бир дам ёнимга кел, дийдор ғанимат.

Ялпи бутун бўлмас одам мучаси,
Фурсат қўлидадир умр ғунчаси.
Бераҳм ҳаётнинг бу тушунчаси,
Бир дам ёнимга кел, дийдор ғанимат.

Агар инонмасанг сўзимга, кўра,
Сочлари оқарган дунёдан сўра,
Дунё бу - жонларга тўймаган ўра,
Бир дам ёнимга кел, дийдор ғанимат.

Меҳр соғинчларда, меҳр кўздадир,
Беминнат парча нон, чимдим туздадир,
Балки у Сулаймон айтган сўздадир,
Бир дам ёнимга кел, дийдор ғанимат.

* * *

Юз жамол ичра жамолинг ўзгача,
Ақлу ҳуш, тўлғин камолинг ўзгача.

Навниҳоллар кўп ҳусн бўстонида,
Сарв янглиғ ул ниҳолинг ўзгача.
Ол дудоқлар узра хол кўрганму
Ол дудоғинг узра холинг ўзгача.
Нозлисан маҳзун хаёл сурганда ҳам,
Сухбатинг ҳам қийлу қолинг ўзгача.
Дона-дона сўзларингдан бол томар,
Эй шакарғуфтор, болинг ўзгача.
Мен кўриб бир ҳолга тушгайман мудом,
Бир демасан: “Нега ҳолинг ўзгача?”
Бу паришонлик хаёлингдан, гулим,
Чун сенинг фикру хаёлинг ўзгача.

* * *

Излаб-излаб ёр изларин
Тополмадим, ёронларим.
Йўлда ёрсиз ёлғизланиб
Чополмадим, ёронларим.

Дилда тугаб сабру қарор,
Ҳолдан тойиб, кетиб мадор,
Кўзимда ёшим шашқатор,
Ётолмадим, ёронларим.

Мен бундаю ёр андадир,
Ёрим эмас, жон андадир,
Билмайди ёр ёнмоқ надир,
Айтолмадим, ёронларим.

Кўрдим ситамлар қанчасин,
Ютдим аламлар барчасин,
Кўнгил узиб, дил дарчасин
Ёполмадим, ёронларим.

* * *

Саболар, бу саҳар чоғи ёримни кўрмадингизму,
Бу дунёда менинг йўқу боримни кўрмадингизму.
Севар эрди чаманлар сайрини танҳо саҳарларда,
Ёноғи лолалар янглиғ норимни кўрмадингизму.
Қаро кокулларин икки ўриб юрмакни хуш кўрган,
Алар ҳар толаси кўнгул торимни кўрмадингизму.
Қадам кўйса оёғи остида гуллар бўлар пайдо,
Ўшандоқ хуш чаман ё гулзоримни кўрмадингизму.
Кутарман борича умрим дегувчи эрди-ку ёрим,
Ўзи ҳам мен каби менга зоримни кўрмадингизму.
Бу тонг хуршеди тобондек насиб бўлгайму дийдори,
Менинг кўнглимни олган дилдоримни кўрмадингизму.
Сабр-ла тоғ каби турибман не замонларким,
Оқарди сочларим, бошда қоримни кўрмадингизму.

Абдуқайюм ЙЎЛДОШЕВ

ЗАЛОЛАТ

Қисса

МУАЛЛИФДАН: Яқинда ҳуқуқ мавзусида ёзиб юрадиган журналист биродарим мардикор бозорида иш олиб борган жиноий гуруҳ фаолияти тергов қилинаётганини айтиб қолди. Ростини айтсам, унчалик ишонмадим. Ахир, мардикор бозори қайда-ю, жиноий гуруҳ қайда! Аммо журналист ошман бўш келмасдан, ўзининг айтганида қатъий туриб оларкан, бу ишда асосий гувоҳ бўлиб қатнашаётганлардан бири ўзининг таниши эканини қистириб ўтиб кетди. Бу таъкидга ҳам унчалик эътибор бермагандим. Аммо лоқайдлигим ғашини келтирган чоғи, биродарим кутилмаганда шу Илёс исмли гувоҳни бошлаб келиб қолса бўладими! Гурунг орасида воқеа тафсилотлари билан қизиқдим. Илёс тортиночқоқ, камтарингина йигит экан, баъзи мулоҳазалардан кейингина бошидан ўтказганларини қисқачароқ ҳолда, анча қисиниб-қимтиниб гапириб берди. Ушбу с.ддагина баён мен учун анча ҳаяжонли кечди. Кечга довр эшитганларим таъсирида юрдим ва ниҳоят баъзи исмларни ўзгартирган ҳолда барини қоғозга тушириб қўйишга уриндим.

"ВОЙ, ОЛМА!.."

...Ишда куни билан бежиз кўнгли ғаш бўлиб юрмаган экан: у "дом" томон бурилган заҳоти ўзи ижарада турадиган олтинчи қаватдаги хонадоннинг шу томонга қараган ҳар иккала деразаси зим-зиё зулмат оғушида эканини кўрди. Бошқа, чироқлари порлаб турган уйлар олдида бу манзара жуда хунук кўринаркан: баайни хонадондан марҳум чиққандай.

Бу беўхшов ўй Илёснинг этини сескантириб юборди. У чўнтагидаги икки дона қаттиқ конфетни маҳкам чангаллаганча тишларини синдириб юборгудай даражада қаттиқ бир-бирига ботирди ва одатдагидай эшикларни ланг очилиб ётган, ичида чироғи кўпориб олиб кетилганлиги боис нимаси биландир қоп-қора лаҳадни эслатадиган лифтга нафрат билан қараб қўйганча олтинчи қаватга судралиб чикди. Йўлакча ҳам ҳамшишадагидай қоп-қоронғи эди, Илёс асабий тарзда пайпаслаб кўнғироқ тугмачасини излаб топди ва беихтиёр одатдагидай уч маротаба қисқа-қисқа босди: "Мен кел-дим...". Фақат ичкаридан бир сас эшитилавермагачгина Илёс кўчада кўрган манзарасини эслади ва алам ичида эшикни аввалига тақиллатди, сўнг эса сабри чидамасдан гурсиллатиб уришга тушди.

Аввалги пайтлар бўлганда-ку, индамасдан эшикни калити билан очиб кириб кетаверган бўларди-я. Аммо ўз-ўзига ваъда бериб қўйган-да.

...Ўшанда ишхонада ўтган камтарингина туғилган кун базмида бир амаллаб иккита қил-қизил олмани чўнтагига солиб қўйган эди. Ўзиям то базм тугагунча иссиғи чиқиб юрди - баайни ҳамма унинг дўппайиб қолган чўнтагига қараб-қараб қўяётгандек. Ахийри, ўтириш тугар-тугамас, шоша-пиша кўчага чиққан маҳалигина сал энгил нафас олди ва завод ёнидаги кўчани кесиб ўтасола уй томон ошиқди.

Ў, у маҳаллари ҳали Илёсنى мағрурлик, бугун бўлмаса эртага ишим юришиб кетади, деган ишонч тарк этмаган эди. Гўё тезда, жудаям қисқа муддат ичида недир мўъжиза юз беради-ю, Илёс бирданига уйли-жойли бўлиб қолади, қўлиям пул кўради. Ана ўшанда... ана ўшанда тор, эгаларининг феъли ундан-да тор ижара уйларга тупурадио, ўзининг уйига, ўзининг кўрғонига кўчиб ўтади!

Илёс эшикни жуда эҳтиёткорлик билан, овоз чиқармасдан очди ва қоронғи йўлакда туфлисини аста ечгач, оёқ учидан биргина чироқ ёниб турган ошхона томон юрди. Ў, Илёс "ҳўжайин" деб атайдиган қаримсиқ, мумсиқ, тишлари саргайиб кетган, доимо "квартирантлар чироқни кўп ишлатиб қўяди" деган ваҳимада юрадиган, ҳар ойнинг биринчи числосида ижара пулини олишга келганида ҳам ток ортиқча ишлатилганини айтиб мингирлайверадиган, ёш келин-куёвга токни иқтисод қилиш нақадар зарур эканлигини тинмай такрорлайвериб жондан тўйдириб юборадиган (ҳолбуки, чироқ пулини ижарадорлар тўлашарди), булар йўғида уйга ке-

либ, сўнг бирон хат-пат қолдирса ҳам албатта битиги охирида "Чироқларни ўчириб қўйишни унутманглар" дея алоҳида эслатиб қўйишни асло ёдидан чиқармайдиган (ўз навбатида, Илёс уй-чироқ пулини тўлаб қўйдим мазмунидаги жавоб хатини қолдириб кетаркан, мактуби охирида албатта "Ҳамма чироқларни ўчириб қўйдик" деб таъкидлаб қўйишни унутмасди), кўзи яхши кўрмагани боис Илёс жаҳли чиққанда "кўр" деб атайдиган қарияни ҳаттоки ўйлаганда ҳам эти сесканиб кетадиган Барно кечалари уйнинг фақат битта чирогини ёқиб ўтиришга одатланганди. Фақат Илёс қайта-қайта тайинлайвергандан кейингина, ҳеч бўлмаса эри кеч қоладиган кунлари уйнинг иккита чирогини ёқиб қўйишга ўзида куч топадиган бўлганди.

Ўшанда... ўшанда кўклам эди, рўзғорда ҳар куни ишлатиладиган нарсаларнинг нархи кўтарилган пайт эди. Аксига олиб пиёз жуда қиматлашганди, аччиқнинг нархи ошди - қолганларининг баҳоси ҳам осмонга сапчиши одатий ҳолга айланганди. Хуллас, чўнтагидаги олмани маҳкам ушлаган Илёс аста ошхонага мўраллади ва одмигина палос устида ўтирган Барнонинг пиёз арчиётганини кўрди. Қоронғуликда турган Илёс хотинини бемалол кузатиши мумкин эди. Юзига энди-энди доғлар тоша бошлаган Барно битта ўртача катталиқдаги пиёзни арчиб бўлгач, негадир тикилиб туриб-туриб, салмоқлаб ҳам кўргач, ярмини кесиб олиб бир ликопчага тўгради. Сўнг, тўғралган пиёзга яна бир муддат иккиланиб қараб қолгач, олиб қўйган яримта пиёзни қайта-қайта кўлига олди ва яна иккиланиб туриб қолди. Ниҳоят бир қарорга келди чоғи, келинчак журъсизлик билан пиёздан яна озгина кесиб олди. Ана шунда Илёс хотинининг миждаларига ёш қалқиб чиққанини кўрди... Илёс бу пиёзнинг аччиғидан дея ўзини ишонтиришга уринди, аммо кейинги лаҳза Барнонинг пиқиллаб йиғлаб юборганини кўргач... бу ожизлик, алам, йўқчилик дарди оқибатида туғилган кўз ёшлар эканлигини англади.

Ў, қандай мағрур эди Барно! Қандай ўзига тўғ оиладан эди Барно! Шу... заводда дурадгорлик қилиб юрган йигитга кўнғил қўйди, унинг орқасидан шаҳарга келди! Шу кунга довр бирон марта бўлсин йўқчиликдан нолимади! Бирон марта бўлсин эрининг камхаржлигини юзига солмади! Шундай муниса, маъсума эди бу Барно! Илёснинг уй олиш режалари ҳақидаги чўпчакларини ёш боладай мириқиб эшитадиган, ўзининг икки юз чақирим оилсаги уйига борганда ўн килолаб туршагу майизларни кўтариб келишдан уялмайди-ган, аввалги ижара уйларида Илёс меҳмонхонада турган сервантнинг у ёқ-бу ёғини тузатиб қўйгану, эртаси куни балозқазодай бўлиб етиб келган ҳўжайин "Импорт сервантими расво қилсан! Соққасини тўла!" дея айбонаннос солиб турган бир пайтда индамасдан бармоғидаги тўй олдидан ўзи сотиб олган энликкина никоҳ узугини чиқариб берган Барно мана энди ярим дона аччиқ пиёз устида пиқ-пиқ йиғламоқда эди...

Илэснинг юраги орқасига тортиб кетди. У ҳаммасини илғаб турар ва айна пайтда буларнинг бари ёлғон, мен адашарман, холос, дея ўзини ўзи ишонтиришга уринарди.

Илэс аста сирғалиб ташқарига чиқди.

У эшикни секингина кулфлагач, йўлакда туриб бир-икки бор туфлисини қоққан бўлди, сўнг ёлғондан бўлсаям йўталди, ана шундан кейингина эшикни атай шовқинлироқ очиб ичкарига кирди. Ошхонадан югуриб чиққан Барно чироқни ёқаркан, одатдагидай хурсандлик билан:

- Яхши келдингизми? - дейишга уринди.

Илэс хотинининг қизаринқираган кўзларига ер остидан қараб кўяркан, бир нима деб минғирлаган бўлди ва шундан кейин индамасдан чўнтагидаги иккита қип-қизил олмани чиқарди.

Олмалар оддийгина эди. Унчалик карсиллаб ҳам турмасди, билъакс, андаккина сўлиган ҳам эди. Аммо уларни кўрган заҳоти нечукдир кўзлари ёниб, тилла топган гадодай ҳаяжонланиб кетган Барно туйқусдан:

- Вой, олма!.. - дея қичқириб юборди ва (сира кутилмаган ҳол!) тезликда уларни эрининг қўлидан деярли юлқиб оласола ўзини ичкари хонага урди.

Бундан ажабланган Илэс аста хотинининг орқасидан кирди ва Барнонинг қоронғиликда олмани ютоқиб-ютоқиб еяётганини кўриб аввалига оғринди. У ҳеч қачон хотинини иккита сўлиган олма учун бу қадар телбаларча шодумон бўлади, деган хаёлга бормаганди.

Шу ўй оғушида кайфияти баттар тушиб кетган Илэс йўлакка чиқиб, устидаги костюмини ечаркан ва афтидан олмаларни еб бўлган ва нафси андак ором олган хотини орқасидан чиқиб келгани сезди. У Барнога дакки бериш ниятида шу томонга қайриди. Аммо эшик кесақисига суянганча эрига чексиз миннатдорчилик билан, кўзлари чақнаб, ҳам ўз қилигидан ўзи уялганидан бўлса керак, қип-қизариб кетиб қараб турган Барно лаблари титраб кулимсиради ва кўзларини олиб қочганча:

- Раҳмат... - деди. - Неча кундан бери айтолмай юргандим... Шундай пайти... шундай пайти... - Жувоннинг овози титраб кетди. - Шундай пайти бошқаларга ўхшаб кесақкамми, тошгами эмас, қиммат олмага... бўлиб... Билган экансизда...

Илэс аввал эсанқираб қолди, сўнг пешонасига бир мушт ургудай даражада ўзини ёмон кўриб кетди. Тирикчилик ташвиши деб юраверибдию, бу ёқда хотинидан бир оғиз сўрамапти-я, кўнглинг нима тусаяпти деб...

Аммо эр эмасми, сир бой бергиси келмади.

- Сезмай ўлипманми... Эртага Бахмалнинг беш юлдуз олмасидан бир сумка олиб келаман. - Илэс хотининг сесканиб кетганини, безовталаниб қолганини кўрди ва Барнони хотиржам қилиш учун гапнинг иккинчи ярмига ҳам ёлғон қўшди: - Бир журам бозорга бир мошин опкелган экан, бугун обкет деганди, эриндинг.

Ҳа, ўшанда Илэс ёлғон ваъдасининг устидан чиқди - қарз-ҳавола қилиб бўлсаям тўрт-беш қило Бахмал олмасидан опкелди. Қип-қизил. Серсув. Карсиллаб турибди ўзиям. Қарасанг бас, оғзингнинг суви келади. Ў, ўшанда Барнонинг еру кўкка сигмай хурсанд бўлганларини, кечалари эрини маҳкам кучган қўйи титраб-қақшаганча сўзсиз миннатдорчилик билдирганларини, ўзиям уч кун нон ўрнига ҳам, чой ўрнига ҳам карсиллатиб олма еганларини унутиб бўладими... Бироқ Илэс бошқа нарсани ҳам унутолмади: яримта пиёздин тўғрайми-тўғрайми деб иккиланиб турган, сўнг ўз ҳолидан ўзи изтироб чеккан ҳолда юм-юм йиғлаётган Барно. Илэс ана шундан кейин уйни ҳеч қачон ўз калити билан очиб кирмасликка ўзига ўзи қасам ичди, калитини ҳам Барнога топшираркан, "Ишда йўқолиб қолиши мумкин", дея яна бир ўтрик тўқиди. Айна пайтда "Сен энди доим уйда бўл, иш излаб ҳам юрма, барибир бу аҳволингда биров сенга иш бермайди, менинг ишдан вақт-бемаҳал қайтишим бор", деб ҳам қўйди.

"Биз ҳам кичкина одам эмасмиз..."

Илэс муздай эшикка қулоғини босди. Ниҳоят ичкаридан Барнонинг оғирлашиб қолган қадам саслари эшитилди.

Илэс хотинининг одатини билади, қолаверса бунга ўзи

ўргатган, яъни эшик кўнғироғи жиринглаб қолганда ҳам ҳудабехудага овоз беравермайди. Ахир ижарада яшагандан кейин сал эҳтиёт бўлиш ҳам керак-да, ким билади биронтаси ЖЭКдан келадики, газданми, маҳалладанми. Уларнинг барисига тўлов қоғозларини кўрсатишу ижарада вақтинча турганлигини исботлаганинча она сутинг оғзингдан келиши аён. Бунинг устига Барнога ўхшаган тортинчоқ жувонга. Энг ёмони Барно ҳали прописка деган балодан ўтмаган. Илэс қизиқ устида хотинининг паспортини қишлоқдаги рўйхатдан чиқариб келаверган экан. Бу ерга келиб эса жуда катта хато қилганини билди: ҳатто ўз жуфти ҳалолнинг қайддан ўтказиш деярли мумкин бўлмаган иш экан. Бунинг устига, Илэс бир пайтлар заводга кирганида паспортини қайддан ўтказган ётоқхона аллақачон бир фирма-пирмага сотилиб кетган, яқинлашиб қолса бас, у ерда ўтирган янги маъмурлар Илэсга зудлик билан пропискадан чиқиб кетиш шартлигини, акс ҳолда милицияга бериб юборишларини айтиб дўқ-пўписа қилишга тушиб кетарди. Ҳатто ўшандай қаққонлардан бири заводга кунда-кунора бориб асабини бузгани етмагандай, бир кун ижарада турган уйини ҳам топиб келиб, "Уч кун ичида пропискани ўчирмасан қаматиб юборамиз!" қабилидаги ваҳимали даъволар билан бечора Барнонинг юраги ёриб кетипти. Табиийки, бундай шароитда яшаш жойидан маълумотнома олиш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. Бу эса бами-соли занжирли реакция сингари ҳамма нарсага ўз таъсирини ўтказмай қолмади: Барнони бирон жойга ишга қабул қилишмади, маҳалладан ёрдам пулини олишнинг ҳам иложи бўлмади, энг ёмони эса Илэс хотинини пуллик шифохонага олиб боришга мажбур бўлди. Балки буларнинг бари сабаб бўлгандир, ҳар нечук, Илэс кўни-кўшнилари билан борди-келди қилишни ёқтирмайди, Барно бир-икки бор бундай алоқаларга рағбат билдирганда ҳам ошқора рўйхўшлик билдирмаган. Ёшгина жувоннинг кун бўйи тўрт девор орасида ўтириб сиқилиб кетишини сезса-да, бундай муносабатларни то алоҳида уй олиб, одам қатори яшай бошлангунга қадар унутиб туришга аҳд қилган...

Шуларни ўйлаб юраги баттар сиқилган Илэс хотинининг эшик ортида нафасини ичига ютиб турганини сезди ва:

- Бу мен, - дея овоз берди.

Калит шикирлади, зулфин туширилди ва эшик очилди. Илэс қоп-қоронғи зулматга меровсираб тикилиб қолди.

- Яхши келдингизми...

- Келдим... Нега светни ёқмадинг?

- Анави... токдан келиб ўчириб кетишди.

- Нега? Пулини тўлаганмиз демадингми?

- Айтдим... - Барно иккиланиб қолди. - Квитанциясиниям кўрсатдим. Алдаясанлар деб бақириб берди... Кейин ўчириб кетди...

Илэс туфлисини ечиш учун эгилган жойида қотиб қолди. Беихтиёр "Квитанцияни кўрсатиш шартми?" деб айтмоқчи бўлган жойида тилини тишлади. У олдинги сафар ток пулини тўлаганида тўлдирган квитанциясидаги ойлар санасини ўзгартириб, яна уч ойга пул тўлагандек қилиб қўйган, лекин бу айёрлик шапқур уй эгаси учун мўлжалланганди, токи у ҳеч бўлмаса икки-уч ой овозини ўчириб турсин. Шўрлик Барнога эса олдиндан пулини тўлаб қўйдим деганди. Ўзиям, гўё ростдан пулини тўлаб қўйгандай юраерибди. Мана, ёлғоннинг миси қичди.

Илэс бир амаллаб томоқ қирди ва туфлисини ечиб, қаддини ростларкан, бепарвороқ оҳангда гапиришга уринди:

- Адашишган-да. Эртага ҳал қиламиз. Э, тўхта-тўхта... Гугуртгни олиб чиқ-чи.

Илэс эслади: қайси бири йили "дом"да турадиган бир ўртоғиникига борганида худди шундай қилиб ўчириб кетилган чироқни биргаликда ёқишганди.

Илэс эски шиппакни оёғига иласола қайтиб подъезд майдончасига чиқди ва гугуртгни ёқиб ток ҳисоблагич қурилма турган темир яшикни очди. У янглишмаган эди: счётчик тепасидаги тўртта қаварик тугмача пастга туширилган эди. Илэс яхшилаб қаради: муҳр босилган қоғоз ёпиштириб кетишибди, холос; ҳеч қанақанги сургуч-пургуч кўринмади. Илэс таваккал дея тўрттала тугмачани ҳам юқори кўтарди. Ва худди шу лаҳзада уйдан Барнонинг:

- Ёнди! Ёнди! - деган ҳаяжонли овози эшитилди ва аф-

тидан, жувон чапак ҳам чалиб юборди шекилли.

Илёс хонадон томон ўтирилди ва дарҳақиқат, йўлакча бир тутам нур тушиб турганини кўрди.

Илёс темир эшикчани қайтадан зичлаб ёпиб уйга кираркан, йўлак чироғини ёқди. Нурдан кўзлари қамашиб кетган, қувончидан ўзини кўярга жой тополмаётган Барно андакки-на эркалидан деди:

- Бало экансиз-ку, дадаси...

Яқин орадан бери айтилаётган бу сўз баданини жимирлатиб юборган Илёс оғзи қулоғига етиб илжайди ва хотинига жавобан ўхшатиб жавоб қилмоқ қасдида бир амаллаб лабунжини йиғиштириб оларкан, атай жиддий оҳангда гапиришга уринди:

- Биз ҳам кичкина одам эмасмиз! Авлодларимиз жа-а катта одамлар ўтишган. Так-што бундан кейин биз билан сал ўйлашиб гаплашинг...

Барно қиқирлаб кулиб юборди. Шу билан кўнгилни хира қилиб турган ташвишлар доғи ёмғирда ювилгандек исиз йитди-кетди чоғи, қорни қаппайиб қолган келинчақ сал эгинликлар, эрининг бўйнидан кучиб олди...

Хотинининг назарида ҳаҳрамонлик бўлиб туюлган ишни амалга оширганидан ўзи ҳам хурсанд бўлиб кетган Илёс бир яйради, бир яйради.

Шу оқшом ўзига хос оилавий байрам бўлди-ёв. Аввалига қаттиқ конфетни маза қилиб чойга ботириб ейишди. Сўнг навбат нон паловга келди. Негадир иштаҳаси очилиб кетган Илёс хотинига шерик бўлди. Қувончу ҳаяжон таъсиридами, Илёс келгусига мўлжаллаган режаларини айтаверди, айтаверди, Барно эса кўзлари қақнаган ҳолда уларни мириқиб эшилтаверди, эшилтаверди. Илёснинг назарида, арзимаган иш, яъни ўчириб кетилган чироқни қайта улагани хотинининг олдида ўзининг обрўйини жуда ошириб юборган эди. Мана шу кайфиятни сақлаб қолиш, мана шу ишонччи кучайтирмоқ қасдидами, хотини пишиллаб ухлаб қолгандан кейин Илёс ўзича анча режалар тузиб чиқа бошлади. Уларнинг ичида энг ишончлиси мардикор бозорига чиқиш бўлиб туюларди. Эртага шанба. Демак токни текширишга келишмаса керак. Демак Илёснинг ихтиёрида икки кун вақт бор. Тўғри, Илёс ҳар шанба-якшанба беш бекат наридаги станцияга пиёда бориб, вагонларда келган юкни туширар, ишқилиб, уч-тўрт сўм топиб келарди. Бироқ кейинги вақтларда юклар мунтазам келмас, шу сабабли баъзан кун бўйи сарғайиб ўтиришга тўғри келарди. Ана шундай пайтлари Илёснинг кўп шериклари мардикор бозорини мақтаб қолишарди.

“Бўлди, тамом! - деган қарорга келди ахирини Илёс. - Икки кун мардикорчиликка чиқаман. Чироқ пули, гўшт, картошка-пиёз, мой... Қани энди икки кунда ўн мингча ишласам. Уйда.. уйда яна байрам бўларди-да ўзим. - Илёс ширин тамшаниб қўйди. - Барногаям пудра-мудра олардим-да, ёстигининг остига яшириб қўярдим. Кейин “Ие, анави дўппайиб турган нарса нима?” дердим. Барно мундай қарарди-ю... кейин бўйнимдан маҳкам кучоқлаб оларди...”

“БЕШ МИНГДАН! ҲАР БИРИМИЗГА!..”

Аммо ҳолва деган билан оғиз чучиб қолмас экан. Илёс тонг сахарда келиб, мардикор бозоридаги издиҳомни кўрган заҳоти бунга ишонч ҳосил қилди.

Эҳ-ҳе, кимлар йўқ эди бу ерда. Кетмону белкурагини елкасига кўтарганлар, андавасини қопга солиб олганлар; соқоли ўсганлар, ирkit либосдагилар; бир шиша вино учун кун бўйи ишлашга тайёр алкашлар; тўртта нон учуноқ одамни сўйиб кетишга тайёрлиги ҳиссиз боқишларидан билиниб турган жиноятчилар...

Бунча ишга талабгорни кўраман деб ўйламаган Илёс аввалига шошиб қолди. Бироқ энг оғири - ўрганмаган одам учун ишга ёлловчини топиш экан. Бирон машина ёки мижоз келса бас - бу издиҳом гувиллаб машина ёки ўша одамнинг атрофини ўраб олади. Ари уясидек тинмай гўнғиллашгина эшитиладиган бу савдода нима бўлапти, нима қолапти - аниқлашнинг илоҳи йўқ эди. Ҳар қалай, савдо пицца керакки, орадан бир неча дақиқа ўтгач оломон орта чекинар ва уч-тўрт бахтиёр мардикор гердайганча мижоз машинасида ёинки етовида қайгадир йўл оларди. Қолганлар эса уларнинг ортидан ҳавас ва ҳасад билан қараб қўйишаркан, навбатдаги

мижознинг йўлига оч бўридай термулишга ўтишарди.

Илёс деярли уч соат мобайнида бирон харидор ёнига ҳатто яқинлашолмади ҳам. Издиҳом дарҳол уни четга суриб ташлар, бақириб-чақирину, туртишларга ўрганмаган Илёснинг ўзи эса олдинга ўтиб олишнинг уддасидан чиқолмасди. Устига устак, Илёснинг эътибор беришича, аксар иш топган мардикорлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб ҳаракат қилишарди. Яъни гуруҳнинг бир қисми ичкарига бегонани киритмай, харидорни ҳалқа шаклида ўраб олар, гуруҳ бошлиғи эса савдонини пишитарди. Алами келганлар гуруҳ ташқарисида туриб ҳам бақир-чақир қилишар, арзонроқ нархга ҳам рози эканликларини айтишар, натижада кўп ҳолларда бу ғала-ғовур охири албатта жанжал, беҳаё сўкинишлару турта-туртлар билан якун топарди. Тажрибалироқ харидорлар эса айнан мана шундай вазиятни кутиб туришар ва жанжал авжга чиққан маҳал усталлик билан мардикорларни танлаб-танлаб ва жуда арзон нархга олиб кетарди. Бундан ғазабланган “уюшган гуруҳ” эса мижоз кетган заҳоти қолган мардикорларни сиқувга олар, ошкора пўписига ўтар, ҳатто ора-сира пичоқ тилгари ҳам ялтираб қолар, аммо ўладиган ҳўкиз қабилида болтадан қайтмай-диган, тирикчилик дея, бир бурда нон илнжиди бозорга чиққан мардикорларнинг аксарияти оғзидаги ошни олдириб ўтирадиганлардан бўлмаганлиги сабабли даҳанаки жанг баъзан ошкора солишувга ҳам бориб етар, бу жойнинг ўзига хос оқсоқолларига айланган кекса мардикорларнинг аралашуви билангина бу жанжаллар қон тўкилишга бориб етмай барҳам топар, кўп ҳолларда эса жанжалнинг авж нуқтаси навбатдаги харидор келган заҳоти тўсатдан таққа тўхтар, тарафлардан биронтасига ҳам омад кулиб боқмаса, яна келган жойидан давом этарди. Мабодо бирон тараф пойи пиёда ёинки машинада харидор етовида жўнаб қолса, фиғони фалакка чиққан иккинчи тараф нақ ярим соат сасирди: “Қочиб кетмаганида мен уларни ундай қилардим, бундай қилардим...”

Илёс яна бир нарсага эътибор берди. Шу тарафга милиционерлар келаверишса бас, мардикорлар тўсатдан жим бўлиб қолишар ва дарҳол ҳар тарафга тарқаб кетишга ҳаракат қилиб қолишарди. Фақат кекса мардикорларгина жойларида бемалол ўтираверишарди. Шундай бўлсаям миршаблар мардикорлардан икки-учтасини тутиб, орқаси ёпик машинада қайгадир олиб кетишар ва бу воқеадан уч дақиқа ўтар-ўтмас мардикор бозори яна аввалгидай гавжум бўларди-қоларди.

Илёс секин суриштириб кўриб, бунинг сабабини тушунгандай бўлди. Миршаблар кетинга ишлатиш учун одатда ёш ва бақувват мардикорларни олиб кетишаркан.

Илёснинг ёнида ўтирган, “қўлимдан молга қарашдан бошқаси келмайди” деб такрорлаб-такрорлаб қўйишни хуш кўрадиган, афтидан, уйда зериканидан чиққан, иш топишга ҳам унчалик ҳафсала қилмаётган кемшик тишли чол саволга жавоб бера туриб, ғалати тарзда ишлайди:

- Ҳалиям хув анави кўприкнинг остида аёлларнинг мардикор бозори ишга тушиб қолиб, қулогимиз тинчиди. Энди миршаб зоти борки, ўша ерда искаланиб юради.

Илёс қария кўрсатган томонга қаради ва уч юз қадамча наридаги кўприк остида турган аёллар издиҳомини кўрди. Бу йўлдан шунча ўтиб, сира эътибор бермаган экан...

Бора-бора Илёсга алам қила бошлади. Уч соатта яқин вақти осмонга учди-я. Бундан кўра тинчгина ўз станциясига бераверса бўларкан, ҳар қалай, юк-пук келиб қолиши мумкин эди, энг муҳими - юк туширувчиларнинг аксарияти ўзига таниш эди. Таниш одам билан эса ҳеч бўлмаса уёқ-буёқдан гурунглашиб ўтириш мумкин. Бу ерда бўлса ҳамма бир-бирига душман, ҳамма бир-бирига рақиб, бири иккинчисига кулиб қараган одамни тополмайсан. Қаёққа қарама - хўмрайган, бадқовоқ, қаримсиқ, шишиб кетган, ўзингга шубҳаланиб тикилиб турган захил чехралар, баайни сен уларнинг оғзидаги ошни тортиб олаётгандексан. Ҳолбуки, ҳамма бир кемага тушган, инчунун, ҳамманинг жони бир, аммо шунга қарамасдан бу қадар бир бирига нисбатан ғайирлик, ичи-қоралик, кўролмасликни кузатаркан, Илёснинг юраги баттар сиқилди. Дунёда шундай одамлар, шундай муҳит ҳам бўлар экан-да. Кимлар булар? Иши юришмаган, ҳаётда омади келмаган аламзада кимсаларми ёки камиятнинг қуйқасими? Ундай деса, ана, кўриниб турибди, улар орасида ўқимишли, зиёли кишилар ҳам бор. Анов биттаси навбатдаги хари-

дор кетиши билан чекароққа чиқади ва берилиб китоб ўқийди. Илёс унинг ёнидан ўтаётган разм солди: Достоевский танланган асарларининг тўққизинчи-ўнинчи томлари. Бу китобни Илёс ўзи билан бирга ишлайдиган уста Александр Николаевичнинг уйдаги жавонда кўрганди. Янглишмаса, “Ака-ука Карамазовлар” романи эди. Анави қабарик кўзойнакли одамнинг чўнтагидан иккита бугун чоп этилган газета чиқиб турибди. Ўзиям вақт топса бўлди, кўзойнагини бурни устига туширганча берилиб ўқигани-ўқиган...

Вақти ҳавога совурилганини ўйлаб тобора асаби бузилиб бораётган Илёс ҳар нечук ўзига ўзи тасалли беришининг эвини қилди: яхшиям Барнога бир станцияга ўтиб келай дегани. Уйга боради-да, бугун юк келмади, деб қўяди. Тўғри, бу гапни айтиш оғир, аммо на илож. Яхшиям мардикор бозорига чиқаётганини айтмагани. Ўзича анчагина пул ишлаб, хотини яна бир бор ҳайратларда қолдирмоқчи эди. Уйда кичкинагина байрам бўлишини истаганди. Бу ёқда эса... байрами чиқиб турибди...

Тушга бориб одам биров сийраклашди. Бозор ўртасида газета тўшаб, пишиллаганча қўр тўкиб ўтирган, чамаси олтмиш ёшлардаги, семиз киши ногаҳон Илёсни имлаб чақирди:

- Ман бетга кел-чи, бола.

Илёс яқин борди.

- Ассалому алайкум.

Семиз киши бепарво қўл силтади.

- Валайк. Хўш, қўлингдан нима иш келади?

Илёс ҳайрон бўлиб елка қисди.

- Нимаиди?

Семиз киши ёмон ўқрайди.

- Энангди фалонийди... Ман санга иш бердиму, сан бола ноз қилиб қолдингми?

Ранги ўчиб кетган Илёс бир амаллаб тишларини тишларига босди.

- Қўлимдан ҳамма иш келади, амаки.

- Шаҳарлик эмасман, бола?

- Йўқ, қишлоқданман.

Амаки оғир кўзгалиб қўйди.

- Унда тузук. Шаҳар кўрган эчкидан кўрқ деганлар. Шаҳарлик олифта любой ишди қалпоқ қилиб ташлайман деб қулоғинга лағмон осадиди-да, ишдинг ўзини кўрганда иштонини хўллаб қўяди.

- Ишдан қочадиганлар эмасман, амаки.

- Тузук, тузук. Унда бохабар бўлиб тур, бир мошинпошин келгандан югуриб бор, бригадамиз деб айт. Шундай десанг иш топиш осон бўлади. Уқдингми? Уй-пуйди чизиш керак бўлса рассомимизам бор деб айт. Ҳа, ана, - амаки чекароқда осмонга термулганча қаққайиб турган жиккаккина йигитчага ишора қилди. - Устудент у. Уям бизди бригадан. Манинг отим Нишонбой. Рассомди оти Холмурод. Уқдингми? Санинг отинг нима?

- Уқдим. Манинг отим Илёс.

Ҳафсаласи пир бўлган Илёс нари кетди. Афтидан, “уюшган гуруҳ”лар жой-жойини топиб кетиб, бозор бўшай бошлаган сайин манагина амакига ўхшаш хонаки жўрабошилар пайдо бўлади шекилли бу ерда. Шу маҳал бозорга бир “Нексия” ва орқаси ёпик, қишлоқда “перашковоз” деб аталадиган “Москвич” келдию, бозор тўполон бўлиб кетди. Ердан чиқиди, осмондан тушиди, бир пасда икки машинани камида юзта мардикор ўраб олди. Чиқмаган жон умид. Илёс ҳам ҳеч бўлмаса кетар жафосига дея ўзини тўдага урди. Ранг кўр - ҳол сўр, деганларидек, мардикорларнинг асосий қисми “Нексия” томон интилмоқда эдилар. Илёс мана шу фурсатдан фойдаланиб қолди ва иш сўровчилар нисбатан камроқ бўлган “Москвич” томон отилди.

“Москвич” эгаси, чамаси қирқ-қирқ беш ёшлардаги, эғнида ҳаво ранг спорт либоси, оёғига оқ кроссовка кийган гирдиғум, қорувли, сочини тақир олдирган, пешонасида тиртиғи бор, қисқагина ва йўғон бўйни елкалари ичига кириб кетган, қориндор эркак бақириб-чақириб ўзларини таклиф қилаётган мардикорларга беписандлик билан, ҳаттоки кибр аралаш қараб тураркан, гала-говурни босиб юборадиган даражада йўғон овозда:

- Манга бригада керак, - деди.

Ҳали атрофдагилар бу гап мағзини чақмай туриб Илёс турган жойида чинқириб юборди:

- Мана бизда бор бригада!

Гирдиғум эркак шу томонга қаради ва кекирдагини чўзиб турган Илёсни имлаб чақирди.

Ўзларига келиб олишган бошқа мардикорлар ҳам “Манда бор... Мандаям бор...” деб бақир-чақир қила бошлашди. Аммо харидор одамлар орасини ёриб ўтиб ўзи томон яқинлашиб келаётган Илёсни диққат билан кузатиб тураркан, ниҳоят у ёнига келган маҳал бозордаги отжаллобдай йигитчани бошдан-оёқ кузатиб чиқди ва унчалик ёқтирмаган тарзда бош чайқаб қўяркан:

- Бригаданга кимлар бор? - деди дўқ ургандай дағал тарзда.

Ваъдани беришга бериб қўйиб, энди ним қилсам экан дея типирчилаб турган Илёс чўкаётган одам хаста ёпишади, қабилида иш тутди:

- Нишонбой ака, рассом студент...

Харидор ёқтирмайроқ лаб бурди:

- Шаҳарликмисанлар?

Бояги зураки жўрабоши Нишонбой ақанинг талаби ёдида турган Илёс жон ҳолатда эътироз билдирди:

- Йўқ, йўқ, ҳаммамиз қишлоқдан келганмиз, қишлоқимиз.

Харидор барибир ишонқирамади шекилли, бир муддат Илёсга синчковлик билан тикилиб тургач, тўнгиллади:

- Чақир-чи бригадангни. Пичоққа илинадигани борми ўзи...

Илёс яна гала-говур ила ўзларини таклиф қилишга тушган мардикорлар орасидан ситилиб чиқди ва ҳамон жойида кўр тўкиб ўтирган Нишонбой ака томон шошди.

- Амаки, амаки, - деди у ҳовлиқиб, - анави “Москвич”-да келган одамга бригадамиз бор дегандим, чақир ҳаммасини деяпти.

- Шунақами, шунақами... - афтидан, ўзининг бекорчиликдан ўйлаб топган режаси иш беришини кутмаган бўлса керак, Нишонбой ака шошиб ўрнидан тура бошлади. - Ундай бўлса... ундай бўлса... - у ҳовлиқиб атрофга аланглади ва ҳамон бир чеккада кўкдан кўз узмай ўтирган рассом талабани топди, - ҳой, устудент, бу ёққа кел-чи. Чақир анави қишлоқдан келган маллимниям.

Талаба ёнида турган ўттиз беш ёшлардаги, одмигина кийинган, бироқ қўйлак-шимми дазмолланган, қалта сочлари типратиканники янглиғ диккайиб турган, эрталабдан буён айбдорона қулмисраганча Илёсга ўхшаб кўпчиликка қўшила олмай юрган кишини имлаб чақирди.

Хуллас, тўртовлон мардикорлар ҳалқасина бир амаллаб ёриб ўтишди ва “Москвич” эгаси ёнига келишди.

- Мана, биз келдик, - деди Илёс ҳансираб.

Харидор Илёсга ўқрайиб бир қараб қўйгач, “бригада” аъзоларини диққат билан кўздан кечирди. Маъқул бўлмади чоғи, аччиқ нарса егандай афтини буриштираркан, яна дўқ оҳангида Илёсга мурожаат қилди:

- Каттанг ким?

Шу саволни кутиб тургандай Нишонбой ака бир қадам олдинга чиқди ва харидор билан юзма-юз туриб қолди.

- Ман бригадирман.

Харидор бригадирга очиқдан-очиқ мазахомуз қаради.

- Қўлларингдан нима иш келади?

Нишонбой ака сир бой бермасликка уринди:

- Қўқонини келишсак, любой ишди эглаб ташлайверамиз, ака. Сифатига гарантия бераман. Сабаби тирикчилик деб бу ерларга юрибмиз-да.

Ушбу қуюқ ваъдага жавобан истеҳзоли илжайиб қўйган харидор қўлларини бир-бирига чалиштирди, сўнг чап қўли билан иягини эзгиларкан, дабдурустдан сўраб қолди:

- Бир кунлик нархларинг қанча?

“Бригадир” маслаҳат сўрагандай ён-верига қаради, сўнг ушбу арзимаган масалала ҳам кўмак сўрашдан ор қилди чоғи, дангалига кўчди:

- Беш мингдан! Ҳар биримизга! Уч маҳал иссиқ овқат ўзингиздан!

Харидор соатига қаради.

- Соат ўн икки бўлипти. Значить, куннинг ярми ўтипти. Ман ҳар бирингга икки ярим мингдан бераман. Бўладими?

- Сал қўшинг, ака, - ялинди бригадир.
Харидор мардикорга жирганиб қаради.
- Ҳар бирингга уч мингдан. Ортиқ бир сўм ҳам бермайман. Кўнмасаларинг катта кўча.
- Розимиз! - ҳамманинг номидан ваъда бериб юборди ҳақиқатан ҳам раҳбарликни ўз зиммасига олган Нишонбой ака

- Кетдик бўлмаса!
Харидор айланиб ўтиб машинасига мина бошлади.
- Ҳозир, ака, ҳозир.
Ҳовлиқиб қолган Нишонбой ака бригада аъзоларини бир четга имлаб чақирди.

- Манга қараларинг, - деди у ҳансираб-пишиллаб нафас оларкан, - кечкурун ҳар биринг манга беш юздан берасан.

Илёс ҳали оғиз жуфтлаб улгурмасдан тортинчоқ муаллим беихтиёр:

- Нега энди? - деб сўраб юборди.
Нишонбой ака эса гапни чўрт кесди:
- Ман санларинг бригадирларингман. Агар норози бўлсаларинг; ана, катта кўча, любой мардикор ярим кунга икки мингга жон-жон деб боради.

Илёс ажабланиб расом талабага қаради. Аммо у ҳамон кўкка тикилиб турар, шу туришида гўё диққат билан юлдуз санаётгандай эди. Уқитувчи эса Илёсга саволомуз қараб қолганди.

- Майли, бориға барака, - деб юборди Илёс.
Шу билан ҳаммаси келишиб олингандай бўлди ва бригада аъзолари машина томон юришди. Илёс йўлда ҳали ишнинг ўзи нима эканлиги аниқмаслиги эслаб қолди, аммо афтидан мардикор бозорида шундай йўл тутилади, яъни ишнинг ўзи иш жойига борилганда айтилса керак, ҳар қалай, одам ўлиб қоладиган иш бўлмас, деган хулосага келди.

Буларга ўқрайиб қараб турган харидор индамай будканинг эшигини очди. Нишонбой ака бригадир сифатида олдинга, ҳайдовчининг ёнига ўтмоқчи эди, аммо харидорнинг ўзига еб қўйгудай бўлиб тикилганини кўргач, индамасдан бригада аъзолари сафига қўшилди.

Торгина будкага тўрт киши сиғиб кетади, деса эҳтимол Илёс ишонмасди. Аммо поллари занглаб кетган будка эшиги ташқаридан қарсиллаб ёпилганда ва харидор уни кулфлаётган маҳал кўрдик, тўртволон бинойидайгина жойлашиб олишибди. Будканинг кафтдайгина ҳам деразаси йўқ эди, бунинг ўрнига икки ёнбошига миҳ билан беш-олтитадан тешик очиб қўйилган, ҳар нечук, ҳаво алмашиб туришига шароит бор эди.

Сир бой бергиси келмадим, полга гурсиллаб ўтириб олган бригадир Нишонбой ака изоҳ берган бўлди:

- Йўлда ўртоғларини олишлари керак экан.
Ёлғонлиги шундоққина билиниб турган бу гапга ҳеч ким жавоб бермади.

Машина мотори гуриллаб ўт олди. Сўнг машина бир кескин силтаниб ўрнидан жилди ва тўрт мардикорни номаълум томонга қараб олиб кетди.

ИШ

Машина ўнқир-чўнқир йўллардан юриб кетди. Ҳар чурда сакраганда мардикорлар ўринларидан учиб кетишар, бошларини шифтга уриб олишар эди. Айниқса бригадирга қийин бўлди. Нишонбой ака оҳ-воҳ қилар, сўкинар, бунақа машина ўйлаб топганининг ҳам, уни сотиб олганининг ҳам онасининг гўрига гишт қалар, шу ишдан қайтиб келса бас, иккинчи маротаба мардикорчиликка чиқмасликка қасамлар ичарди. Гапларига қараганда, у қандайдир фарзандими, куёвигача аччиқ қилиб мардикор бозорига чиқар, ишқилиб, ризқини шу ерда териб еб юриб, уйдагиларга оғирлигини туширмаслик пайида бўларкан.

Расом талаба одатига кўра мум тишлаб ўтирар, ҳатто машина уларнинг ҳаммасини бирваркайига олиб урганида ҳам миқ этиб овоз чиқармасди. Илёснинг ёнида ўтирган зиёлинамо киши ҳақиқатан ўқитувчи экан, қайсидир бир тупканининг тубидаги қишлоққа келган экан; бу йил лалми ерга эккан нўхати униб чиқмай, анча қарзга ботибди, бунинг устига кузда ўғил уйлантирмоқчи экан, шу сабабли таътил пайти шаҳарга қараб жўнайверибди. Айтишига қараганда том-

сувоққа анча кўли келишаркан. Исмини аниқ айтгиси келмадим, ишқилиб, "муаллимман" деб кўя қолди.

Йўл эса сира адо бўлай демасди. Саҳар паллаёқ ёв қувгандай туз тотмасдан бозорга чиқиб олган Илёс қорни пиёз пўсти бўлиб кетганини энди ҳис қиларди. Боя, асабийлашиб иш излаш чоғи сезилмаган экан. Ҳолсизланиб ўтиришига қараганда, муаллимнинг аҳволи ҳам ўзи қатори шекилли. Холмурод очдан ўлиб қолса ҳам миқ этиб овоз чиқармайдиганлар хилиданга ўхшайди. Бригадир эса аллақачон чўнтагидан бир бўлак нон олиб кавшанар, занглаган темиру гўнг ҳидини босганча келаётган тандирда ёпилган нон иси кабинан ичидагиларнинг баттар сўлагини оқизарди.

- Шу кетишимиз бўлса камида бошқа давлатга ўтиб кетдик-ов, - деди навбатдаги сакрашдан сўнг бошини гурра қилиб олган бригадир жон аччиғида Илёснинг елкасидан чангаллаб ўзини ўнглаб олишга уринаркан.

Бу гапга жавобан ҳеч ким индамади, аммо бригадирнинг луқмасини эътиборсиз қолдириш ноқулай бўлади, деган истиҳолага борди шекилли, муаллим ноаниқроқ тарзда жавоб берган бўлди:

- Юртимиз кенг. Ҳали яна саккиз соат юрсак ҳам ўзимизнинг территорияда бўлаемиз.

Шу билан гап-сўз ўз-ўзидан барҳам топгандек эди. Аммо кутилмаганда қоронғиликда талаба Холмуроднинг бўғиқ овози эшитилиб қолди:

- Бу ердан ўтгандик. Ҳозир бир катта чуқур келади... Чап-да...

Дарҳақиқат, талабанинг гапини тасдиқлагандай машинанинг чап баллони ногаҳон бир чуқурга тушиб кетди ва бригадир оҳ-вой қилганча шу тарафга қараб юмалади.

Ахийри йўл азоби бўлган гўр азоби ҳам тугади чоғи, машина тўхтади. Темир дарвозанинг гийқиллаб очилгани эшитилди ва машина яна жойидан жилиб, ичкарига кирди. Дарвозанинг яна гийқиллаб ёпилгани эшитилди, сўнг мотор ўчди ва машина эшиги очилди. Хўжайин қайгадир кетди шекилли, шу билан жимлик чўкди. Фақат ора-сира занжирнинг шиқирлагани эшитиб қоларди, холос. Бригадирнинг нолишлари жонига теккан Илёс тешикдан ҳар қанча мўраламасин, ҳеч нарсани кўролмади.

Ниҳоят оғир қадам товушлари эшитилди ва будка эшиги очилди. Қовоғидан қор ёғаётган, умуман бадқаҳр қиёфадаги хўжайин тушишга ишора қилди. Биринчи бўлиб пастга эшик ёнида букчайиб ўтирган талаба енгилгина сакраб тушди. Шу заҳоти қаттиқ вовуллаш эшитилди ва талабанинг шундоқ ёнида нақ эшшакдек келадиган бир баҳайбат ит пайдо бўлди, оппоқ курак тишларини намойиш қилганча унга ташланди. Ҳалиям Холмурод чаққонлик қилди - ирғиб яна машинага чиқиб олди. Унинг ўрнига оғиркарвон бригадир тушганда нима содир бўлишини тасаввур қилиш мушкул эди. Хўжайин мамнун тарзда ишшайиб, ҳалиям ириллаётган кучукнинг бошини силаб кўяркан, мардикорларга яна бир бор тушинглар ишорасини қилди. Ана шу лаҳзада Илёс хўжайиннинг юз қиёфаси нимаси биландир ёнида турган баҳайбат итига ўхшаб кетишини илғади. Аммо ортиқча хаёл суриб ўтиришга вақт йўқ эди ва у муаллим ортидан пастга тушди. Энг охирида қарсиллаб-пишиллаб тушиб келган Нишонбой ака кучукка хавфсираб қараганча ўзини четга олди.

Мардикорлар шлакоблок гишт терилган, аммо ҳали сувалмаган, камида тўрт метр баландликдаги девор ёнида саф тортишди. Атрофга разм солган Илёс ҳовлида катта қурилиш кетаётганини кўрди. Уч-тўрт жойда ҳандак, уюм-уюм гишт, тупроқ, цемент, шифер, тахта - буларнинг бариси шундан далолат бериб турарди. Хўжайин яна бир бор мардикорларни норозироқ тарзда кўздан кечириб чиққач:

- Документлар борми? - деб сўради. - Бир кўриб кўяйликчи. Бригадаларингда, - хўжайин негадир бу сўзни сал хузурланиб ва мазахомуз тарзда чўзиб айтди, - қамоқдан қочган зек-пек йўқми мабодо?

- Йўғ-э, ака, бу нима деганингиз, - дея яна сўзамол бўлишга уринди жўрабоши эканлигини ёддан чиқармаган Нишонбой ака. - Биздинг ишимиз ҳам, ўзимиз ҳам тоза.

- Документ борми деяппан? - Бу гал сал жеркиброқ сўради хўжайин.

- Ҳозир шаҳарда документсиз юриб бўладима, ака, - дея

бригадир чўнтагидан пенсия гувоҳномасини олиб узатди.

Холмурода талабалик гувоҳномаси бор экан, муаллим паспортини узатди. Илès паспортини олишни унутган эди, бунинг устига шаҳарда яшашини хўжайин билмай кўя қолсин деган ўйда бундан уч йилча бурун ишлаган жойи - туман газлаштириш бўлимидан муддатсиз берилган гувоҳномани кўрсата қолди.

Хўжайин ҳужжатларни синчиклаб кўздан кечирди, айниқса бригадирнинг пенсия дафтари қайта-қайта varaқларкан, унинг ўзига бир неча бор синчков кўз ташлаб кўйди. Ахийри яна одатдагидек норози тарзда ҳужжатлардан бош кўтарди ва уларнинг ҳаммасини ён чўнтагига жойлади. Нимадир демоққа чоғланган ва беихтиёр қўлини олдинга чўзган муаллимга қараб кескинлик билан:

- Буларни иш биттандан сўнг бераман! - деди.

Шундан сўнг хўжайин энг яқиндаги ҳандақ ёнидаги ётган кийим-бошларга ишора қилди:

- Қани, дарров рабочий формага ўтиб олинглар-чи.

Мардикорлар индамасдан шу тарафга юришди.

Тўғриси, бу жанда-жундаларни "иш кийими" деб аташ учун анча-мунча хаёлпараст бўлиш керак эди чоғи. Бир пайтлар жуда арзон нарҳда сотиладиган оддий шимларнинг кий-гулик ҳоли қолмаганди ҳисоб. Илès лойга ботган бундай шимлардан бирини қўлга олиб томоша қиларкан, уни кийишга ирганди. Кўйлакка ўхшаш бир нима ҳам шимдан қолишмасди: бир энги бор, иккинчиси йўқ, нақ елкасида пиёладай-пиёладай ўйиқлари бор. Бунинг устига жуда калта, нари борса киндигидан келар. Илès ҳамкасбларининг қўлларига кийим-бошларга разм солди ва улар ҳам ўзиники сингари эканлигига ишонч ҳосил қилди. Аммо, на илож. Пулини тўлаган одам нафақат мусиқасини, балки кийимини ҳам буюртма қиладиган замонлар етиб келибди-да. Бунинг устига, ҳар қалай сумкага солиб келган эски шим билан кўйлаги тоза ҳолида қоладиган бўлди.

Муаллим ҳайрон бўлиб, ажабланиб бу энгил-бошлар аталмиш либосларни кўздан кечириб чиққач, уларни жойига қайтариб ташлади-да, ўзи ихчамгина сумкачасида олиб келган кийимларни кия бошлади. Худди шу маҳал ердан чиқдими, осмондан тушдими - номаълум, ишқилиб, йигирма беш ёшлардаги бир қорувли, мушакдор, ҳар елкасига иккитадан одам сгиб кетадиган, сочини тақир олдирган, тор жинси шим кийган дароз йигит муаллим ёнида пайдо бўлди ва унга тик қараганча, буйруқ оҳангида:

- Айтилганини кий! - деди.

Ҳеч ким бундай бўлишини кутмаган эди, айниқса муаллим. Шу сабабли у аввал йигитчага ажабланиб қаради, сўнг ён-верига аланглаб, "бригада" сидан нажот йўқлигини англади шекилли, ҳеч бўлмаса вақтдан ютиш учунми ённиқ довлараб қолганиданми:

- Ассалому алайкум, ука, - деди.

Буйруғи оғзидан чиқмасидан адо этилишига кўникиб қолган эркатойлардан шекилли, ногоҳ бурун катаклари керилиб кетган йигитча ортиқча зўриқшисиз, аммо малакали зўравонларга хос чаптастлик билан ён томонга энгашиб, "их!" дея оёғини кўтарган эди, юзига кучли зарба келиб тушган муаллим лой яримлаб қолган ҳандаққа отилиб кетди. Худди шуни кутиб тургандай бояги баҳайбат ит чопиб келасола ҳандақ атрофида айланганча бечора муаллимга қараб сўлақларини оқизганча вовуллай кетди.

Мардикорлар турган жойларида донг қолиб қолишди. Тамомила эсанкираб қолган Нишонбой ака беихтиёр:

- Э, ука... - дея йигитча томон ўтирилди ва ҳали кейинги сўзни айтиб улгурмасидан навбатдаги зарбани олиб, муаллим ёнига бир қоп гўштдай учиб тушди. Лойга ёнбоши билан қулаган, бурнидан шариллаб қон келаётган муаллим бир амаллаб қаддини кўтарди ва тепасидаги гўдайиб турган зўравонга қараб ёмон сўқинди:

- Э, онангни сан болани...

Ана шундан кейин бошланди! Бўйин томирлари ўқлоғдай бўртиб чиққан йигитча бир ҳаракат билан муаллимни лойдан суғуриб олиб, шундоқ ҳандақ ёнига йиқитдию тепаверди, тепаверди...

Қоп-қора қонига беланган, сулайиб қолган муаллим устига бир челақ сув селган хўжайин (Илès бозорда ўзларини

ёллаган харидорни шундай деб атай бошлаган эди) қарахт аҳволда турган мардикорларга қараб ўшқирди:

- Биттанг гинг десанг ҳамманг бундан баттар ясаласан! Бу ер санларга онанларнинг уйлари эмас! Раз ишлашга келдиларингми, ишларинг! Бўлмаса қоринларингни ёриб, ўликларингни асфальтнинг тагига ташлатвораман!

Илès дўқ-пўписаларни кўп эшитган. Ҳатто уларга кўникиб ҳам қолган. Аммо ҳали бирон марта пўписа эшитиб, бу қадар ваҳимага тушмаган эди. Илло хўжайин рост гапирмоқда эди - биронтасининг қорнини ёриб, ўлигини асфальт тагига ташлаб юбориш бундайлар учун чўт эмас эди.

Мана шунда, мана шунда ваҳимали қабристон сукунати чўккан, ҳатто баҳайбат ит ҳам ниманидир куستاётгандай жим қолган ҳовлида пиқ-пиқ йиғи овози эшитилди. Йиғлаётган бригадирлик вазифасини ўз ихтиёри билан бўйнига олган Нишонбой ака эди. Лойга кўмилган, кўз ёшини артаман дея юзига ҳам лой чаплаган бу семиз одам пиқиллаб йиғлаганча деярли эмаклаб ҳандақ четида турган хўжайин томон яқинлашишга уринарди.

- Худо хайрингизни берсин, мани кўйиб юборинг...

Бригадир томон чирт этиб тупурган хўжайин соатига қаради:

- Уч минутдан кейин кийинмаганингни итга талатаман!

Уч дақиқа эмасдир-у, бирон беш дақиқада мардикорлар кийиниб улгуришди. Ҳатто бригадирни ҳандақдан тортиб чиқариб, унинг кийинишига кўмаклашишди. Бу орада хушига келган муаллимни судраб ҳандақ чеккасига олиб келишди ва хўжайиннинг ишораси билан унинг ҳам кийимларини алмаштиришди.

Ана шундан кейин ҳамон бадқаҳр қиёфада турган хўжайин ҳандаққа ва деворга ишора қилди.

- Ман бир уста бераман. Ўшанинг бошчилигида манави деворни суваб қўясанлар. Муҳлат кечгача!

- Кейин... кейин бизга рухсатми? - дея кўрқа-писа сўради ҳамон энтикиб-энтикиб қўяётган Нишонбой ака.

Хўжайин бригадир томон тешиб юборгудай нигоҳини қадаркан, лабларини - балки кулиб юбормаслик учундир - галати тарзда бужмайтирди ва деди:

- Бу энди қандай ишлашларингга боғлиқ. Так што, одамга ўхшаб ҳаракат қилинлар, ўйин қилманлар... - Хўжайин ҳовли этагига қараб оҳиста чақирди: - Бара-бара.

Шу заҳоти, баайин ушбу чорловни кутиб тургандай ҳовли этагига кун иссиқлигига қарамай ийғи чўкиб кетган пальто, қулоқчин, калтагина қалин жун иштон кийиб олган одам чиқди ва оқсоқланганча шу тарафга югургилаб кела бошлади. "Бара-бара" аталмиш бу одам яқин келганда Илès унга разм солди ва яна бир бор эти жунжикиб кетди. Бара-барага бир қарашда эллик ёш ҳам бериш мумкин эди, яна бир қарашда эса ўн беш. Оғзи очилиб, сўйлоқ тишларини намоёиш қилиб турган, юзи бужмайиб қолган, бит кўзлари деярли кўринмай қолган бу одамнинг ақдан носоғ эканлигини бир кўришдаёқ фаҳмлаш мумкин эди.

Бара-бара оқсоқланиб етиб келган заҳоти садоқатли итдай хўжайин қошида бош эгиб турди. Хўжайин у томонга ҳатто қарамасдан мардикорлар томон ишора қилди:

- Манавиларни ишлат. Кечгача деворсувоқ тутасин. Қайси бири дангасалик қилса айт. Орқасига, - у шимининг занжирини ўйнади, - манави ердаги қозигимни қоқаман. Ҳаммининг олдида.

Жавоб ўрнига қарганинг қағиллашига ўхшаш овоз чиқарган Бара-бара оқсоқланган кўйи, бироқ анчайин чаққонлик билан ҳаракат қилганча ҳандақ ёнида турган лой челақларни ва андаватарни олди.

Бир муддат пичир-пичир маслаҳатлару Бара-баранинг имо-ишора билан ўргатиб туришларидан кейин ҳандаққа Илès тушди, лой ташиш талаба билан бригадирнинг зиммасига юкланди, муаллим билан Бара-бара эса сувоққа ўтадиган бўлишди.

Илès йигирма тўрт ёшга кирганига қарамасдан ҳали нонни "нанна" деб юрганига шу ерда, ҳандақнинг ичида иқрор бўлди. Э, кунини ўтказаетган экан-да ишлаяпман деб кўкрак кериб. Эзи ишлашга дегани бунақа бўларкан!

Бара-бара деганлари одам эмас, машина, паровоз экан, унга лой етказиб беришнинг ўзи бўлмас экан. Қишлоқда ту-

зуккина сувоқчилик қилиб юрган муаллим унинг олдида ип эшолмай қолди. Бара-бара пишиллаб-хириллаб, пешонасидан реза-реза тер томиб тинмай ишлар, қаргадай қағиллаб тинмай лой талаб қилар, лой вақтида етиб келмаганида норози бўлиб қандайдир бошқачароқ қағилласа керакки, сал нарироқдаги кўрпалар тўшалган чорпожда яримтани майдалаган кўйи қарта ўйнаб ўтирган бояги турқи совуқ зўравон пайдо бўлар ва иккита лой пақирни гандираклаб, базўр кўтариб кетаётган бригадирнингми ё бўлмаса аллақачон оғзини капша-капша очиб, ҳансираб қолган, одим юрмасдан қорғинни чангаллаганача букчайиб қолаётган талабанингми юмшоқ жойига ўхшатиб бир тепар, бундан зериккан чоғлари эса бояги баҳайбат кучукни қақриб, мардикорларга олқишлаб ўтирарди.

Бу зўравон ё инсон зотига нафрат билан қарар ва иложи топилди дегунча бу нафратини намоеън этишга шошар, ё бўлмаса табиатан инсонни қийнашни хуш кўрадиган сализм хасталигига мубтало бўлган шекилли, одамнинг устидан қулиб маза қиларди. Аини пайтда зўравон ҳатто ароқ ичаётган чоғида ҳам мардикорларни назардан қочирмас, уларни кўз қири билан кузатиб туришни уддалармиди ёинки савқӣ табиий билан ҳис қилармиди, ишқилиб, биронтаси сурьатни сал сусайтирса бас, бало-қазодай бўлиб етиб келасола айбдорни савалаб қоларди. Хўжайин семиз бригадирни зўравонга эрмак учун обкелган шекилли, у айниқса мана шу Нишонбой акани мазах қилиб бошқача роҳат топадиганга ўхшарди. Бечора хўппа семиз бригадир лой тўла зилдай пақирларни олиб, эгилиб-буралиб тинмай қағиллаётган соқов Бара-бара томон бораркан, гоҳ оёғига зўравон ташлаган тиканлар кириб кетар, гоҳ чалиб йиқилар, гоҳ бўйнига қўйиб юборилган қурт-пуртдан ўтакеси ёрилгудай ваҳимага тушиб додлар, ишқилиб, зўравонга яхшигина эрмак эди.

Ниҳоят хўппа семиз Нишонбой ака чидай олмади - юмшоқ жойига бигиз тиқиш кўринишидаги навбатдаги азоблашлардан бирида ўлдирсанг ўлди, дегандай ғужанак бўлиб ётиб олди. Зўравон бир-бирига телса ҳамки пишиллаб-хириллаб ётаверди. Ана шунда зўравон бутунлай кутуриб кетди. Куч ҳам бор экан шекилли, бригадирни шартта бўйнидан ушлади, семиз жўжадай чийиллатиб ҳовли адоғидаги бостирма томон судради ва шундоқ олма дарахти тағига итқитаркан, ростдан ҳам дустаман ётган бечора Нишонбой аканинг шимини ечиш асносида ўзининг жинси шимининг ҳам қайишини бўшата бошлади.

- Ҳой, ука, бўлди-да энди. Одаммисан ўзи...

Гапирган муаллим эди. Лаби дўмбирадай шишиб кетган, ўнг кўзи атрофи қоп-қорайиб қолган муаллим андавани қўлида тутганча зўравонга нафрат билан қараб турарди. Илès ҳис қилди - муаллим ўлими бўйнига олмоққа ҳам рози бўлгандан сўнггина сас чиқармоқда эди. Аммо, аммо зўравон одамнинг жонини осонгина олиб қўядиганлар хилдан эмас экан. У шу тарафга ўқрайиб қарагач, бир оғизгина:

- Бара-бара! - деган эди, воқеани бепарволик билан томоша қилиб турган Бара-бара қўлидаги андавани отиб юборасола, байни хўжайинидан ол-киш олган садоқатли итдай важоҳат ила муаллимга ташланди. Муаллим шўрликнинг суюғиям энгилгина бўлса керак, Бара-бара бир силтовда уни елкасига ўнгарди ва тўппа-тўғри зўравон томон зипиллаб югуриб кетди. Муаллим жон ҳалпида соқовнинг елкасида типирчилар, уни урар, қулоқчин тағидан чиқиб қолган патила-патила сочларидан тортар, тепишга уринар, аммо Бара-бара шўхлик қилган болакайни кўтариб кетаётгандай бунга парво ҳам қилмасди.

Соқов муаллимни Нишонбой аканинг ёнига отиб урди. Воқеа ўзани қаёққа томон оғир бораётганини тушуниб ётган бригадир эса бир муддат меровсираб-гарангсиб зўравон ва соқовга термулиб қаддини ростлашга ва бир қўли билан шимини тўғрилашга уринаркан, тўсатдан кўзларидан дувиллаб ёш қуйилганча тиз чўкиб, эмаклаб зўравон томон кела бошлади.

- Акажон, садағангиз кетай, акажон, сочим оқарганда мани шарманда қилманг...

Аллақачон энли қайишини ечиб олиб, қўлида ўйнаб турган зўравон қўлини бир сермаган эди, қайишнинг темир тўқаси бригадирнинг бошига келиб тегди. Қарсиллаган овоз эши-

тилди. Нишонбой ака "Ум-м" деб инграганча гурс этиб йиқилди ва жон ҳолатда бошини чангаллади. Унинг бармоқлари орасидан қоп-қизил қон оқарди...

Зўравон энди қайишини муаллимнинг боши устида ўйнади.

- Манга қара, яна бир марта "ғиринг" этган овоз чиқарсанг, элликта одамнинг тағига ётқиздираман. Ҳар биттаси билан расмга оламан-да, қишлогингга юбораман! Тушундингми, ифлос?

Бу пишак дўқи эмасди, зўравон айтганини қиладиганлар тоифасидан эканлиги кўриниб турарди. Ва... муаллим бўйсунди. Илès унинг бирдан мунгайиб-бўшашиб қолганидан, кўзларидаги бояги исёнкор ўт ҳам сўнганидан буни илғади. Бениҳоя тубанлик, шармандалик қошида инсон бош эгтанди. Лекин мағлуб бўлган, ғурури, иродаси чил-парчин бўлган муаллим сал паришонхотирроқ тарзда бўлса ҳам атрофга аланглар ва афтидан ниманидир топишга уринарди. Бунақаларни кўравериб кўзи пишиб қолган шекилли, зўравон орқа чўнтагидан бир нима чиқариб, тугмачасини босган эди, "ширқ" этган овоз эшитилди ва унинг қўлида пичоқ ялтиради.

- Манавини излаёпсанми? Керак пайти ўзим қорнингга тиқиб қўяман. Ана ундан кейин ётасан ўн тонна асфальтнинг тағида суякларинг чириб. Қани, ишингга бор-чи!

Эзилган, забун аҳволдаги муаллим аста ўрнидан туриб, бошини ҳам қилганча девор томон оғир қадамлар билан келаётган эди, орқадан Бара-бара уни суриб-итариб, илдам қадам ташлашга мажбур этди.

Бара-бара қолган мардикорларга бир офтобни, бир лойни кўрсатиб, нимадир дея қағиллади.

Иш келган жойидан давом этди. Мунгайиб, жисман кичкиналашиб қолган Нишонбой ака зўр бериб бошқалардан қолмасликка ҳаракат қилар, юзидан оқиб тушаётган катта-катта кўз ёшлари лойга қўшилиб кетаётганини сезмас ҳам эди.

Ногоҳ, лой тўла оғир сатилни забт билан кўтарган маҳал умуртқа поғонасидан суяк сингандай "чирс" этган говуш чиққан ва даҳшатли оғриқ зўридан тиззалаб қолган муаллим соқов устанинг норози бўлиб қағиллашини эшитиб, зўравоннинг ўзи томон ўқрайиб қараб турганини кўргач андавани яна қўлига олишга мажбур бўларкан:

- Э, бу ҳаётларининг ҳам оналарини... - дедию хўнтраб йиеглаб юборди.

Эрмак кишининг йиғлагани ёмон бўларкан. Илès буни энди сездди. Боя, Нишонбой ака қандайдир хотинчалиш йиғисига қилганмиди ёинки йиғиси ортида фақат кўрқув, жон сақлаб қолиш илинжи турганмиди, ишқилиб, Илèsга унчалик таъсир қилмаганди. Бу эса...

Шу лаҳзада Илès ёнида зўр бериб пақирга лой солаётган талабанинг нимадир деб пичирлаётганини эшитгандай бўлди. Илès кетмонни кўтарган жойида бир лаҳза туриб қолди ва дарҳақиқат талабанинг баайни ибодат қиладигандай бир маромда тинмай шивирлаётганини эшитди:

- Биз қулмиз... Қулмиз биз...

ВАХМ

Инсоннинг жисмоний имкониятлари нақадар чексиз эканлигига мардикорлик асносида ишонч ҳосил қилиш мумкин экан. Илès бир кунгина бурун ҳам оч қоринга ҳеч тугамайдиғандек туюлган уч-тўрт соат ичиди шу-унча ишни қилиб қўйиш мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмаган бўларди, мана энди эса бунга ўзи гувоҳ бўлиб турибди.

Лой иши - жуда оғир, инсонни жисман қақиб ташлайдиган иш. Яхшилаб пиштилган ёпишқоқ лой бирпасда одамнинг бор мадорини сўриб олиб қўяди, бора-бора қўллар қалтирайди, бел сирқираб оғрийди, одамнинг кўз олди қоронғилашади, кўнгилни, мияни бор-йўғи битта истак - буларнинг барисига қўл силташу мана шу лойга бўлса ҳам ётиб, бир лаҳза бўлса-да мизғиб олиш, бу оғир жисмоний ишни, бу азобни унутиш истаги қамраб олади. Аммо жаллод қиличдай бошингда тигини ялтиратиб турган хавф, бундан-да хавлифроқ бўлган кўрқув, жонни асраб қолишга интилиш туйғуси, ўлимдан-да оғирроқ бўлган шармандали аҳволга тушиб қолиш эҳтимоли ваҳимаси бу хоҳишни амалга оширишга изн бермайди, бильякс, ўлиб-тирилиб бўлса ҳам,

мадорнинг охирги қатраларининг сиқиб сувини ичиб бўлса ҳам ишлаш, ишлаш ва яна ишлаш керак эди, илло жонни, гурурни омон сақлаб қолишнинг ўзга чораси йўқ эди...

Сунбуланинг ожизона нур таратиб турган қуёши баланд девор ортига ёнбошлаганига анча бўлган, ҳовлига шом қоронгулиги чўккан маҳал ниҳоят бу лаънати деворни суваб тугатишди.

Биринчи бўлиб Бара-бара андавани ерга қўйди ва бир неча қадам ортга чекинганча сувоқдан чиққан деворни танқидий кўз билан, ҳатто айтиш мумкинки, норози тарзда синчиклаб кўздан ўтказиш бошлади. Ишдан кўнгли тўлмадимми, соқов бир нималарни ўзича гудраниб-қағиллаб айтган бўлдида, “лой” ишорасини қилди. Талаба қийшайиб-майишиб олиб борган бир пақир лойдан андавасига озгина олди ва деворнинг бир-икки жойини қайтатдан сувади.

Ниҳоят бу ҳам тугади. Бара-бара девор адоғи яқинидаги ҳандаққа тўлатилган сувда андавасини ювишга киришаркан, бошқаларга ҳам пақир билан андаваларни тозалаш лозимлигини кўрсатди. Жонни суғуриб оладиган иш якунига етганини англаган бригадир судралиб бориб бўлса ҳам жон-жаҳди билан пақирларни тозалашга тушди. Чуқурдан чиқиб келган Илёс нақ бир пудча келадиган кетмонни сувга чайиб олди. Талаба гурэ этиб шундоқ ҳандақ ёнига қулади, муаллим ҳам сулайиб чўзилиб ётарди.

Буларга ёқтирмагандай ижирганиброқ қараб қўйган Бара-бара қўл ишораси билан ўзини ош еяётган қилиб кўрсатди ва ҳаммани ҳандақ ёнида сал қийшайиброқ турган, филдиракларни ўрнига гишт қўйилган вагонга таклиф қилди.

Ҳар қалай, соқовнинг овқатга қақираётганини иллаган мардикорлар қўлларини лойқа сувда шоша-пиша чайганларича вагонга отилишди.

Торгина вагоннинг тунука полига бир газета тўшалган, унинг устида иккита қаттиқ буханка нон, иккита пиёз. Алюмин чойнақда илиб қолган суюққина чой. Тўртта ичи сарғайиб кетган, лаби учган, ҳатто биттаси ёриқ сопол пиёла. Ўртада бир сассиқ шам тутаб ёниб турибди.

Мардикорлар жойлашиб улгурмасидан Бара-бара сарғайиб-қорайиб кетган тўртта алюмин косада овқат олиб келди. Бу таомнинг номи нималигини аниқлаш ачайин мушкул эди. Шўрва деса гўшти йўқ, бир-иккита макарон сузиб юрганига қараганда эса балки макарон шўрва деб аташ мумкин. Муаллим идиш-товоқлардан иргандими, соқовга ғазаб билан қараганча ўшқирди:

- Итнинг ялогиям бундан тозароқ бўлар, ука. Биз одамиз-ку!

Бара-бара муаллимга ундан ошириб ўқрайиб қараркан, “Қайтариб олиб кетаверайинми?” дегандай ишора қилди. Ноилож қолган муаллим индамай идишга қўл чўзди.

Мардикорлар дастурхонга оч бўрилардай ташланишди. Пичок йўқлигидан буханка нонни бир амаллаб қўлда синдиришди, пиёзни ҳам қўлда арчишди. Нишонбой ака нонни шўрвага бўктириб, шоша-пиша ҳарсиллаб-пишиллаб еб, пиёзни қарсиллатиб тишларкан, қолган нон бўлақларидан кўз узмас, иложини топса уларнинг ҳаммасини бир йўла озгига солиб олгудай эди. Қоринларнинг қулдирашини оғизларнинг чапиллашию, хўриллатиб шўрва ичишлар босиб кетди. Бунақанги ёввойи тарзда овқатланишга ўрганмаган Илёс ҳатто гаши келаётганини сезгунига қадар косаси бўшаб қолганини кўрди.

Дарҳақиқат, бу овқат чап ичакка юқ бўлмади. Мардикорлар эшикка мўлтираб қараб ўтиравердилар. Бироқ уларни ёддан чиқаришганми, нима бало, иккинчи таомдан дарак бўлмади. Ҳолбуки, ҳовлидан димоқни қитиқловчи кабоб иси келмоқда эди. Ахийри Нишонбой аканинг аллақачон бригадирлик ваколатидан тамомила ихтиёрий тарзда воз кечганини тушунди шекилли, муаллим базўр ўрнидан туриб бориб эшикни итарди. Бироқ эшик берк эди. Муаллим ажабланиб ҳамкасбларига қаради, сўнг яна эшикни итарди. Аммо эшик очилай демасди. Шунда жаҳди чиққан муаллим эшикни дўмбира қилиб ура кетди.

Ниҳоят ташқаридан Бара-баранинг норози тарзда қағиллагани эшитилди ва эшик очилиб, остонада ўша турқи совуқ йилтирбош баҳайбат барзанги пайдо бўлди. У энгил бир ҳаракат билан туртиб, муаллимни икки-уч қадам ортга учи-

риб юбораркан, сира яхшилик ваъда қилмайдиган оҳангда бир оғизгина:

- Хўш? - деди.

Гандираклаб келиб дастурхонга ўтириб қолган муаллимнинг ўрнидан туришга уринаётганини ваҳима ичида кузатиб турган Нишонбой ака иккинчи таомдан умид қилишнинг ўзи телбалик эканлигини пайқадими, кўрқа-писа, деярли шивирлаб гапирди:

- Энди бизга рухсат берсангиз... Айтилган ишни бажардик... Биз борсак...

Ўзини шунча зўрласа-да, иш ҳақи хусусида оғиз очолмаётган собиқ бригадир шу ердан эсон-омон чиқиб кетишигина кўзлаётганини тушунган Илёснинг баданидан совуқ тер чиқиб кетди: наҳотки уйга қуруқ қўл билан боради? Молдай, мол ҳам гапми, қулдай ишлаб-а...

Барзанги чап қўлини белига тиради ва тишлари орасида чирт этиб тупурааркан, мазахомуз оҳангда сўради:

- Энангнинг фалонига борсанми?!

Бундай зарбани кутмаган Нишонбой ака тамомила эсанкираб-довдираб қолди ва йўғон бўйинини ичига тортиб, иложи борича кўзга ташланмасликка уринаркан, нажот истагандай шерикларига ёлворган тарзда аланглади.

Юраги пўкиллаб турган бўлса-да, уйда эшикка илҳақ кўз тикиб ўтирган хотинини кўз олдига келтирган Илёс томоқ қириб олгач, титроқ овозда деди:

- Биздинг ҳам бола-чақамиз бор... Уйимиз бор... Кутишадил...

Баайни қулоғи тагида пашша минғирлагандай бепарво қўл силтаб қўйган барзанги ҳатто Илёс томонга қараб қўйишни ҳам ўзига эп кўрмаган тарзда:

- Энди сени энангнинг фалонида кутишадил, - деб қўйиш билан кифояланди.

Нишонбой ака ожизона тарзда чийиллади:

- Лафз ҳалол, ука...

Бунга жавобан барзанги тиржайди:

- Сан ман билан қўл ташлашганмидинг, а?

Саволадаги таҳдид оҳангини иллаган “бригадир” жон ҳалпида қунишганча, иккала қўлини силтади:

- Йўқ, йўқ, у бошқа одам эди, бошқа...

- Ундай бўлса энангнинг фалонига манга претензия билдирасанми, паст?!

Оғзи шалоқ бу йигитчага бирон нима ўқтириб бўлмади равшан эди. Айни пайтда унинг асл нияти нима эканлигини ҳам пайқаш қийин кечмоқдайди. Мардикорларнинг бошида чарх ураётган хавотирли саволни сезди шекилли, барзанги шошилмасдан, дона-дона қилиб, баайни ёш болага гап ўқтираётгандай оҳангда вишиллади:

- Санлар баринг бошқа бир юртда, ман сотиб олган қуллар қаторисанлар! Бу ерда закон йўқ, закон - ман! Қачон жавоб берсам - кетасанлар, жавоб бермасам - ишлаб юраверсанлар! “Фиринг” деганингни орқангга қозиқ қоқиб, чиққан жойингга киритиб қўяман! Гап тамом!

Барзанги шахт билан бир қадам орқага чекинди ва эшикни қарсиллатиб ёпди. Эшик ташқаридан қулфланди. Мана, барзангининг оғир қадамлар билан аста-секин узоқлашаётгани эшитилди. Вагонга ўлик сукунат чўкди. Ҳозиргина пишиллаб турган Нишонбой ака нафас олишни ҳам унутгандай эди. Ташқарида ҳам ғалати сукунат, ҳатто ит занжирининг овози ҳам эшитилмасди.

Мана шу ваҳм, кўрқув тўла сукунатда ногаҳон кимнинг пиқ-пиқ йиғлаётгани эшитилди. Бу Нишонбой ака эди. Йиғи тобора кучайиб борди ва туйқусдан собиқ бригадир ғазаб билан бошини вагоннинг тунука деворига ураркан, мислсиз азобдан дунё кўзига қоронғу кўриниб-кетган маҳқум мисоли ҳайқириб юборди:

- Мани нега туғдинг, буви...

БАЗМ

Бу ерда қандайдир адолатсизлик, ғайриқонуний нимадир рўй бермоқда эди. Буни Илёс вужуд-вужуди билан ҳис этиб турар, аммо бу воқеликка қарши қандай бош кўтариш мумкинлигини тасаввур ҳам этолмасди. Илло, бундай қалтис вазиятда исенга кўтарилган бошининг сапчадек узилиб ташланиши эҳтимолдан холи эмасга ўхшайди.

Нишонбой ака билан муаллим ҳар қалай буларнинг ичи-да ёши улуғлари ва уларнинг бола-чақадан тинчиган бўлишлари ҳақиқатга яқин. Муаллимнинг ташвишини-ку, айтмаса ҳам бўлади - ўзбек тўй қилади-ю, хеш-уруғлар қараб турармиди. Гап фақат тўйнинг ортиқча сарф-харажатсиз ўтишида, холос. Талаба эса мўйлаби энди сабаз урган гўр йигитчага ўхшайди. Аёнки ҳали унинг бўйнига рўзгор халтаси илинмаган. Қийин бўлгандан Илёсга қийин бўлди. Ўтирсаям, турсаям Барнонинг хавотир тўла нигоҳи кўз олдидан кетмайди. Илёс станциядан сал кеч қолганда ҳам бечора Барно эшикка тикилиб, не бир ваҳималар оғушида титрабгина ўтириши маълум эди: гўё барча фалокатлару нохуш тасодифлар эрининг остона ҳатлаб кўчага чиқишини пойлаб турадигандек...

Тўғриси, бундай меҳрибонлик Илёсга ёқарди. Ўзи-ку, буни билдирмас, аксинча, баъзан тўнғиллаб ҳам қўярди: “Сенга қолса ўтиришим керак экан-да уй қизи бўли-иб” деб. Энди ўйлаб қараса, Барно бекорга жонсарақ бўлмас экан.

Илёс ёмон сиқилди. Наинки шу мўъжаз кути, бутун дунё ҳам кўзига тор кўриниб кетди. Бу қандай баалоки, на уйга кетоласан, на ўзингни одам ҳис қила оласан...

Бошқаларнинг аҳволига кайфияти ҳам Илёсники сингари эди. Айниқса мана шу торгина вагонда тўрт эракнинг қандай қилиб тонг оттириши мумкинлигини тасаввур қилишнинг ўзи мушкул эди. Бунинг устига... бунинг устига ҳалидан буён Нишонбой ака ҳиқиллаб заҳарланг қилгиси келаётганини, ҳеч чидай олмаётганини айтар, лекин эшикни тақиллатишга журъат этолмасди.

Тобора сўниб бораётган сассиқ шам ёруғида собиқ бригадининг инграб эшилиб-буралаётганини, пешонасига тер тепчиганини ачиниб кузатаётган муаллим ҳеч чидай олмайди шекилли, туйқусдан сакраб ўрнидан турдию яна эшикни урди.

Муаллим узоқ тақиллатди. Ахийри ташқарида қалитнинг шиқирлагани эшитилди ва эшик очилиб, остонада яна ўша барзанги пайдо бўлди.

- Яна нима гап? - деди у ўшқириб.

- Мана бу акамиз, - муаллим Нишонбой акага ишора қилди, - бу акамиз туалетга боришлари керак экан.

Барзанги ёнбошига ўгирилган эди, бамисоли шунки кутиб тургандай соя мисоли қоронғуликдан ажралиб чиққан Барабара бояги лой челақлардан бирини остонага қўйди. Барзанги пақирни тепиб юборди. Пақир учиб келиб дастурхон ўрнида ишлатилган газета устига тушди ва Нишонбой ака томонга юмалаб кетди.

- Яна биттанг овоз чиқарсанг мандан кўрадиганингни кўрасан!

Ушбу пўписадан кейин барзанги соқов шериги ҳамроҳлигида ташқарига чиқиб, эшикни яна қулфлаб қўйди.

Нишонбой ака ўз кўраётганларига ишонмагандай, ишонгиси келмагандай лой пақирга ҳайрон бўлиб тикилиб қолди. Муаллим уни юпатувчи оҳангда гапиришга уринди:

- Уруш йиллари сургун қилинган чечен аёллари вагонда, соқчи ёнида ёзилишдан номус қилиб, тишини тишига босиб ўтираверганликлари учун қонлари заҳарланиб ўлиб кетишган экан. Сиз ҳам биздан уялиб шундай аҳволга тушманг тагин. Ҳар қалай, эракмиз-ку. Эракнинг бошига не балолар тушмайди.

Ахийри муаллим айтган гап маъзи онгига етиб борган Нишонбой ака ўтирганларга бир-бир жовдираб қараб чиқди ва унсиз маъқулловни илғаса-да, бу ишга журъат этолмай бир муддат иккиланиб туриб қолди. Бироқ аҳволи тобора ёмон бўлиб бораётган бўлса керакки, у тинмай буралар, ҳатто инграб ҳам юборар эди.

Муаллим пақирни вагон четига олиб борди ва Нишонбой акага ишора қилди:

- Биз тескари қараб тураемиз... Ўйланманг, шу кетиш бўлса бу тувакка ҳали ҳаммамизнинг ишимиз тушадиганга ўхшайди.

Нишонбой ака эгилган ҳолида бурчакка чопқиллаб борди ва ...

Вазиятни юмшатмоқчи бўлдимиз, муаллим ҳазиллашишга уринди:

- Ўзиям акамиз бир кайф қилдилар-да... Қишлоғимизда бир Тиркакш ака деган одам бор. Шу киши айтганди: “Сак-

киз литр пиво ичиб кайф қилмадим, лекин томнинг ёнбошига ўтиб ёмонам зўр маза қилдим-да” деб...

Азбаройи одоб юзасидан Илёс бу гапга жавобан тишининг оқини кўрсатган бўлди...

Кутилмаганда Холмурод гапга аралашди.

- Мен сизни шаҳарда кўргандайман, ака.

Талабанинг ўзига мурожаат қилаётганини англаган Илёс ёқтирмайроқ жавоб қайтарди.

- Ҳа, мен фалон жойда ишлайман. Нимайди?

- Шунчаки сўрадим-да, ака. Шаҳар унча катта эмас. Балки бир кун кўришиб қолармиз.

Бундай келажак ўзига унча маъқул кўринмаган Илёс елка қисиб қўйди:

- Ҳай билмадим-ов...

Ҳовлида эса недир бир тадорик кечмоқда эди. Буни шовқин кучайганидан, одамларнинг нечукдир бесаранжом бўлиб қолганидан ҳам илғаса бўларди. Дамо-дам Бара-бара қағиллаб қолар, бироқ энди унинг жоникиб, асабийлашиб эмас, қувониб, ҳаттоки андакина ҳаяжонланиб қағиллаётганини пайқаб олиш мушкул эмасди. Ора-сира шишаларнинг бир-бирига урилиб қолиши эса ичкиликбозлик кутилаётганлигидан шохидлик бераётгандай эди.

Бу орада сассиқ шам ҳам бир липиллаб олгач сўнди. Ҳар қалай, озгина бўлсаям ёритиб турган экан, вагонга бирдан қоронғулик чўкди. Айни шу лаҳзадан бошлаб, балки қоронғулик тушгани сабабли истиҳолани озгина бўлса ҳам ёддан чиқаргандир - ахир, энди ҳечқурса кўз кўзга тушмайди, Нишонбой ака тувак-пақирни деярли бир ўзи эгаллаб олди. Унинг инқиллаб тушунтиришига қараганда, ичи сувдай кетаётганмиш.

Вагонни бадбўй ис босиб кетди. Бунинг устига ҳар қанча йўталишмасин, газетани шалдиратиб гижимлашга уриниш-мсин гоҳ унисининг, гоҳ бунисининг ичи қаттиқ қулдираб кетар, инграб кучанаётган Нишонбой акани-ку гапирмаса ҳам бўлади...

Ҳовлида магнитофон баланд қилиб қўйилди. Ниҳоят аёлларнинг ҳам шодон кулгуси эшитишга бошлади. Айниқса Холмурод астойдил ҳаракат қилди - вагоннинг қаерида тирқиш кўринса, ўша ерига ёпишиб ҳовлини кузатди, кўришга ёки эшитишга муваффақ бўлганларини эса изоҳлаб ҳам турди.

- Катта стол қилишибди, аблаҳлар... Камида ўнта одам бор-ов... Ичишаяпти... Тостсиз... Тушунарли... Ейишаяпти, аблаҳлар... Шашлик ейишаяпти... Тикилиб ўлгурлар...

Талаба анча гапирди, анча қарганди. Аммо бу ҳол Илёсники зериктириб юборди. Муаллим ҳам бунақа нарсаларга қизиқадиганга ўхшамасди. Пақирда ўтиришдан бошқасига ярамай қолган Нишонбой аканинг қулোগига гап кирмаётганлиги аниқ эди. Айни пайтда чарчоқ ҳам ўз ишини қилмоқда эди.

Илёс бир ҳақиқатни кашф этди - оч одамнинг уклаши қийин бўларкан. Айниқса хушбўй, иштаҳани қитиқлаб, сўлакларининг оқизиб юборувчи таомларнинг ҳиди гуркираб келиб турганда.

Талаба ҳам чарчади шекилли, томошани бас қилганча шундоққина тунука пол устига гужанак бўлиб ётиб олди. Деворга суяниб ўтирган Илёс ёнбошлади. Текис нафас олишига қараганда, муаллим аллақачон ухлаб қолганга ўхшарди.

Ҳовлидан ҳамон мусиқа овози келар, ора-сира Бара-баранинг қағиллашу аёлларнинг кулгуси эшитилиб қоларди.

Орадан бир соат ўтдимиз, икки соатми, аниқ билмайди - бир маҳал Илёс вагон томон кимдир чоғиб келаётганини савқи табиийси билан илғади ва беихтиёр кўзларини очди. Мана, қадам товушлари вагонга жуда яқинлашди. Бироқ орқадан келаётган оғир, залворли қадам товушлари ҳам вагонга етиб келди ва айни шу лаҳзада қарсиллаган овоз эшитилди. Илёс янгилиши мумкин эмас эди - кимдир кимгадир шاپалоқ туширгани аниқ эди. Афтидан, шاپалоқ еган додлаб юборди ва Илёс бу овоз аёл кишига тегишли эканини англади - англамас кимдир вагон зирҳига гуп этиб урилди.

- Онангнинг палонига тикиб қўяман, ифлос! - Бояги барзангининг палағда овозини эшитган Илёс титраб кетди.

Бунга жавобан аёл кишининг титроқ саси эшитилди:

- Раҳм қилинг, акажон! Бола-чақам бор! Бошимда эрим бор!

Барзанги яна ёмон сўкинди:

- Э, онангни... Хотинини мардикор бозорига чиқариб қўйган эрингниям...

- Раҳмингиз келсин, акажон... Йўқчилик... Менга идиш-товоқ ювамиз дейишганди... Мени ановилар алдади... Бундан кўра ўлганим яхши...

Аёл изиллаб йиғларди.

Барзанги ёмон теппи шекилли, гуп этиб ўтириб қолган аёл аянчли чийиллади.

- Энди бошқа нарсани тозалайсан!.. Айтганимни қилманг элликта эркакнинг тагига ётқизаман-да, ҳар биттаси билан расмингни олиб, эрингга олиб бориб бераман. Документинг манда, ҳеч қайқа боролмайсан. Юр-чи...

- Бормайман, бормайман...

- Мана бормансанг!

Барзанги аёлни энди аямай ура бошлади. Дод-вой солаётган аёл гавдаси вагонга тез-тез зарб билан урилди.

Вагонда ётганларнинг уйғониб кетгани аниқ эди. Ниҳоят чидай олмади шекилли, муаллим қўлини кўвача қилганча ташқарига қараб бақирди:

- Сениям она тўққанми, ифлос! Бас қил-да энди!

Баногоҳ, сира қутилмаганда Нишонбой ака бор овозда, йиғламираб қарганиб қолди:

- Илоё ўша жойинг узилиб тушсин сен аблаҳнинг!

Аммо ваҳший, қутуриб кетган зўравон бу гапларни эшитадиган аҳволда эмас шекилли:

- Қани, бу ёққа юр-чи! - деганча афтидан аёлни сочидан судраб кетди - илло аёлнинг жон аччиғида чинқиритиши шундан далолат бераётгандек эди.

Ғазаби қўзиб кетган, ҳарсиллаб нафас олаётган муаллим байни ўзи ўзига гапирётгандай деди:

- Шундай пайтлари... шундай пайтлари аёл бўлиб туғилмаганимга шукр қиламан... Лекин... эркак бўлиб ҳам жуда бир ишни қотириб қўймаганимни ўйласам... бу дунёга келганларимга пушаймон бўлиб кетаман... Яхшиям бир марта яшаймиз...

Ташқарида эса ҳамон мусиқа янграр, ора-сера узук-юлуқ овозлар, кулгулар, бақир-чақирлар ҳам эшитилиб қоларди.

ЖАВОБ

Бир амаллаб тонг оттиришди.

Вагон эшиги очилган маҳал ҳали уйқусираган, чала ухлаганларидан бошлари ғувиллаб турган мардикорлар остонада гердайиб турган барзангини кўришди. Унинг ортида эса садоқатли итдек Бара-бара турарди.

Талаба уф тортиб юборди.

- Чиқларинг! - дея буйруқ берди барзанги. - Тез!

Мардикорлар бирин-кетин пастга тушишди.

Саҳар палла. Ҳали борлиқ ёришмаган ҳам.

Мардикорларни Бара-бара бир сафга тизиб чиқди. Ҳомуза тортиб қўйган барзанги қарама-қарши тарафдаги тўрт метр баландикдаги гиштин деворга ишора қилди:

- Бугун манавини тугатиб қўясанлар. Кейин тўрт томонларинг қибла! Ишни бошларинг! Икки соатдан кейин завтрак.

Вазифамни адо этдим деган ўйда чорпоя томон бораётган барзангини муаллим қақариб қолди:

- Менга қара, ука...

Барзанги эринибгина ўтирилди.

Худди шу лаҳзада муаллим унга ташланди. Қайдан куч, журъат олгани номаълум, аммо муаллимнинг ҳамласида жонидан тўйган одамнинг шиддати, қудрати бор эдики, буни кутмаган барзанги бир лаҳзага каловланиб қолди. Мана шу лаҳза эса муаллимга қўл келди - у барзангининг ёқасидан чангаллаб олиб бир силташда ерга ағдарди ва унинг қорнига миниб олганча юз-кўзига аямай муштларкан:

- Қочинлар! Қочинлар! - деб хирқирарди.

Лекин воқеанинг бундай тус олишини кутмаган мардикорлар довираб қолишганди. Ниҳоят биринчи бўлиб ўзига келган Бара-бара икки қўллаб муаллимнинг сочидан тортиб, уни барзангининг устидан ағдариб ташлади. Шунинг ўзи барзангина кифоя эди - у ҳатто бурнидан булоқдек отилаётган қонни ҳам артиб ўтирмасдан муаллимга ташланди-да, бу танани, бу одами бир қоп гўшт мисоли аямасдан ураверди, тепаверди...

Кўзларидан тирқираб ёш чиқиб кетган Илёс қандай қилиб ваҳшиёна тарзда бўқирганча барзанги томон отилганини ўзи ҳам билмай қолди-ёв. У жон ҳолатда чап қўли билан барзангининг юзига чангал солиб ўзига қаратиб ва мана шу қонга беланган башарани бор кучи билан урмоқ, майдалаб, йўқ қилиб ташламоқ қасдида мушт бўлиб тугилган ўнг қўлини боши узра кўтарди. Айнан мана шу лаҳзада бировни уриб ўрганмаган Илёс ўзига ялт этиб тикилган барзангининг кўзларида ваҳима учқунларини кўрди-ю, туйқусдан бўшашиб, бир сонияга иккиланиб қолди. Бу сония эса Бара-бара учун етарли бўлди. Балки бунақа исёнларни кўравериб кўникиб қолган бўлса керакки, Бара-бара орқадан келасолиб Илёсни бир қоп хашақдек энгилик билан кўтариб олди-да, икки қадамча нарига отиб юборди.

Афтидан шовқин-суронни эшитишди шекилли, аввалига ит хурди, сўнг қутилмаганда барзанги ваъда бергандай элликта бўлмаса ҳам, ҳар қалай беш-олтита бақувват, қорувли йигитлар пайдо бўлишди ва мардикорларни эрмакка ер билан битта қилиб пийпалаб ташлашди...

Орадан ярим соатлар чамаси вақт ўтди. Шусиз ҳам жулдур уст-бошлари баттар йиртилган, афт-башаралари қон, лаблари ёрилган, шишиб кетган, бири чўлоқланаётган, бири белни ололмаётган мардикорлар тамомила ваҳший қиёфага кирган, яна темир тўқали қайишини қўлига олган барзангининг зугуми остида ишга киришишди. Тақсимот яна кечагидай бўлди: Илёс ҳандаққа тушди, лой ташиш Нишонбой ака билан талабага юкланди, муаллим Бара-бара билан бирга-лиқда деворни сувоқ қиладиган бўлди.

Тақдирга тан берди чоғи, гандирақлаб, базўр қадам ташлаётган Нишонбой ака исёнкор муаллим билан Илёсга миқ этиб оғиз очмади, таъна қилмади. Илёс мана шундан кўрққан эди. Йўқ, ҳатто эл қатори насибасини олган Холмурод ҳам индамай қўя қолди.

Қовоғидан қор ёғаётган барзанги юз-қўлини ювгач, чорпояга бориб ўтириб олди ва буларнинг ишини диққат билан кузата бошлади. Лекин уйқусиз тун ўз ишини қилди шекилли, ора-сера барзанги мултиб кетар эди. Мана шундай, оғзини очолмаётган муаллим муаллим истехзо билан “намоз ўқиш” деб пичирлаб айтган ўхшатиш қилган онлари иш суръати сал секинлашар, бундай пайтлари нечукдир Бара-бара ҳам ортиқча тихирлик қилиб ўтирмас, бильякс, мардикорларни қўллаётганини сездириб қўйгиси келмаётгандай ҳозиргина сувоқдан чиққан жойларни кўздан кечириб чиққан бўларди; айниқса ҳар ўн-ўн беш дақиқада вагон ёнига омонат қурилган ҳожатхона томон чопаётган Нишонбой ака иш суръатини пасайтираётганини кўриб кўрмаганга оларди.

- Бара-бара ака, - деб қолди бир пайт талаба соқовга мурожаат қилиб. - Хатингиз жуда чиройли бўлса керак, а?

Бунга жавобан Бара-бара талабага қаттиқ тикилиб қолди. Бу ўринсиз савол муаллимнинг гашини келтирган бўлса керак, норози бўлиб тўнғиллади:

- Почеркини бошингга урасанми бунинг...

Хижолат чеккан талаба ўзини оқлашга уринди:

- Энди айтапман-да... Деворни шундай силлиқ суваган одамнинг рассомликка, чиройли ёзишга ҳаваси бўлмаслиги мумкин эмас.

Шу билан гап-сўз тугади.

Шунга қарамасдан, иш барибир оғир эди. Шунча ейилган таёқдан кейин, айниқса оч қоринга лойда ишлашнинг ўзи бўлмасди.

Ваъда қилинган икки соатдан кейин нонушта келтирилди ҳар тугул. Бироқ буни нонушта дейишнинг ўзи кулгули эди: суоққина чой, тегирмонда тортилган буғдой унига қилинган қора нон, тўртта қаттиқ парварда. Ким билади, нима ҳаёлга борган, ишқилиб Бара-бара зипиллаб ҳовлининг мардикорлар бориши ман этилган тўрдаги тарафига ўтиб кетди ва зум ўтмай ҳовучида озгина дулланган колбаса бўлаклари ҳамда уч-тўрт бўлак пишлоқ олиб келди. Ҳамон хурпайиб, мардикорларни кузатиб ўтирган барзанги норози бўлиб тўнғилла-са-да, индамай қўя қолди.

Булар кечаги зиёфатдан қолган бўлса керак, деган хаёлда аввалига Илёс қўл чўзмай турди, аммо ошқозон барибир ўз хукмини ўтказди.

- Кеча... зиёфат зўр бўлдими дейман-да, Бара-бара ака? -

деб сўраб қолди оғзини тўлдириб нон кавшаётган Холмурод.

Шу мазмундаги саволни кутиб турган эканми, бахтиёрликдан кўзлари сузилиб кетган Бара-бара ўнг қўлининг бош бармоғини юқорига кўтариб “михдай” ишорасини қилди.

- Сизгайм тегдими ўзи? - савол беришни давом эттирди талаба соқов дастурхонга қўл чўзишниям унутиб қўйганига эътибор берганча.

Бара-бара ўзини хижолатга тушгандай кўрсатди - уялинкариб қулимсирашга уринди. Талаба ҳужумга зўр берди:

- Қанақа эди, зўрми?

Бунга жавобан тамомила эшилиб кетган Бара-бара лаззатлини кўзларини юмди ва иккала қўлини кўтариб, ҳавога аёл қоматининг расмини чизди.

Бу орада соқов олдида турган пишлоқ ва колбаса бўлақларини шерикларига олиб бераётган талаба яна сўради:

- Зўр кайф бўлдимми?

Бара-бара мастона тарзда бош ирғаркан, баайни ўша лаззатли дамларни қайта бошидан ўтказётгандай инграб юборди.

Бечоранинг хурсанд бўлгани шунча эканки, ҳатто кўзларини очиб, олдидаги колабаса-пишлоқ бўлақларини кўрмаганда ҳам унчалик хафа бўлмади, аксинча, нон бўлақларини нари суриб, мардикорларга мулозамат ҳам қилган бўлди.

Нонушта тугади ва яна азобли, оғир иш бошланди. Холмурод савол беравери соқовнинг асабларини ўйнатиб юборганми, ким билади, ишқилиб, Бара-бара яна паровоздай пишиллаб ишлар, унга лой етказиб беришнинг ўзи бўлмасди. Иш суръати сал пасайса соқов норози бўлиб қағиллар ва шуни кутиб тургандай темир тўқали қайишини кўтарган барзанги мардикорлар боши устида пайдо бўларди-қоларди...

Ярим коса ёвғон шўрва (Илёс қишлоқда буни “шарманда шўрва” деб аташларини эслади) ва бир донадан сосиска (афтидан, буюм кечаги зиёфатдан қолган) кўринишидаги тушлик ҳам ўтди.

Мардикорлар адоий тамом бўлишди. Кўз олди қоронғулашиб кетаётган, мана шу лойга қулашу тўйиб-тўйиб ухладан бошқасини орзу қилмаётган, ҳатто оғир жисмоний чарчоқ туфайли калтак зарбини ҳам ҳис этмайдиган даражага етган Илёснинг фақат бир ўй - хотини Барнонинг ташвишигина тик тутиб тургандай эди. Нима қилиб бўлса ҳам деворни тугатиш, нима қилиб бўлса ҳам бу ердан кетиш, Барнонинг ёнига етиб олиш керак эди. Қолгани унчалик аҳамиятли эмас. Қолгани кейин ҳал бўлаверди...

Бошқа мардикорларнинг аҳволи ҳам Илёсникдан ёмон бўлса ёмон эдики, асло яхши эмасди. Айниқса бутун бадани, юз-кўзи моматалоқ бўлиб кетган, бунинг устига тез-тез ўзига хусумати бор барзангининг зуғумига дучор бўлаётган муаллимнинг аянчли аҳволига қарашнинг ўзи азоб эди...

Ҳовлига намозим қоронғулиги чўка бошлаган маҳал ишни тугатишди ҳар тугул.

Бели қотиб қолган Бара-бара букри одамдай энгашиб бориб андавасини ҳандаққа тўлатилган сувда юва бошлади. Базўр қимирлаётган мардикорлар ҳам унга эргашиб андава, пақир, кетмонларни тозалашга киришишди.

Ҳовлининг уер-буериди чироқ ёнди.

Бара-баранинг ишораси билан яна вагонга киришди. Яна кечагидек номга овқат. Фақат бу сафар мардикорларнинг руҳи сал тетикроқ - барзанги алдамаган бўлса, кетар фурсат яқинлашган эди-да.

“Агар алдамаса...”

Шу ўй Илёснинг баттар чарчатар, таъбир жоиз бўлса, дунёни кўзига баттарроқ ёмон кўрсатарди. Нима қилиб бўлса ҳам кетиш шарт. Ишқилиб, Барно тинч бўлсин. Ҳали-ку икки ойча вақт бўлиш керак, лекин билиб бўладими... Ўзия икки кундан бери йўлга қарайвериб, сил бўлиб кетгандир. Ваҳимаси-чи... Илёс ўзини мажбурлаб бу ҳақда ўйламасликка тиришади, лекин кўнгилга буйруқ бериб бўлмас экан...

Мубҳам кутиш билан бир соатча вақт ўтди. Мардикорлар тобора асабийлашар, миқ этмасдан эшикка илҳақ термулиб ўтирардилар.

Ахйир машина моторининг гуриллаган овози эшитилди. Машина шундоқ вагон ёнига келиб тўхтади. Вагон эшиги очилди ва доимгидек тиниб-тинчимас, ишлаб чарчамас Бара-

бара ҳамроҳлигидаги барзанги мардикорларга юринглар ишорасини қилди.

Қолгани фильмлардаги манзарага ўхшади: мардикорларни худди асирлар сингари саф ҳолида тўғри ўша ўзлари келган машғум “Москвич” будкасига қамашди ва эшикни ортидан бекитишди. Муаллим:

- Кийимлар-чи? - деб бақирингга улгурди, аммо бу ўринли саволга жавоб берадиган одамнинг ўзи йўқ эди: Бара-бара гўё қадрдонлари билан хайрлашётган одамдай мунгайиб турар, ўшшайган, нимаси биландир қиличидан қон томандиган жаллодни эслатадиган йилтирбош барзангининг важоҳатидан эса сира яхшилиқ кутиб бўлмасди.

Машина яна узоқ юрди. Беш соатми-олти соатми.

Ҳамма жим эди. Ҳатто будка темирага қулоғини маҳкам босганча гўё ниманидир эшитишга жон-жаҳди билан интиляётгандай кетаётган талаба ҳам оғиз очмади. Машина гоҳ текис йўллардан юрди, гоҳ нотекис, гоҳ ёруғ йўллардан (буни миҳ билан тешилган беш-олти тешиқдан тушган тутам нурдан илғаса бўларди), гоҳ зим-зим зулмат оғушида.

Ниҳоят машина бир жойга келиб тўхтади. Бир муддатдан сўнг будка эшиги очилди. Оёқларини кериб турган барзанги қўл узатиб биринчи дуч келган мардикор бўлмиш Нишонбой акани ёқасидан бўғиб суғуриб олди-да, уни дўқ этказиб йўлга қўяркан, ҳаммага эшиттириб вишиллади:

- Бировга оғиз очсанг келиб каллангни олиб кетаман! Адресинг бор. Эсингдан чиқарма, сан бошқа юртда бўлдинг, у ёқларда санга ўхшаганларнинг гапи ўтмайди. Шунинг учун бундан кейин орқангни қисиб юр. Тушундингми?

- Тушундим, ака, тушундим. Туя кўрдингми - йўқ! - деди жон ҳолатда Нишонбой ака.

- Шундай бўлсин! Манави пенсия кнжкангни ол-да, биз узоқлаб кетганча нарёқа қараб тур. Агар бу ёққа ўтириладиган бўлсанг келиб каллангни оламан!

- Тушундим, ака, тушундим...

Яна ўн-ўн беш минутча юришгач, машина яна тўхтади. Бу гал барзанги муаллимни суғуриб олди-да, бояги гапларини такрорлади.

- Инсофинг борми ўзи сенинг? - тутақиб кетди муаллим. - Ярим кечаси бегона шаҳарда, яна манавинақа кийимда юриб бўладими? Дуч келган биринчи милиса мени обориб тикиб қўяди-ку! Яна бўйнимга бирон ўғирлик-пўғирликни илиб қўйса-чи?

- Бу санинг проблеманг, олифта! Ма, паспортингни ол...

- Мана проблемам!

Аммо оч, мадорсиз муаллим мушт туширишга улгуролмади - барзанги ўзини хиёл четга олди ва енгил бир ҳаракат билан бир тепишда муаллимни нари учуриб юборди. Илёс беихтиёр олдинга интилди. Аммо барзангининг ёнида пайдо бўлган бошқа бир совуқ башарали қорувли йигит қўлида ярақлаб турган пичоқни кўз-кўзлаши биланоқ Илёснинг ҳовури босилди-қолди.

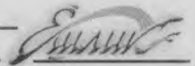
Машина олдинга силжиди. Афтидан, бир амаллаб ўрнидан турган бўлса керак, орқадан муаллимнинг сўкинаётгани, тош отаётгани эшитилди. Шундай тошлардан бири будкага даранглаб келиб тегди. Аммо машина тўхтамади...

Яна ярим соатдан сўнг талабани тушириб қолдиришди. Охири навбат Илёсга келди. Уни қадайдир кўп қаватли бино ортига ташлаб кетишди.

Илёс қоронғиликда эди, шу сабабли бемалол “Москвич” ортидан қарашни мумкин эди. Аммо унга бунинг кераги ҳам йўқ эди. Илёс шошилмоқда эди. Энг аввало қаерда эканини аниқлаб олиш керак.

Йўлда одамлар жуда кам учради. Борлари ҳам Илёснинг жулур уст-бошидан чўчишиб, бунинг устига “Бу ер қаер?” деган ғалати саволидан кейин бутунлай алкашга чиқариб қўйишди шекилли, дарҳол ўзларини олиб қоча бошлашди. Хайрият, бир ўрис кампир бор экан, шу Илёсга қаерда эканлигини батафсил тушунтирди.

Туман газлаштириш бўлимидан берилган эски ҳужжатни маҳкам кафига қисган Илёс шаҳарнинг нариги чеккасида жойлашган уйга қараб пойи-пиёда йўл олди. Илло бу либосда унга бирон машина тўхташи гумон эди, мабодо тўхтаганда-чи, уйга боргандан кейин ҳисоб-китоб қила олармиди? Албатта йўқ!

Илès иложи борича овлоқроқ йўллардан юрди, айниқса миршабларнинг кўзига тушиб қолмасликка уринди.

ФАРЗАНД

Уй... зим-зиё эди. Буни кўриб Илèsнинг юраги товонига тушиб кетгандай бўлди. У зиналардан бир амаллаб юқорига кўтарилди, эшик кўнғирогини қайта-қайта босди.

Жимлик.

Илès қулоғини эшикка босди. “Тик” этган товуш эшитилмади. Улик сукунат.

Ҳолдан кетган Илès шундоқ йўлакка ўтириб қолди. Кўнгил - душман. Хаёлга нелар келмайди. Барно, шўрлик Барно икки кун туз тотмай эрининг йўлига қарагану, сўнг уни излаб кўчага чиқиб кетган бўлса... Шу ҳолида... Кўчада нима кўп - машина кўп... Барно тез юролмаса...

Илès тишларини синдириб юборгудай даражада бир бирига босди. Бу улкан шаҳарда на қариндош-уруғ бўлса, на таниш-билиш... Оғироёқ жувон кимдан нажот излайди, кимга боради...

Илès бошини маҳкам чангаллаганча инграб юборди:

- Э, бу дунёлариниям!..

Илès майдончадаги иккинчи эшикка қаради. Бу ерда бозорчи эр-хотин яшашарди, уйда ҳам кам бўлишарди. Уларнинг умрлари тижорат сафарларида ўтади шекилли. Илès бу кўшнилари билан борди-келди қилмайди, ўзини улар даражасида деб билмайди. Шу истиҳолани Барнога ҳам сингдирган. Ҳозир эса...

Илès эшик кўнғироқчасини босди. Булбул сайроғи эшитилди ва зум ўтмай эшик очилиб, ўттиз-ўттиз беш ёшлардаги, ҳаво ранг халат кийган сулувгина аёл кўринди.

- Кечирасиз... янга, - Илès ўзининг уст-бошига ажабланиб қараб қолган аёлга вазиятни тушунтириша уринмоқчи эди, бунинг ўрнига тилининг учига турган саволни берди: - Келинингизни кўрмадинизми?

- Бу... бу сизми, Илès ака? - ҳайрон бўлиб сўради жувон.

- Мардикорликдан келаётгандим, - гапни қалта қилди Илès. - Келинингиз уйда йўққа ўхшайди...

- Вой эркаклар-ей... Бу ёқда хотини пишиб турибди, у ёқда бўлса булар пул излаб юришади... Пул-ку, топилар, хотин топилмайди, дейдиган одамнинг ўзи йўқ буларга... Сизни бутун кўни-кўшнилари аллақандай станциларга бориб излаб келишди-ку... Осмонга учдингизми нима бало... Бу ёқда Барнохоннинг бўлари бўлди-ю... Яхшиям хабар олганимиз... Ўйламайсизми мундоқ... Ишқилиб сиз эркаклар ҳам бир туғиб кўринг-да, ана шунда биласиз хотинларнинг қадрини... - Жаврашдан тўхтаган жувон ичкарига қараб бақирди: - Ада-си, қайси роддомга обордиларингиз?... Унингими?... Манга қаранг, Илès ака, тез чопинг, бугун кундузи хотинингизни дард тутиб қолган экан, пастдаги Нигорахон медресига билан адамиз... Кейин маҳалла оқсоқолидан справка ҳам олиб бориб беришди. “Шу адресда ҳақиқатан яшайди” деган справка бўлса текин қарашаркан... Қисқаси, чопинг ўнинчи роддомга. Қолганини кейин айтиб берармиз... Ҳа, айтгандай, - жувон халати чўнтагини кавлади, - мана, калитингизни олинг. Барнохон бечора ўзлари не аҳволда-ю, яна сизнинг калитсиз кўчада қолишингизни ўйлаб бирам ваҳимага тушадилар-ей...

Илès зиналардан қандай отилиб тушганини билмайди. Ахир, ҳали икки ойча бор эди-ку. Нима бўлди экан? Наҳотки... Шу каммиди...

Ўнинчи туғруқхона унча узоқ эмас эди. Илès хотини билан бу ерга бир-икки марта маслаҳатга келганди. Шу сабабли у учиб қабулхонага кирди ва ойна ёнида китоб ўқиб ўтирган кексароқ навбатчи жувонни чўчитиб юборди.

- Тиловова... Барно... - деди Илès ўпкасини босиб ололмасдан, - бугун... бугун тушган... кундузи...

Негадир навбатчи врач Илèsнинг бу қилиғига унчалик ажабланмади. Афтидан, турли кўйга тушган оталарни кўравериш кўзи пишиб кетган.

- Тиловова... - Навбатчи кўзойнагини таққач, олдида турган журнални варақлашга тушди. - Талибова... Тургунова... Ҳа, мана, Тиловова Барно... Йигирма икки ёшда, шундайми?..

Қалт-қалт титраётган Илès бош ирғай олди, холос.

- Ҳўш... биринчи ҳомила экан, шундайми?.. Яхши... Ҳозир кўрамиз... Ие?

Илès инграб юборди:

- Нима... нима бўпти?

- Нима бўларди? - сал жеркиган оҳангда гапирди аёл. - Сизлар у ёқда юрасизлар маза қилиб, бу ёқда бўлса хотинларнинг ўлим билан олишади...

Оёқларидан жон қочган Илès гуп этиб полга ўтириб қолди:

- Нима... нима бўпти, ахир?

Аёл кўзойнаги оша Илèsга атай жиддий тарзда қаради-ю, бироқ бирдан ўзини тугулмасдан шарақлаб кулиб юборди:

- Дўппингни осмонга от, бола, ўғил бўпти, ўғил. Етти ойлик бўлсаям соғ-саломат туғилибди!

Илès эшитаётганлари ҳақиқат эканлигига ишонқирамагандай бир зум эсанкираб аёлга тикилиб қолди.

Аёл гапида давом этди:

- Уч кило етти юз... Нақ паҳлавоннинг ўзи!

Ниҳоят онг-шуурига ҳақиқат учкунлари этиб борган Илès ўрнидан турмоқчи, шундоқ хушхабарни айтган жувонга ҳеч бўлмаса миннатдорчилик билдириб кўймоқчи бўлди. Бироқ йигит оёқлари ўзига бўйсунмаётганини, ич-ичидан, юрак юрагининг тубидан шиддатли бир ҳаяжон тўлқини босиб келаётганини туйди ва мана шу тўлқин измига ўзини ташлаганча ногаҳон хўнграб йиғлаб юборди. Бу деярли икки кунтун давом этган изтироблар, ўртанишлар, азоблару ваҳималарда адоий тамом бўлган жисмининг ногоҳ дуч келинган бахтиёрлик қошида лолу ҳайрон, безабон бўлиб қолганининг инъикоси эди гўё...

Навбатчи аёл уст-боши жанда, лой парчалари кўриниб турган оёғига эски, йиртиқ қалиш кийиб олган, кўринишам забун бу йигитнинг хўнг-хўнг йиғлашига қараб ажабланиб, ичкаридан чопиб чиққан ҳамширалар ҳам йигитга ҳайрон бўлиб қарашар, аммо йиғилганларнинг, йиғилаётганларнинг ҳаммаси бир нарсани - бу қувонч кўз ёшлари эканлигини сезиб-англаб турардилар...

Илès тун бўйи туғруқхона атрофида айланиб юрди. Ҳали Барнонинг олдига қириш мумкин эмас экан, лекин унга эрининг келганини айтиб қўямиз, деб ваъда беришди.

Илès бири ёруғ, бири қоронғу деразаларга телбаларча қувонч билан термулар, зеро улардан бирида жондан азиз Барноси шириндан ширин, жажжигина фарзанди билан тинчгина ётганини биларди. Унинг фарзанди. Унинг ўғли!

Туғруқхонада ҳаёт тўхтамас экан. Неча-неча бахтиёр оталар тун бўйи келиб-кетишди. Неча маротаба деразалардан чақалоқ интаси эшитилди

- Ўғлимнинг отини ... Бахтиёр қўяман... У бахтли бўлсин...

- дея шивирларди Илès ўзига ўзи. Сўнг чуқур нафас олганча энтикиб қўярди: - Яхшиям кўни-кўшнилари бор экан... Худого шукр...

Тонг саҳарга яқин ҳовлидаги ўриндиққа беш дақиқагина дам олай, кун ёришса ётоқхонага бориб, одам башара бўлиб келаман деб ўтирган Илèsнинг беихтиёр кўзлари юмилди ва у қотиб ухлаб қолди. Ҳар қалай, чарчоқ ўз ишини қилган эди...

АРАФА

Кимдир унинг елкасидан оҳиста туртмоқда эди. Илès чўчиб кўзини очди ва қаршисида турган йигитчани танимади. Бироқ унинг жилмайиб туришими, қарашларими, нимасидир жуда-жуда таниш кўринди.

Илès кафти билан кўзларини ишқалади ва ўзининг шу ҳолатда, яна шу либосда ўриндиқда ётганидан бениҳоя изза бўлганча гўлдиради:

- Уйга бормоқчийдим...

- Ўғил муборак, Илès ака!

Илès ҳайрон бўлиб йигитчага бошдан-оёқ қараб чиқди ва ораста кийинган, туфлилари ялтираб турган, ўзини қутлаб турган бу йигитчани ўша, ўзи билан мардикорликда бирга бўлган талаба Холмурод тусмол қиларкан, кўзларига ишонмади.

- Адашмадингиз, Илès ака, - дея илжайди Холмурод Илèsнинг қўлини қаттиқ сиқиб қўяркан. - Айтгандим-ку, ҳали учрашиб қоламиз деб... Энди эса табриклайман, Илès ака. Ўғлингизнинг боши тошдан бўлсин, сизу бизга ўхшаб мардикорликларга чиқиб юрмасин.

- Сиз... - Илès ҳайрон бўлиб талабанинг кийим-бошига

ишора қилди. - Улгурибсиз. Мен ҳали...

Холмурод дарвоза томонга ишора қилди.

- Юринг, машина кутиб турибди, уйингизга обориб кўямиз.

Дарҳақиқат, дарвоза ёнида оқ рангли "Жигули" турган экан.

Йўлда Холмурод анча нарсани гапириб берди.

- Энди, ака, хафа бўлмайсиз, хизматчилик. Кеча сизга ўзининг кимлигини айтишга ҳаққим йўқ эди.

Хуллас, биздаги маълумотларга қараганда, беш-олти кишидан иборат жиноий гуруҳ мардикорларни олиб кетарканда, сўнг уларни уриб-тепиб ишлатиб, бир тийин бермасдан кўчага ҳайдаб соларкан. Аёл мардикорларни нима қилишини эса... ўзингиз кўрдингиз.

Ўзим яқинда ўқишни битириб, ишга келдим. Бу менинг биринчи жиддий ишим. Шартли равишда "Йигирма биринчи аср куллари" деб аталган операциянинг шу қисмини менга ишониб топширишди. Ҳали тажрибам йўқ, шунинг учун анча қийналдим...

Биласизми, бизга биринчи бўлиб маълумотни ким берган? Сира тополмайсиз? Бара-бара.

- Йўғ-э, - деб юборди Илёс ажабланиб.

- Ҳа, ишонаверинг. Эсингизда бўлса мен унинг ҳусниҳати чиройли, дегандим. Бизга икки варақда жуда чиройли хатда ариза юборибди. Ўзи икки йилча бурун Самарқанддан иш излаб келган экан. Ўзингиз кўрдингиз, эшшақдек кучи бор. Ишқилиб, буларнинг қўлига тушиб қолган. Энди кутулмайди.

Гапнинг қисқаси, Илёс ака, булар бозордан кўринишидан соддароқ, бечора мардикорларни танлаб олишган-да, усти ёпиқ машинага босиб айланма йўллар билан, баъзан бир йўлда қайта-қайта юриб ўзларининг қурилишига оборишган. Мардикорларни "Сенлар Қозоғистондасанлар... Тожикистондасанлар... Қирғизистондасанлар, бу ерда сенларнинг ҳуқуқларинг йўқ" деб алдашган. Умуман олганда, иш механизми анча содда: булар шартлашиб бир дангиллама уй қуришга келишиб олишади. Шунга яраша пулнинг бир қисмини олишади-да, сизу бизга ўхшаган текин мардикорлар эвазига уйни жуда арзонга қуриб битказишади. Қарабсизки, пулнинг тагида қолишади...

Бу жиноий гуруҳ анчадан бери фаолият кўрсатиб юргани ҳақида гап-сўзлар олдиндан бор эди. Лекин биз буларнинг қўлига тушган мардикорларни тополмай юрардик. Ҳатто топганларимиз ҳам кўрққанларидан улар устидан бизга ариза ёзиб беришмасди. Шунинг учун бу ишга ўзим боришга қарор қилдим. Бўлмаса фургон "Москвич" ҳақида ҳам бизда маълумот бор эди. Лекин бу машина камда ўнта одамга ишончнома орқали сотилган, унинг асл эгаси ҳозир машинаси қаерда, қайси мақсадларда ишлатилиб юрганидан хабарсиз ҳам бўлган. Умуман, бу жиноий гуруҳ аъзолари машиналарини тез-тез алмаштириб туришган.

Худога шукр, эсон-омон кутулдик. Энди қандай ёзганлигимни сўраманг-у, манавини эшитиб кўринг.

Хомурод кафтига жойлашган жимитдайгина қурилма тутмачасини босган эди, барзангининг ваҳимали овози эшитилди: "Энангнинг фалонига борасанми?!"

- Қисқаси, - дея гапида давом этди қурилмани чўнтагига жойлаётган Холмурод, - факт бор, далилий ашё бор, ёзиб олишга прокурордан санкция олинган, энди сизлар биттадан ариза ёзиб, терговда, судда гувоҳ бўлиб турсаларинг бас, биз бу жиноий тўданинг ҳеч бўлмаса ижрочиларини қамоққа тикамиз.

Илёс ҳайрон бўлиб Хомуродга қаради.

Холмуроднинг пешонаси тиришди.

- Э, ака, булар шунча ишни қилиб юрибди-ю, орқасида тиргаги йўқ деб ўйлайсизми? Мен ҳам асли ўзи уларни суяб турган катта-катта валломатлар кимлигини аниқлай деб бу ишга киришгандим. Ниятимга етолмадим. Ҳозирча... Буларнинг илдици чуқур кетганлигини сезиб турибман. Булар ўз валломатларини айтмаса керак. Лекин вақти келиб биз уларни ҳам топамиз.

Илёс ташқарига, дераза ойнасидан лип-лип ўтаётган да-рахтларга қаради.

- Айтгандай, - дея кулиб юборди Холмурод. - Анави муаллим акамиз салкам авлиё экан. Ўзи айтганидай бўлибди: уни бу аҳволда учратган биринчи милиционер ўғри ёки дайди гумон қилиб дарров бўлинмага олиб кетибди. Шунинг учун у кишини топишим осон кечди. Жон-жон деб ариза ёзиб берди. Медэкспертизадан ҳам ўтказиб қўйдик. Нишонбой акага эса одам кетган. Ишқилиб, у киши тайсалланмаса гўрга эди. Жуда кўрқиб қолган-да бечора... Айтгандай, ўглингизнинг отини нима қўймоқчисиз?

Илёс Холмуродга ўтирилди. Шу дамда унинг юзи қувончдан ёришиб кетгандай эди.

- Ўғлимнинг отини Бахтиёр қўяман! Бахтиёр бўлсин! Менга ўхшаб мардикорликка чиқиб юрмасин!

- Насиб қилса бундай бўлмайди, Илёс ака, - деди ишонч билан Бахтиёр. - Лекин биз мана шу фарзандларимиз ҳаққи бунақанги қонунбузурларга, жиноятчиларга қарши курашишимиз керак.

- Сиз ўйланманг, - деди Илёс ўз навбатида ишонч билан. - Қанча ариза керак бўлса шунча ёзиб бераман, керак бўлса терговдам, суддам иштирок этман. Бунақанги ифлослар кўпаймасин, эрта-бир кун боламниям мен тушган қўйга туширмасин булар деб қиламан бу ишни! Сиз эса, сиз буларнинг илдизини топинг, ана шу илдизини чопиб ташланг!..

- Шундай қиламиз, Илёс ака. Лекин буларга қарши кураш энди бошланяпти. Бу кураш осон бўлмайди...

Машина бир пасда милиция бўлинмасига етиб келди. Хонада ўтирган муаллим қулочини кенг ёзганча Илёс билан қайтадан кўришди. Аммо негадир қовоғини осганча ердан кўз узмай ўтирган Нишонбой ака Илёснинг саломига алик ҳам олмади. Холмуроднинг ариза ёзиб бериш ҳақидаги таклифни эса кескин рад этди:

- Мен, ука, - дея таъкидлади кийим-бошини ўзгартиришга улгурган Нишонбой ака қонталаш юзини яширишга уринганча, - ҳеч нима ёзмайман ҳам, ҳеч қанқанги кўрсатма ҳам бермайман. Мен... уч кундан буён уйдайдим, ҳеч қаёққа чиққанам ҳам йўқ, саниям, буларниям танимайман. Гувоҳларим бор! Гап татом-вассалом.

Холмурода ялиниб кўрди, жиғибийрони чиққан муаллим бақириб берди ҳам, аммо Нишонбой ака "Мен уйдайдим, ҳеч қаёққа борганим йўқ, гувоҳларим бор!" деб тураверди. Ниҳоят уни тинч қўйишди...

Машина Илёсга ижарада турадиган уйи ёнига ташлаб кетди. Подъезд эшиги ёнида уни уч-тўртга қўни-қўшни кутиб турарди. Илёс танигандай бўлди: учинчи қаватдаги қўшни, кекса муаллима опанинг қўлида бир даста гул. Опа гулни Илёсга тутди:

- Ўғил муборак, қўшни! Эшитиб жуда хурсанд бўлдик.

Қўни-қўшнилари баробарига муборакбод қилишга тушишди. Илёснинг кўзларидан тирқираб ёш чиқиб кетди. У ўзига узатилган қўлларни бир-бир сиқаркан, нуқул илжаар ва кўз ёши аралаш:

- Раҳмат... раҳмат... - дея оларди, холос...

(2002 йил)

МУАЛЛИФДАН: Ушбу жўнгина баёндан иборат битикларим журналда эълон қилинишини эшитгач, воқеа қандай яқун топганини билиб қўйиш мақсадида журналист биродаримга қўнғироқ қилдим. Унинг айтишича, каттагина суд жараёни бўлиб ўтибди. Айниқса Илёснинг кўрсатмалари, шунингдек Бара-бара исми соқов бир одамнинг ёзиб берганлари кўпчилик қатори судьяларга ҳам қаттиқ таъсир қилибди. Мардикорларни эзиб, қул каби ишлатадиганлардан жабр кўрган яна беш-олтита гувоҳ ҳам топилди. Суд залидан жой олган тўрт айбланувчига турли муддатли қамоқ жазолари тайинланибди. Аммо, биродаримнинг айтишича, бу жиноий гуруҳни уюштирган, унинг бошида турганлар ҳозирча очикда эмиш...

Гули Нигор АВАЗОВА

АРМОНГА МАКТУБ

Айтишларича, афсонавий куш Қақнус сўнги лаҳзаси яқинлашган сари бунгача бўлмаган шундай бир илоҳий овозда сайрар эканки, охири бутун танаси - жисми-жони ўт олиб, ёниб кул бўлар ва худди шу кулдан янги Қақнус боласи кўз очар экан. Яратганнинг марҳаматини қаранг.

Сиз ўқишга чоғланаётган мана бу жайдари, юраги шундоқ кўриниб турган шеърий машқлар айна 35 ёшда бевақт хазон бўлган истеъдодли шоиримиз Чори Авазнинг зурриёди бўлмиш Гули Нигор Авазованики. Йўқотганни топиб бўлмас. Айна навқиронликда кетганнинг доғи аламли, эзгин. Ҳарқалай, топганимиз ўша илдиздан униб чиққани ҳаёт саҳий, унинг қайғуси эскиргани сари умиди янги-янги келишини ўқтириётгандек. Истеъдод - тафаккур соҳиби бизнинг кўнглимиз яшнаши, ибратланиши учун оламга келади!

Очиғи, бу гапларни таскин-тасалло учун ҳам айтаётганимиз йўқ. Гули Нигорни суяш, кўнглини шунчаки кўтариш учун ҳам демадик. Балки олдин машқлардаги туйғунинг тозалиги, гўзал товланишга уринаётган ташбехлар эътиборимизни қозонгач, унинг муаллифига қизикдек. Шунда фикримиз эгиз келди: ҳам таскин, ҳам ҳайратга эга бўлдик.

Истеъдод ўзини-ўзи муҳофаза қилар, эътирофларимиздан талтайиб кетмас. Ахир Гули Нигорнинг бу илк уришишларида бадияят нуқтаи назаридан нимадир бор, сўзларидаги саҳройи бир тоза эпкин, тасаввур оламидаги кенгликка мойиллик, зўриқишсиз, самимий мавжланаётган нола ҳаёлимизни боғлаб олди.

Гули Нигорнинг шеър айтиш ҳафизаси отаси Чори Авазникидек ёниқ ва гўзал, қисмати эса саодатли, дostonчи момоларники каби баракали, нуроний бўлсин, илоҳим!

Вафо ФАЙЗУЛЛО

1.

Салом, менинг Армоним,
Бунда қувончли оним.
Уларга ташлаб мени
Айтгин, қайларга кетдинг?

Яна йироқларга
Менсиз фироқларга
Қолиб кетдингми,
Манзилингга етдингми?

Мени соғинмадингми?
Маҳзуна бир синглингни.
Қалбини сенга берган
Қайгуларнинг дўстини?

Қадрдоним Армоним,
Ташрифингга мен муштоқ.
Тоқатсизман. Кўргани
Ўзим истадим бормоқ.
Аслида мен ўзингман,
Ўзингман туни оппоқ.

2.

Армонларга дўст бўлайми
Ё кўз жоламга.
Мен сенда қолайми
Ё ғам-аламга?
Телбавор бу офоқнинг
Сарҳадидан ҳатлайми.
Ё бўлмаса қалбимнинг
Чўққисидан сакрайми?
Таҳайюл дарёсининг
Тубларига чўқайми?
Осмондаги юлдузларга
Мен ўзимни осайми?

Йўқ,
Керакмас ҳеч бири.

Чўқишни хоҳламасман,
Ўлишни ҳам мен асло.
Бу дунёмни бермайман
Телбавор бўлса ҳамки.

Очун - бу овунчоғим,
Ҳаётдир ўйинчоғим.

3.

Сўзларимда кўринар ҳамон,
Қалбимни ҳам эгаллаб олди
Кўзларимнинг тубида қолди
Ўша, менинг севгилим - Армон.

Юрагимга оғриқлар солар,
Гоҳида-чи йироқлаб қочар.
Маҳкам кучиб индамай қолар,
Ўша, менинг севгилим - Армон.

Ўтинаман сендан, Армоним,
Кетсанг ҳамки йироқларга сен
Бир умрга кетиб қолмагин,
Ҳаётимнинг мазмуни ўзинг,
Дилгинамнинг қўри ҳам ўзинг,
Ўзинг менинг севгилим, Армон!

4.

Булутлардек тўзғиган очун
Кунларни бағрига олган.
Яхшини ер қаърига солган
Бу шунчалар бағри тор очун.

Булутлардек тўзғиган очун.
Ёмонлари кўпчиб кетарми,
Яхшиларнинг бағрин ситарми,
Армонларим йиғлайди беун...

5.

Ҳаёлларим булутлардек
тўзғиб кетарлар.
Ёмғирдек ер узра
сингиб кетарлар.

Афсус, афсус...
Ҳаёлларим, дардларим
Бир тўплансак, дер.
Менинг кўнглим - Ер.
Улар эса кўнглимга
Сингиб кетарлар.

6.

Сенга талпиндилар,
Сен индамадинг.
Сени итардилар,
Ҳануз оғзингга мум.
Қалбингдан ҳам
Кетмас ҳеч
Қаернингдир оғриқлари.
Шунда ҳам
Шикоят қилмайсан,
Сўзлайдирсан севинчдан.
Тополмаган бахтингни
Топгандайсан йўқликдан.

МУҒАННИЙГА

Ботиний таҳайюр чулғанган қалбим,
Эй мутриб, созингдан нур таралаётир.
Оҳангинг уйғотиб мудроқ оғочни,
Илоҳий туйғулар уйғотаётир.

Сен асли Ҳорутсан талъати инсон,
Оламга куй эмас, зиё сочасан.
Риёлар ўзидан уялар пинҳон,
Куйинг-ла учмоҳга йўллар очасан.

Мени интиқ қилган эй Севинч!

ELIM DEB, YURTIM DEB YONIB YASHASH KERAKI

MUASSISLAR:

 O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati

Jamoatchilik kengashi raisi:

Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:

Allanazar ABDIYEV

Abulqosim MAMARASULOV

Ahmad OTABOYEV

Mirkamol ODILOV

Yo'ldosh SULAYMON

Ahmad USMONOV

Farmon XUDOYBERDIYEV

Botir UBAYDULLAYEV

Sirojiddin SAYYID

Bosh muharrir

Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari

Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib

Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:

Odil YOQUBOV

Abduqayum YO'LDOSHEV

Abdusaid KO'CHIMOV

Abdul G'ani JUMAYEV

Vafo FAYZULLO

Yo'ldosh ESHBEK

G'affor HOTAMOV

 Yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali 1982 yil-
dan chiqa boshlagan.

© "Yoshlik" № 2 (189) 2003 y.

 Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining
kompyuter markazida sahifalandi.

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA

MUNDARIJA
IJTIMOY HAYOT

 G'affor **HOTAMOV**.

Farzandlar nigohidagi tuyg'u 1

NAZM

 Azim **SUYUN**.

Ey do'st 4

 Bahrom **RO'ZIMUHAMMAD**.

Ishqni ne deydilar ona tilingda 10

 Orif **TO'XTASH**.

Sening ismingni aytdim — tomdagi qizg'aldoqqa 12

 Sulaymon **SHODIYEV**.

Erkalantar sabolar 33

DRAMATURGIYA

 Izzat **SULTON**.

Yangi odamlar 14

NASR

 Sobir **O'NAR**.

Chambilbelning oydalasi. Qissa. 5

 Abduqayum **YO'LDOSHEV**.

Zalolat. Qissa. 34

ADABIY TANQID

 Saida **YOMG'IROVA**.

Jonzotlar — jondoshlarimiz 11

NAVOIYXONLIK

 Vahob **RAHMONOV**.

Birinchi g'isht qiyshiq qo'yilgach... 9

BIRINCHI UCHRASHUV

 Guli Nigor **AVAZOVA**.

Armonga maktub 47

Muqovalarimizda:

 1-betda: xushovoz estrada xonandasi **SARVARA**.

2-betda: Milliy universitet - 85 yoshda.

 3-betda: taniqli adabiyotshunos olim Umarali **NORMATOV**.

 4-betda: jahon estrada yulduzi **ALSU** Toshkentda.

 Suratlar muallifi **Abdulg'ani JUMA**.

 Manzilimiz: 700000, Toshkent, Javoharla'l Neru, 1-uy,
Telefon: 133-40-83
Bosishga 16. 05. 2003 yilda berildi.
Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 6,0.
Indeks 822 ISSN 0207-9137 Buyurtma № 68

 Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Yoshlik"dan olindi deb
izohlanishi shart.

 Alisher Navoiy nomli O'zbekiston Milliy kutubxona
bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent. sh. X. Sulaymonova ko'chasi 33-uy.